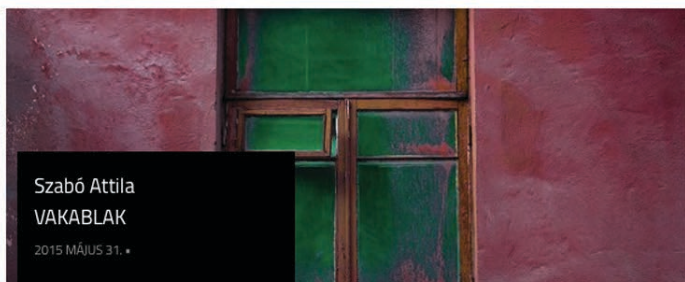

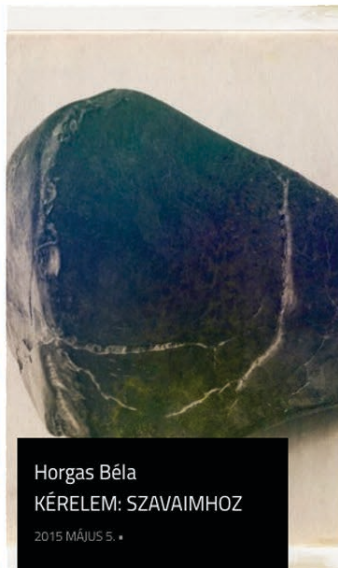
Fenyő Ervin
EGY „KETTÉS” VALLOMÁSA
2015 MÁJUS 22. •

Szabó Attila
VAKABLAK
2015 MÁJUS 31. •

Soós Eszter Petronella
SCI-FI ÉS DEMOKRÁCIA
2015 MÁJUS 14. •

Horgas Béla
KÉRELEM: SZAVAIMHOZ
2015 MÁJUS 5. •

Gajdócsi László
NEM IS IGAZ, VAGY IGAZI
2015 MÁJUS 28. •

Asztalos Emese
LEVELEK LISZT
MAGYARORSZÁGI
TARTÓZKODÁSÁRÓL
2015 MÁJUS 9. •

Szirmai Panni
A NYILVÁNOSSÁG TERE
JÁRHATATLAN
2015 MÁJUS 1. •

LIGET

2015-5 május

TARTALOMJEGYZÉK [XXVIII.évfolyam 5. szám]

Szirmai Panni A NYILVÁNOSSÁG TERE JÁRHATATLAN	4
Szabó Attila SZÉLJEGYZET	12
Asztalos Emese LEVELEK LISZT MAGYARORSZÁGI TARTÓZKODÁSÁRÓL [1-5]	14
Inczédy Tamás PONT	46
Horgas Béla KÉRELEM: SZAVAIMHOZ	49
Muskovics Marianna CSENDESTÁRS	51
Lakatos László LÁTOMÁS	55
Árva Márton EGZOTIKUS KALANDOK RONCSOLT EMULZIÓN	57
Kardos Sándor HÓRUSZ PILLANTÁSA [3]	62
Soós Eszter Petronella SCI-FI ÉS DEMOKRÁCIA	74
[EGYESEKRŐL, AKIK TÚLÉLTÉK]	
Polgár Teréz Eszter LEVITÁCIÓ	78
Reményi Tibor NEM ÁRTOTT SENKINEK	80
Fenyő Ervin EGY „KETTES” VALLOMÁSA	83

Bene Zoltán RÓZSASÁNDOR ÉS AZ ELVARÁZSOLT KERT [felnőtt mese]	85
Telléry Márton GENETIKAI HULLADÉK	91
Szirmai Panni KÖLTÉSZET ÉS KÖRNYÉKE [2]	96
[MŰREPÜLÉS]	
Véssey Miklós A MENNYBEMENETEL	101
Birtalan Ferenc FÉLREOLVASÁSOM	106
Gajdácsi László NEM IS IGAZ, VAGY IGAZI	107
Szabó Attila VAKABLAK	111

Kiadja | Liget Műhely Alapítvány
1122 Budapest, Kissvábhegyi út 4-6.
info[kukac]ligetmuhely.com

ISSN 1789-4980

Szerkesztők | Horgas Judit, Levendel Júlia, Horgas Béla
Tervezőszerkesztő | René Margit
Olvasószerkesztő | Bognár Anikó, Tamaskó Dávid
Tudományos lektorok | Kállay Géza,
Kiss Lajos András, Victor András

Támogató

Szirmai Panni A NYILVÁNOSSÁG TERE JÁRHATATLAN

A kezdetektől viták övezik a Városligetbe tervezett múzeumi negyedet. Városvédő és szakmai szervezetek a Liget zöldterületének védelmében határozottan ellenzik új múzeumépületek építését. Április közepén derült ki a Magyar Nemzeti Galéria–Ludwig Múzeum–Kortárs Művészeti Múzeumi és a Néprajzi Múzeum épületére kiírt meghívásos tervpályázat eredménye. A nyertes tervek mellett számos kivitelezhető és költséghatékony alternatív javaslat is szóba került a Magyar Urbanisztikai Társaság „Mindent a maga helyén” című városfejlesztési konferenciáján a Magyar Tudományos Akadémián^[1]. Lányi András író, filozófust a konferencia kapcsán a Múzeumliget projektről kérdeztem.

Általában mennyire van helye politikai döntéseknek városfejlesztési kérdésekben?

Mindig is volt. Egy város fejlesztése politikai kérdés, a politika mindig bele akar szólni, meg van hozzá a hatalma, és érdeke is fűződik hozzá. Budapest fejlődésében éppen az az érdekes, hogy ez a város nem is lenne, ha a politika nem kreatívan nyúlt volna hozzá. Ez a legszebb példa arra, hogy a hosszabb távon gondolkodó politika mi mindent tehet egy városért. József nádor jóvoltából a Közmunkatanács és a Királyi Szépítő Bizottság városfejlesztési munkája nyomán Budapest fejlődése az akkori kormányzattól döntő lökést kapott. Ma pedig arra kapunk sorozatosan ellenpéldát, hogy az egymást követő kormányok rövidtávú gondolkodása és a különböző üzleti érdekek szerinti városfejlesztés mennyit árt egy városnak.

Mit gondol, mi lesz a végkifejlete a vitatott városligeti múzeumi beruházásnak? Megvalósulnak a tervek?

Nem vagyok futurológus. A városvédő akcióban résztvevő civilek abban a tudatban cselekszenek, hogy akkor is érdemes küzdeniük, ha biztosak a kudarcban. Ez a valószínűbb forgatókönyv. Ezúttal a reménytelennek tűnő ügy vált váratlanul kétesélyessé, és ebben komoly szerepe volt a Schneller István építész (volt budapesti főépítész) kezdeményezésére a Magyar Urbanisztikai Társaság szervezésében megtartott konferenciának, ahol az építésztársadalom meglepően határozottan és egységesen foglalt állást a terv ellen. Számunkra is most derült ki, hogy a Múzeumliget projekt nem élvezzi az építészek nagy részének támogatását, mert ők építeni szeretnek. Ritkán van ellene kifogásuk, ha kicsit túlépítenek egy várost.

Városliget

Milyen ellenvetések fogalmazódtak meg a tervekkel szemben?

Itt három olyan nyilvánvaló és arcátlan törekvés találkozott, amit már senki nem hagyhat szó nélkül, ha komolyan belegondol. Először is Budapesten katasztrofálisan elfogytak a zöld területek, ami maradt, az is évről évre csökken. A város közepén van Magyarország legszebb és legrégebbi közparkja. Szörnyű, hogy ezt nem helyreállítani akarják és a vegetációt gazdagítani – volna mit fejleszteni –, hanem azt nézik, hol lehetne még kicsit eléje építeni.

Másodszor: a budai Vár idegenforgalmilag értékes, de alulhasznált része a városnak, innen akarják kiüldözni egymás után a kulturális funkciókat – az Országos Széchényi Könyvtárat, a Nemzeti Galériát és az akadémiai kutatóhelyeket. Mindezt azért, hogy a kormányzati reprezentációnak teremtsenek újabb teret. Vérlázító.

A harmadik szempont pedig a funkcióteremtés. A főváros tele van roskadozó műemléképületekkel, amelyek azért pusztulnak el, mert nincs funkciójuk. Ezeket mind közcélra kellene használni, magánbefektető ugyanis ritkán vág bele, hogy egy rendszerint költséges felújítással jusson épülethez; szívesebben épít újat. Az állam, a város, a kormány feladata, hogy megtalálja az általában szép vagy történelmileg jelentős műemléképületek rendeltetését. Akár harminc múzeumot is el tudnánk helyezni lepusztult, kiürült műemléképületekben Budapesten. Ez a terv nem is felesleges, ez galád.

Budai Vár

Mintha most hangosabbak és egységesebbek lennének az ellenző hangok. Mi ennek az oka?

Semmi jelentősége nem volna, hogy ezt pár ember így gondolja, de most először mintha megingott volna a szakma és a politika. Elbizonytalanodás látszik, több neves hazai és külföldi építész Erick van Egeraattól Zoboki Gáborig szólalt fel az ügy ellen, ezek megfelelő nyilvánosságot kaptak, hiszen a támadás váratlan oldalról jött, és bár ez sok éve egyeztetett program a kormányzat és Baán László (a Szépművészeti Múzeum igazgatója, a Liget Budapest projekt kormánybiztosa) között, mégis lehet, hogy most sikerül megcsápanyozni a hajót.

Zoboki Gábor, a MŰPA tervezője a pályázati kiírással szemben nem a Városligetbe, hanem a budai Várba, a Szent György térre tervezte a Nemzeti Galéria épületét. Mit szól ehhez a radikális megoldáshoz?

Nemes gesztus volt, hogy a jeles sztárépítész kijelentette, nem kell a Ligetbe építeni semmit. Nekünk, városvédőknek ez nagyon jól jön, örülünk neki, hogy az egyébként valóban beépítetlen Szent György térre, vagy a Vár nyugati oldalára tervezett épületet. Ennél már csak egy jobb megoldást tudok: ha a Nemzeti Galéria marad a helyén. Nagyságrendekkel kisebb költség otthagyni, mint újat építeni. Épp elég nagy gond valamire használni a behemót királyi palotát, amely a maga idején is teljesen elhibázott koncepció szerint létesült, és senki nem tartotta értékes épületnek.

Mi a véleménye a budai Vár tervezett kormányzati funkciójáról?

Ha akarnak benne egy kis kormányzati reprezentációt, az elfér a Nemzeti Galéria és a Széchényi Könyvtár között, ott ki lehet alakítani reprezentatív helyiségeket, ahol bemutatathatunk valamit a sosem volt történelmi pompából. A kormány néha rendezhet itt fogadásokat.

Nem szabad azonban elfelejteni, hogy ez egy álörökség. Ebben a királyi palotában soha nem lakott király. Itt Horthy Miklós kormányzó úr őfőméltósága lakott, korábban néhányszor megszállt benne Ferenc József. A dualista magyar állam önreprezentációjának eszköze volt, ami elfedte, vagy inkább ország-világ elé tárta a valóságot, hogy Magyarországnak nincs saját uralkodója, ezért a nagy palota többé-kevésbé mindig üresen állt. Műemléknek nem

műemlék. Ez egy 1890-ben épített közepszerű eklektikus épület, tehát nem szabad rá pénzt költeni. A politikai hatalomnak pedig a Parlament környékén van helye. Egyrészt elvi okokból, mert a nép szuverenitását az országgyűlés testesíti meg, és a dualista kornak aránylag az a legimpozánsabb épülete. Praktikus okból is, mert amíg a miniszterelnököknek és a különböző főméltóságoknak csak a Kossuth tér egyik oldaláról kell átmenni a másikra, az olcsó és egyszerű logisztikai kérdés. Mi lenne, ha az elfoglalt és terrortámadásoknak kitett főméltóságoknak naponta többször át kellene menni a Kossuth térről a Várba?

A Nemzeti Galériával szemben azt szokták felvetni, hogy kevésbé alkalmas kiállítóternek. Valóban így van?

Ezt nem muzeológusok mondják. Hasonlóan a Louvre-hoz és más királyi palotákhoz, a Nemzeti Galéria nagy és egymáshoz jól kapcsolódó belső tereivel rendkívül módon alkalmas erre a célra. Valóban, a bevilágíttósága nem ideális, a belső fényeket nem így képzeljük el egy múzeumi épületben, de ezt fillérekből meg lehet oldani. Tény, hogy a hetvenes években elvégzett felújítás a mai igényeknek nem felel meg. A hauszmanni épület sem volt ideális. Nem éri meg azt a mérhetetlen pénztömeget (ezermilliárdokról van szó), hogy az egyik nem ideális állapotból a másikba térjünk vissza. Komolytalan ez a felvetés egy fölig adósodott ország kellős közepén, ahol az ember tudná mire költeni a pénzét. Az ebben a nagy hazugság, hogy úgy tűnik, mintha a kormányzat a kultúrára áldozna. Ismeri a jereváni rádió viccét? “Nem osztogatnak, hanem fosztogatnak”[2].

A kultúra pénzét drága épületekre költik, olyan építőipari vállalkozók, beruházók és beszállítók javadalmazására, akiket a kormány szeret javadalmazni. Ebből a pénzből bővíthetnék a gyűjteményeket, támogathatnánk a múzeumokat és az oda látogató (vagy éppen nem látogató) szegény állampolgárokat. Esetleg megmenthetnénk a pusztulástól az elképesztő raktárhelyeken rothadó, nedvesedő, ázó kincseket, amelyeket az előző korszakok felhalmoztak, ez a mostani meg hagy elpusztulni. Ehelyett stadionokat és új, felesleges múzeumépületeket építünk. *Difficile est satyram non scribere* – mondta erre Juvenalis[3]. Nem tudok politikailag korrekt lenni, annyira felháborítónak tartom az egészet.

2015 áprilisában kerültek nyilvánosságra a Magyar Nemzeti Galéria–Ludwig Múzeum és a Néprajzi Múzeum

épületére kiírt tervpályázat eredményei. Presztízskérdésnek tűnik, hogy nagy külföldi építészirodákat hívtak meg a pályázatra.

Mi a véleménye a nyertes tervekről?

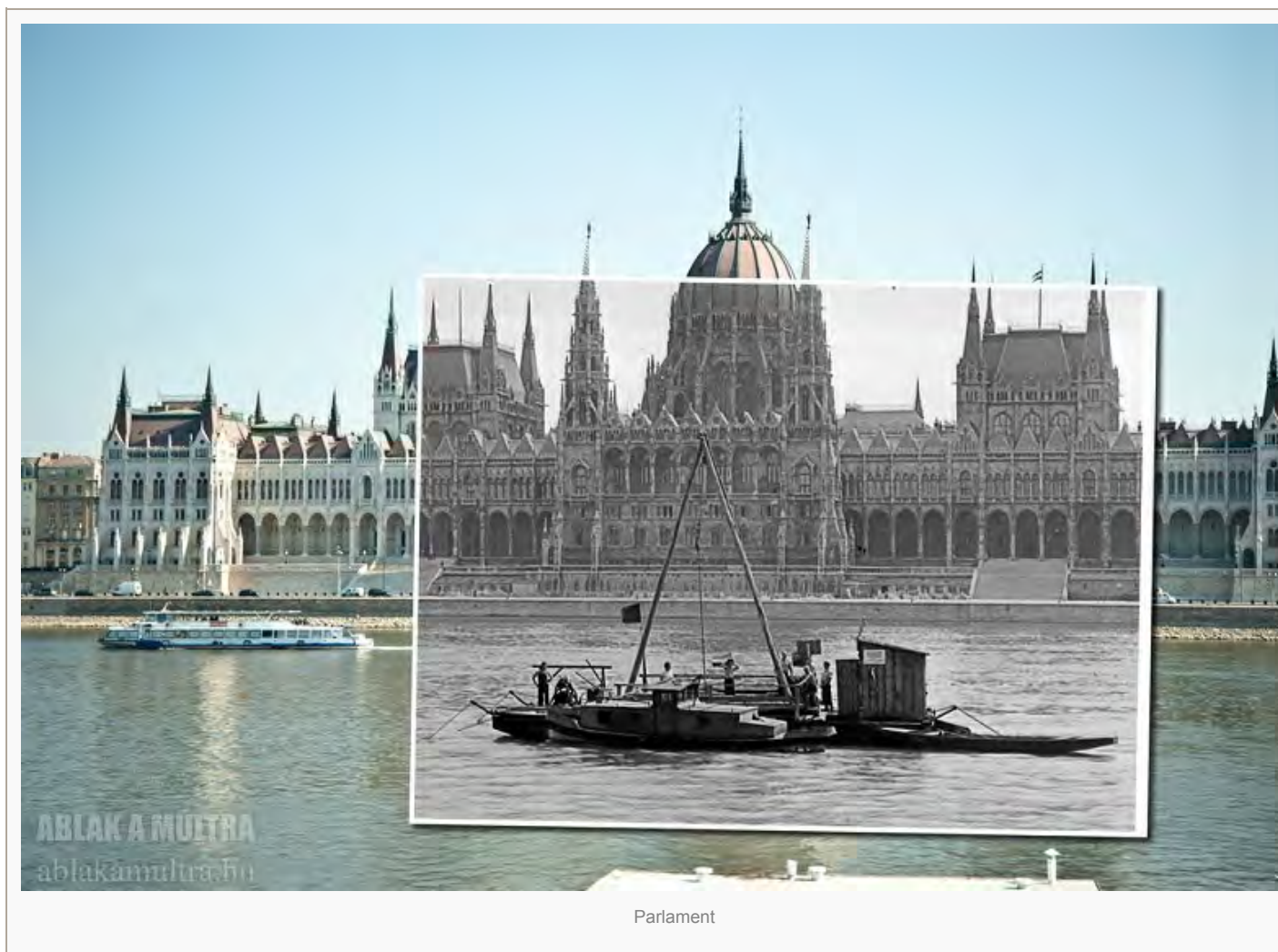
Jelentéktelen részletkérdés, de remekül sült el. Ez a blamázs döntő szög a projekt koporsójába és maguknak verték bele. Kiderült, hogy a norvég sztárépítész egy megépült tervének B változatát akarta elsütni ebben a távoli, balkáni országban. Ez a pofon ott ég Baán László arcán, és talán kicsit visszafogottabbá teszi egy időre. A japán építészek ufót terveztek Zene palotája címén a Vajdahunyadvártól pár száz méterre. Önmagában lehetnek a világon olyan parkok, ahova ilyen furcsa magamutogató épületszobrot el lehet helyezni, de itt a műemlék környezet kifejezetten kínossá teszi. Tipikusan olyan tervrajzról volt szó, ami papíron légiesnek tűnik, de a valóságban acél- és üveglábakon áll. Nincs szerencsénk ezekkel a japánokkal, a Nemzeti Galériára is elég erőltetett, pavilonos tervet adtak be. Nagyon rokonszenves a távol-keleti karaktere, de a Városliget közepén nem tudok vele mit kezdeni. Viszont egyéb előnyét nem látom, nem különösebben szép, nem különösebben múzeumnak való, ha csak nem a keleti nyitás részét képezi, hogy a Nemzeti Galéria pagodaszerű formát kapjon...

Néprajzi Múzeum

Zoboki Gábor (a MUT-MTA konferencián elhangzott) felvetése szerint a széleskörű szakmai egyeztetés hiánya miatt nincs konszenzus a múzeumi negyed esetében (sem). Múzeumi beruházásokról van szó, hol vannak a múzeumi szakemberek, kurátorok, művészettörténészek, muzeológusok?

„Pártunk és kormányunk” a legritkább esetben kérdez meg szakembereket, akár környezetpolitikai, akár oktatáspolitikai döntésekről van szó. A múzeumi szakmát maga Baán László képviseli a projektben, a szakma neki el- és lekötött része, valamint, akik féltik kisebb-nagyobb múzeumi állásukat, igazgatói széküket, nem szólalnak fel politikai tervekkel szemben. Akik nem hallgatnak, mint Marosi Ernő professzor vagy Mélyi József, ők már és még megengedhetik maguknak, hogy elmondják a véleményüket. Több múzeumi szakemberrel beszéltem, akik kétségbeesetten és felháborodottan tiltakoztak a terv ellen – de kéréssem ellen is, hogy ezt mondják el nyilvánosan egy konferencián. Meg is értettem őket.

Mi volt a Magyar Urbanisztikai Társaság városfejlesztési konferenciájának tanulsága azon kívül, hogy az építész szakma erőteljesen ellenzi a Liget Budapest jelenlegi terveit?

Biztos benne volt a felháborodásban, hogy eleve külföldi irodákat kerestek meg, nem is akartak magyarokat meghívni a meghívásos pályázatba, szerencsére ezen külön megsértődtek az építészek. Rengeteg jó megrendelést lehetne szétszórni a városban, ha építészek és városrendezők azzal foglalkozhatnának, miképpen lehetne az omladozó épületeknek új funkciót adni. Az építészek tudják, hogy az ő feladatuk nem az új épületek létrehozása mindenáron, hanem a városi szövet rehabilitálása és az ebbe minél elegánsabban és szerényebben illeszkedő új elemek megépítése.

Nagyon szép példákat találunk erre a budai első kerületben, a várkerületben, a vízvárosi oldalon és még másutt is a városban. A Millenáris épületegyüttes is ilyen, tehát jól tudják a leckét a magyar építészek. Ezzel szemben az építészeti társadalmon belül is kicsiny kaszt az olyan sztárpépítész irodáké, akik éppen ennek az ellenkezőjéből akarnak üzletet csinálni. Abból, hogy a környezettel mit sem törődő, látványos, egyedi épületszobrokat hoznak létre, amelyek ennek az anyaggal és energiával pazarló mai késő modern kornak az emlékművei lesznek. *Memento mori.* Valójában pont abba pusztul bele civilizációnk, amit a belváros fölé álmodott Zeppelin-ház, vagy a szintén kifűthetetlen és szinte használhatatlan Cet vagy Bálna jelképez a Duna partján. Nem érdekel a használat, nem érdekel a takarékoság, nem érdekel az épített környezet, egyedül magamat akarom megmutatni, a technika végtelen lehetőségeit. *Hát tessék, urak, lehet, csak folyton folyvást [4].*

Persányi Miklósnak a Fővárosi Állat- és Növénykert igazgatójának nagyszabású fejlesztési tervével is ez a gond. A biodóm-projektről kevés szó esik, pedig az állatkertet „lefedő”, buborékszerű struktúra erőteljesen átformálná a városképet.

Miért nem jó Budapestnek a biodóm?

A biodóm is része a városligeti tervnek, ezért foglalkozni kell vele. Ez volt a konferencia egyetlen disszonáns

előadása, ahol az előadók (Persányi Miklós főigazgató és Paulinyi Gergely, a tervező építész) egy többségünk által védhetetlen tervet védtek. Mi bajunk van a biodómmal? Először is az, hogy a helyszűkével küzdő fővárosi állatkert területéből elvesz, bevallottan csak kis mértékben szolgál állatok bemutatására. Nagyrészt sosem volt őslényekről meg vurstli-ról van szó, azaz a régi, sokak által kedvelt vidámpark helyén egy új, valószínűleg elég drága, így **kevesek által élvezhető** vidámparkot építenek fel, a szegény állatok rovására. Ez is a 'nem osztogatnak, hanem fosztogatnak' tipikus esete.

Van a témának városképi vetülete is: sokféleképpen magyarázzák, mutogatják, de a Városliget felől jól látható, meglepően csúnya, alaktalan szörnyeteg. Akármit ideologizáltak arról, hogy ez a rácsos acélszerkezet az ősmagyar és a távol-keleti motivikának szerencsés vegyülete, és még valahol a Vajdahunyad vár szerkezete is benne van. Persze, minden háromszög hasonlít valahol a többi háromszögre...

Miért kell mindenáron megalomán tervekkel kezdeni? Ha építenének a szép és népszerű pálmaház mintájára egy mai, ultramodern pálmaházat, de csak akkorát, abban is lehet vízi csodákat, növényeket betenni, a gyerekek abban is nagyon jól éreznék magukat. Persányi épp azzal büszkélkedett előadásában, hogy a tervezett biodóm azért lesz ilyen nagy, hogy kicsivel nagyobb legyen, mint Európa legnagyobb biodómja. Ne legyen! *Small is beautiful*. Legyen kisebb a legkisebb európai biodómnál és akkor majd tapsolunk neki.

Persányi csak az igazság felét mondta ki, ahogy Baán László és építész hívei szokták. Az igazság nagyobbik fele pénzkérdés. Minél nagyobb egy beruházás, annál drágább, és annál nagyobb a túlépítési lehetőség. Minél nagyobb, drágább és túlméretezettebb egy beruházás, annál nagyobb ennek a kommunikációs hányada, amelyet a beruházás elfogadtatására, népszerűsítésére, a közvélemény meggyőzésére és megvesztegetésére lehet fordítani.

A Liget Budapest részéről mennyire vették komolyan az alternatív, civil javaslatokat? (Például a Városliget+ terv, a Nemzeti Galéria maradjon a Budai Várban; a Néprajzi Múzeum kerüljön a Mária Terézia laktanyába.) Mi lenne az ideális megoldás a múzeumi negyedre?

Mivel a környezetvédők telhetetlen népség, már attól félünk, hogy valamilyen kompromisszumnál megáll a folyamat. Azzal nem érnénk be, ha egyik vagy másik múzeumot nem építenék meg a Városligetben, vagy nem ott építenék meg. Még a Zoboki-féle majdnem radikális megoldással sem. Az a minimál-program, hogy a Városligetbe egyetlen új múzeumépület se épüljön. Elsősorban a Liget zöldterületeinek érdekében. Ha végre lebontják a borzalmas Petőfi-csarnokot és még egy-két maradvány-épületet, akkor oda fákat kell ültetni, hogy a Ligetből végre ismét gyönyörű közpark legyen.

Emellett nagyon is elképzelhetőnek tartom, hogy a pillanatnyilag ingadozó kormányzati álláspont majd ott áll meg, hogy kössünk kompromisszumot. Világosak a keretek: beáldozzuk a Baán-féle projektet, cserébe kipucoljuk a királyi palotát a mindenkori kormányfő számára. Mi ebbe sem akarunk beletörődni. A budai Vár kulturális használatát szeretnénk megőrizni, és a kormányzati reprezentációt minimalizálni.

Mi lesz a következő lépés a Múzeumligettel szemben?

Szeretnénk kiadvány formájában megjelentetni a konferencia előadásainak szerkesztett változatát, lehetőleg sok képpel a bemutatott, hasznosításra váró műemléképületekről. Remélem, hogy elterjednek az esemény tanulságai a sajtóban, ez nagyon lassan megy. Ha Schneller István ellopta volna Zoboki Gábor csokornyakkendőjét, az ott lenne az internetes hírportálokon és a tévéhíradóban nyilatkozna még a csokornyakkendő is. Ha a Magyar Tudományos Akadémián rendezett konferencián átgondolt állásfoglalás születik egy városfejlesztési témában, arról a magyar sajtóban alig lehet olvasni. Ez a legnagyobb baj.

A jövőt nem ismerem, a múltat igen. Még 1988-ban sokáig tiltakoztunk a vízlépcsők ellen, aztán rendeztünk egy háromnapos tudományos konferenciát, aminek a végén a sajtó átállt mellénk. Még a környezetvédelmi minisztérium sajtófőnöke is – Persányi Miklósnak hívták. Utána a sajtón keresztül a hír eljutott az emberekhez, és heteken belül olyan tüntetések lettek, hogy nem képletesen körbeérték a pesti Duna-partot, két hídon keresztül élőlánc formájában vagy húszezer embert csődítettek a Parlament elé. Elértük, amit akartunk. A hiányzó láncszem most nem a közfelháborodás, nem a felelősen gondolkodó értelmiség, hanem a kommunikáció. Az állítólag demokratikus interaktív és webkettes elektronikus média korában a köztér, a nyilvánosság tere *járhatatlan*. Ezért ma egy erőszakos politikai akarat végrehajtásának sokkal jobbák az esélyei, mint a kései pártállam idején.

[1] MUT-MTA “Mindent a maga helyén” Városfejlesztési konferencia, 2015. április 17. Magyar Tudományos Akadémia

[2] Klasszikus jereváni rádiós vicc:

– Igaz-e, hogy Moszkvában a Lenin téren Volvókat osztogatnak?

– A hír igaz – közli a jereváni rádió –, azzal az apró korrekcióval, hogy nem Moszkvában, hanem Leningrádban, nem a Lenin téren, hanem a Moszkva téren, nem Volvókat, hanem Volgákat, és nem osztogatnak, hanem fosztogatnak.

[3] Juvenalis, „Nehéz nem írni szatírárt”, 1.30–32, Szatírák, i.sz. 120

[4] Török Sándor, *Egy ember eltűnt a hegyekben*. IN Nyugat, 1934 6. szám

felső kép | Gellért tér, ablakamultra.hu

Szabó Attila SZÉLJEGYZET

Kharón kihajol ladikjából, s visszanéz.
Üresjárat, most csak magát viszi.
S ha néhány utast derűsen felidéz,
mind ugyanaz volt:
zavaros álmokból
mítoszként újraírt életek,
rosszul elmesélt történetek,
amikből a félreértések oly magabiztos
mintákban szerkesztenek másik múltat.
Ők mesélnek arról,
onnan a túlsó partról,
hogyan képzeljek bármit a múltból,
az mind igaz.

Csak a bizonytalanság köt össze okozatot
okkal, magamat másokkal,
öreget az épp most születővel,
férfit a nővel,
mintha volna két neme a világnak,
mintha volna, amit látnak a társat
kereső vágyak.
Mintha nem volna hitünk a végtelenre,
s nem vágnánk mindig a rendre
éppúgy, ahogy a káoszt várjuk,
ahogy élők várják a haláluk,
egy életen át gyakorolt pusztulásuk.

Mintha volna halál.
Mintha volna előtte élet,
s nem a semmivé lett álmok
lefejlő hagymahéja lenne
ez az elsötétlő színpad,
ahonnan lógtatjuk tuskó lábainkat.

Mintha volna emlékem apámról,
anyám kezéről lehetne,
mintha emlékeznék az elevenre,
s nem csak képzeletbe ivódott
veszteségek hívnák elém őket,
az agyamban újrászületőket.

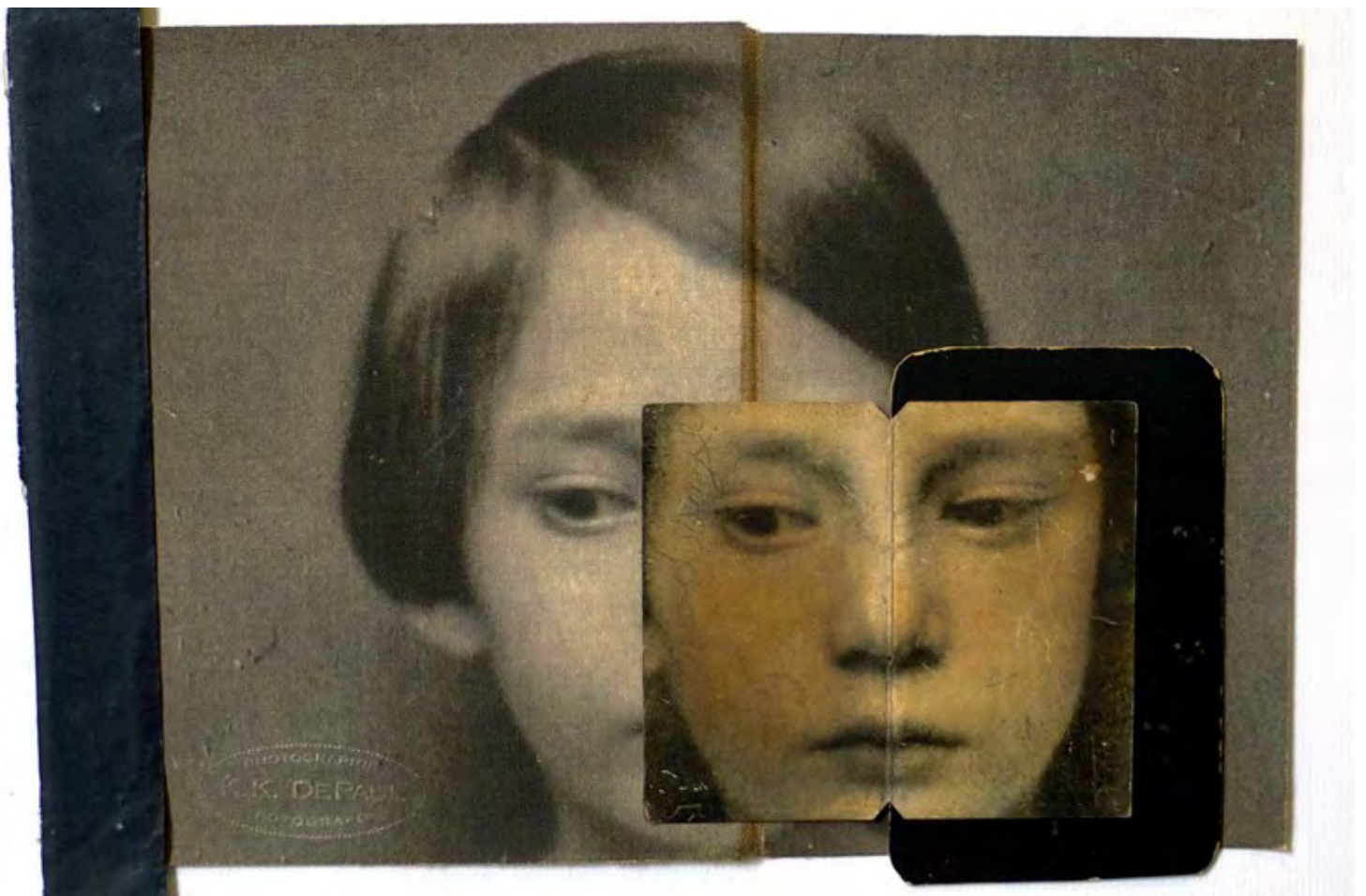
Mintha lehetnék másik,
s nem magamat cipelném rothadásig,
nem magammal néznék folyton szembe,
szánalmas kényszerekbe
nem magamat hajszolnám gyáván,
önkézzel megrakott mártírmáglyán
leégésem nem én rendezném,
napra nap bízva, hogy van retúr kedvezmény

az újrakezdésre, megbocsátásra,
valami csendre, életben maradásra.

Halottak panaszkodását hallgatják
az önáltatásból fel nem ébredők.
Krizantémszirmokat szítál a Hold
az üres koporsófedelekre.

Kharón megáll egy pillanatra, visszanéz.
Megteheti: hiszen csak magát viszi.

kép | K.K DePaul, lensculture.com

Asztalos Emese LEVELEK LISZT MAGYARORSZÁGI TARTÓZKODÁSÁRÓL [1]

Májusban irodalom- és zenetörténeti csemege jelenik meg öt részben. Franz von Schober osztrák művész-műkedvelő fiktív levelei az 1839/40-es pest-budai koncertsorozatról szóló beszámolók. Különlegességük, hogy Schober külföldi szemlélőként új perspektívából lát(tat)ja az eddig főként magyar forrásokból ismert eseményeket. A művet 1842-es lipcsei megjelenése előtt Liszt is olvasta, az ő változatásaival, illetve helyesléssel hagyta el a nyomdát, így reformkori szerepléseiről-szerepéről a leghitelesebb leírással ismerkedhet meg a magyar olvasó.

Bevezető

Franz von Schober (1796–1882) neve inkább Schubert miatt csengeth ismerősen a zeneértőknek. A rokon hangzás ezúttal nemigen félrevezető, Schober életműve ugyanis a szintén Franz keresztnévre hallgató Schubert népszerűségének és a hozzá fűződő szakmai kutatásoknak köszönhetően maradt fenn a köztudatban. Schubert és Schober Bécsben ugyanahhoz a baráti társasághoz tartoztak, bensőséges viszonyukat mi sem bizonyítja jobban, mint hogy számos Schubert-dal szövegét, egyetlen operájának (*Alfonso und Estrella*) librettóját is Schober írta.

Schober korának igazi kalandora volt. Európa számos városában futott be szokványos hivatalnok-műkedvelő karriert (többek között Pest-Budán is). Szerencsepróbálásai közben talán életvitele az egyetlen valódi, mesteri műalkotás. Tisztviselő apjának nyomdokain indulva Bécsben jogot tanul, de hamar felcsap tájképfestőnek, verseket jelentet meg, álnéven színészkedik, direktorként pedig a Litográfiai Intézetben tevékenykedik. Pazar(ló) életvitelének, élénk személyiségének, jó kapcsolatainak köszönhetően sokáig a virágzó szalon-kultúra kedvelt figurája.

a magyarok nevében

De hogyan kapcsolódnak mindehhez a magyarok, az épp csak felépülő, ám az 1838-as árvíz során nagyrészt elpusztult Pest és a nagyvilág ünnepezt művésze, a nők bálványa, Liszt Ferenc? Európai hazánkfia[1], a hangok nagy tanára 1839 decemberében, több mint tizenöt év távollét után Magyarországra látogat, ahol rajongásig fokozódó nemzeti ünnep szimbóluma lesz; életre szóló művészi és érzelmi kapcsolatot köt szülőföldjével. Hogy Schober mit keres e hideg karácsonyon Pesten, azt egyelőre homály fedi, talán magyar arisztokrata barátai, talán Liszt 1838-as bécsi koncertjei miatt került a Monarchia e távoli tartományába. Mindenesre – ha már itt járt – ő írja a magyarok nevében a Lisztet köszöntő kantáta dalszövegét, és Liszt turnéja során együtt mulat a pesti társaság krémjével. Az európai extravagáns, kifinomult életmód után valószínűleg merőben új élmény volt számára (is) a magyarországi koncertsorozat minden hazafias, olykor bárdolatlan mozzanata, ezért foglalhatta benyomásait szinte azonnal fiktív levelekbe. Ezeket – még ha a magyarok érzelmeit értetlenkedve fogadó Marie d'Agoult pedánsnak és középszerűnek is tartotta –, mi Liszt egyik levelének hálás megjegyzését idézve: melegen köszönjük.[2]

Első levél

Ön, drága barátom, volt olyan kedves, és beszámolt nekem Liszt Londonban és Párizsban aratott ismételt tündöklő sikereiről, viszonzásul azt kéri tőlem, hogy hű és részletes leírást adjak az ő másfél évvel ezelőtti magyarországi tartózkodásáról, arról a különös izgalomról, amit jelenléte okozott, és azokról a rendkívüli, sőt hallatlan elismerésekről, amelyekben része volt; mégpedig, mint Ön mondja, azzal a céllal, hogy ilyen érdekes ügyben világosan lássunk, és meg tudjuk különböztetni az igazat a hamistól. A történetek óta eltelt idő alatt e babérokat bizony úgy megtépázta az irigység és a rosszindulat, úgy elcsúfították a – részint kicsinyességből, rosszindulatból, részint vak elfogultságból vagy tudatlanságból fakadó – hamis elbeszélések, hogy az ember rájuk sem ismer, és nehezen állapíthatja meg valódi értéküket. A legtöbb beszámoló kimondottan olyan személyektől származik, akiknek ismeretlen volt az események színhelye, kiváltó okai, szereplőinek szokásai és gondolkodásmódja, s ennek következtében egy csodálatos és lelkesedéstől fűtött színművet – amely a művészet és a hazafias érzések legnemesebb következményeit hivatott bemutatni – szertelen bohózzattá alacsonyítottak, ez aztán sokak nemtetszését és gúnyolódását váltotta ki.

A szép iránti lelkesedés, az élet magasztosabb, szellemi értékeinek valódi, őszinte csodálata olyannyira kiveszőben van számító és iparosodott korunkban – amikor legtöbbször csak divatos, szórakoztató és pikáns dolgok képesek lekötöni –, hogy megéri a fáradságot, a még hozzánk tartozónak vélt közelmúltból egy ilyen képet kiemelni, leporolni, és a jó szándékú közönség elé tární szíves szemlélődésre. Ha időnként elkalandozom a mondanivalómban, Ön nem fogja felróni nekem, hiszen bizonyos dolgok magyarázatra szorulnak majd, és az okokat olykor a nemzeti sajátosságokban, illetve a korabeli viszonyok jellegzetességeiben találjuk. [...]

a zongora Napóleonja

Liszt a lelkesültség embere. Más virtuóz művészek csodálatot keltenek, ámulatba ejtenek és tetszést aratnak, ő megihletti közönségét; mások megörvendeztetnek, elbűvölnek, meghatnak, ő hatalmába kerít, felemel, és viharos harmóniáinak ellenállhatatlan árja magával ragadja a felkorbácsolt lelkeket. Művészete egészen heroikus, tragikus természetű. Ha mások hangversenytermei kifinomult és pazar szórakozást nyújtó szalonok, akkor az övé harctér, sikerei pedig győzelmek és diadalok. Az előbbi képekkel megjelenített érzés mindenkit elborít, aki csak hallja, épp ezért nevezik őt oly gyakran és oly sokan a zongora Napóleonjának. Ehhez foghatóan mágikus és hevesen ellenállhatatlan hatást egyedül Paganininél tapasztaltam, csak hogy az inkább félelmetes és kísérteties volt. Az embernek az a gondolata támadt, mintha ezekbe a varázslatos hangokba Paganini az összes érzését, az egész lelkét belesűrítette és kiontotta volna, olyannyira, hogy végül számára semmi sem maradt; és hidegen, érzéketlenül rőtta életének komor utcáit. Liszt varázslatai ezzel szemben felszabadítják és felemelik a lelket, mivel azok gyönyörű, zseniális és szeretetreméltó lényének kiáradásai, és – benne magában kárt nem téve – azt hirdetik mindenkinek, miképpen sokszorozódik meg a fény, és hogy egy lángtól ezer másik gyulladhat meg anélkül, hogy az saját fényéből, saját melegéből veszítene. Ez az oka, hogy a művészete iránti rajongás személyével is összefonódik, hallgatóságát barátokká változtatja, útját pedig annyi szeretetkapcsolat és kitüntetés övezi, amennyi senki másnak nem jutott osztályrészül. Ugyanakkor művészete a legkevésbé sem magamutogatás vagy hallatlan képességeinek fitogtatása, hanem a legbensőségesebb érzések hordozója, a

zene eszméjének szolgálatába állított, kiforrott szellem megmutatkozása. Nem saját magát teszi öntelten közszemlére, hanem mindazt, ami kiváló és klasszikus, hatalmas virtuozitásának terébe vonzza, így egész művészetszemléletet nyilatkoztat ki, ezt pedig csak ennyire elmélyült és zseniális jellem sajátíthat el a legalaposabb tanulmányok és minden körülmények között kitartó szorgalom révén. Hihetetlen, soha nem látott technikai tudással rendelkezik, művészete mégis olyannyira eszményi és elvont, hogy hallgatói megfélemlenek az alkotóról, aki őket egy csodálatos szellemi világba repíti, és inkább annak küldötteként tekintenek rá, semmint világi polgárra; hódolatuk sokkal inkább a művészetnek szól, nem a személynek.

Mielőtt rátérnék Liszt magyarországi élményeinek elbeszélésére, szeretnék néhány dolgot általánosságban elmagyarázni, ami élettörténetében különösnek és túlzásnak hathat. Hogy ezeket tisztázhassuk, néhány körülményt a kezdetekig kell visszavezetnünk.

Liszt a Sopron melletti Doborján faluban [ma Raiding, Ausztria], az osztrák határ közelében született, ahol apja az Eszterházy uradalom gazdatisztje volt. Az apa felismerte és méltányolta fia rendkívüli zenei adottságait, és mindent megtett annak érdekében, hogy megfelelő képzést biztosítson számára. Mivel a fiú már nyolcéves korára kimerítette, sőt túlszárnyalta a környezetében fellelhető – és nem is jelentéktelen – tanulmányi lehetőségeket, emellett az improvizációban is alkotó tehetségről tett tanúságot, apja úgy látta, magasabb szintű oktatásra van szüksége; ugyanakkor képességei már akkor alkalmassá tették, hogy a nyilvánosság előtt is játsszon, ezért Bécsbe vitte a fiút.

a romantikus Magyarország

A siker teljes volt. A fiú óriási léptekben fejlődött új tanárai irányításával, tehetsége valamennyi hallgatóját lenyűgözte, és mind Bécsben, mind Pesten – ahová apja szintén elvitte – akkora szenzációt keltett, hogy néhány magyar mágnás máris ösztöndíjjal támogatta további külföldi tanulmányait. Az apának immár egyedüli életcéljává vált, hogy a fiú képzéséről gondoskodjon, és állását odahagyva Párizsba utazott vele. Hogy belső készletése, kitartása és buzgó igyekezete által miként tette magáévá azt a mérhetetlen mennyiségű szellemi ingert és művészi eszköztárat, amit ez a világáros felkínált neki, továbbá hogy az elmélyült tanulmányok, valamint korának legnagyobb és a legkülönbözőbb irányzatokat képviselő hírességeivel kötött szoros barátságai, a legérdekesebb történések és körülmények megtapasztalása hogyan érlelte azzá, akivé lett, hogyan vált belőle az

a művész, aki hangszerének eddig ismert határait átlépve mindenféle rivalizálást lehetetlenné tett, nem tartozik ide, és Ön előtt sokkal jobban ismeretes is, mint előttem. Elég az hozzá, hogy a kapott támogatások révén mindvégig kapcsolatban maradt a hazájával, szívében a szülőföld gyermeki emlékezete szorosan egybefonódott a hála férfias érzésével, és legbelül mindig kész volt a legszebb színekbe öltöztetni a romantikus Magyarországot, amely iránt őszinte érzéseket táplált, ahogy ezt hűen tükrözik Berlioznak írt – és a Revue Musicale-ben nyomtatásban is megjelent – olaszországi levelei.

Olaszországban, Velencében tartózkodott, szívét éppen ezek a Berlioz-levelekben kifejezett érzések töltötték el, amikor eljutott hozzá a hír, hogy Pesten rettenetes árvíz pusztít, a Duna kilépett medréből, és dühében ennek a szép, ifjú városnak nagy részét – melynek pompás épületei a magyarok feltörekvő és nagyszerű szellemiségéről tanúskodnak – kíméletlenül lerombolta, ezeket nyomorúságba és halálba taszítva.

divattá vált

A hír úgy érte Liszt eleven, tevékeny szellemét, érzékeny, nagylelkű szívét, mint egy elektromos szikra. Azonnal Bécsbe sietett, és meghirdetett egy jótékonyági koncertet az árvízről sújtott pestiek javára, amin a bécsiek – részben az adakozó szellemtől, részben kíváncsiságtól vezérelve – a lehető legnagyobb számban meg is jelentek. Jelentős összeget tudott küldeni a rászorulóknak, és micsoda áldásos utóhatásai voltak a koncertnek, milyen együttérzést ébresztett a szegény pestiek iránt, valóságos versengésre buzdított megsegítésükben, és ez rendre és rangra tekintet nélkül terjedt, csaknem divattá vált. – Így idézte magát Liszt ismét hazája emlékezetébe, így lépett ki ismét a magyarok elé, akik már majdnem szem elől tévesztették őt. Azt hitték, letelepedett Franciaországban, hogy az már második hazájává lett, erre most minden hivatkozást mellőzve, hazájának megszégyenítése nélkül, a puszta részvétől és hazaszeretettől vezérelve, készpénzben fizethette vissza honfitársainak a tőlük kapott támogatást, egyúttal bebizonyíthatta, hogy ez milyen nagyszerű helyre került, milyen ragyogó gyümölcsöt hozott. Hiszen Liszt személyében még Bécs – a zene városa – számára is új csillag született, akinek tündöklését egyformán ámulattal és elragadtatással üdvözölték mind a műértők, mind a széles tömegek. Kedvessége és elméssége mind jobban növelte népszerűségét, ilyen általános és lelkes ünneplésben még egyetlen művésznek sem volt része e fővárosban.

művészet és hírnév

Liszt nem sokkal később el is tűnt, olyan váratlanul, ahogy megjelent, személyes ügyei halaszthatatlanul Olaszországba szólították. Jóllehet, hazáját nem is érintette, csak a távolból mutatkozott előttük, de izzó szeretete, jótékonyága hazája iránt mit sem csökkent, és továbbra is a művészet és hírnév ragyogása, meg az

egész világ csodálata és dicshimnuszai övezték őt. Ez a hirtelen megjelenés, majd eltűnés, a távolság és a titok fátyla, ami körülvette, jó alapot szolgáltatott ahhoz, hogy szülőhazájában történetek százai keringjenek róla, és a legkülönbözőbb találgatások merüljenek fel a neve kapcsán. Természetesen végül hős ifjúként jelenítették meg, aki sok országot bejárt, és felmagasztalta a magyar nevet, hozzá mindig hű maradt, és még Párizs pompái közepette, e város ihlettségében is büszke volt arra, hogy ő magyar.

Így bontakozott ki Magyarországon a hatalmas izgalom, sőt valóságos vágyakozás Liszt jelenléte után, ami jó táptalaja lett azoknak az eseményeknek, melyeket Ön elé kívánok tárni a következő oldalakon.

[1] Lásd Asztalos Emese [Európai hazánkfia](#) című tanulmányát, közzétéve: 2015. április 30.

[2] A bevezető tárgyi forrása: Eckhardt Mária, *Schubert's and Liszt's friend and poet: Franz von Schober = Liszt the Progressive*, edited by Hans Kagebeck, Johan Lagerfelt, The Edwin Mellen Press, 2001.

Széchenyi István 1839. december 18-án Pozsonyban kurtán ezt jegyzi naplójába: „Liszt meglátogat”. Azon a reformkori rendi országgyűlésen járunk épp, ahol Széchenyi végkimerülésig dolgozik („mintha féllábbal a másvilágon volnék” – vési fel másnap), hogy európai szintű jogállamiság köszönthessen be a Lajtán innen is. Vagy ahogyan Schober részletezi kíméletlenül: „A küzdelem fölöttébb nehéz, mivel – nem túlzás kijelenteni – az ország minden szempontból lemaradásban van.” Magyarországon „olyan politikai és társadalmi formákat kell találni, olyan intézményrendszert és jogszabályokat kell kialakítani, amelyek megfelelnek a korszellemnek, a haladó évszázad eszméjének, ezek azonban látszólag ellentmondásban állnak az elmaradott körülményekkel, amelyek miatt szükséges a megvalósításuk. [...] Korlátozni kell a kiváltságos osztály jogait, az elnyomott nép jogait pedig kiterjeszteni, a szavazati joggal rendelkezők azonban mind a kiváltságosok rendjébe tartoznak, és egy részük még az önös érdekeit kereső faragatlanság állapotában leledzik, a többi meg már teljesen fásult”.

a világsztár

Liszt reformkori turnéja és magyarországi művészi működése parázs hangulatú és kulcsfontosságú diétán veszi kezdetét, ahol érkezése felborítja nemcsak a rendi kereteket, de a mindennapok lassú folyását is. Koncertjei folytán a gyűléseket hamarabb berekesztik vagy egyenesen elnapolják – a Liszt-láz útjára indul itthon is. A magyar nemesség szinte elkábul a világsztár jelenlététől, mintha el sem hinnék, hogy az elmúlt hónapok diplomáciai csatározásai eredménnyel jártak, hogy a levelek valóban célt értek, és Liszt épp itt, a magyar diétán játszik, aztán pedig gőzössel leereszkedik egészen Pest-Budáig! Ebben a váratlan helyzetben, melyet oly régóta áhítanak, mintha kicsit el is vesztenék a fejüket, mintha hirtelen nem is tudnának felnőni az európai rangú eseményekhez. Hogy kifejezzék elismerésüket és köszönetüket, saját, korlátolt eszközeikhez nyúlnak: a főrangúak lázasan intézik Liszt nemesi címének megszerzését, közel negyvenen írják alá előkelővé nyilvánításának kérelmét. Vérbeli családfakutatók Lisztet a Thurzó család leszármazottjának kiáltják ki, a lapok még egy 1606-os oklevelet is közzé tesznek, mely egyik vélt felmenőjét említi, nem törődve a Liszt családnév rendkívüli gyakoriságával, miközben még arra sem veszik a fáradságot, hogy a családfát pontosan levezessék. Az ügy persze hamvába hal: hiába juttatják el egészen a császárig a folyamodványt, Lisztnek személyesen is kérelmeznie kellett volna az előléptetést – amivel egyszerűen nem törődött.

előhang

A délibábos őskergetés napjaiban Széchenyi ezt írja naplójában: „Minduntalan a kétségbeesésnek egy bizonyos nemével ébredek.” Velőt rázó kontraszt. De mintha Liszt személye, valódi jelenléte és annak üzenete ezt is át tudná hidalni. Hiszen végül mégis a reformkori országgyűlések egyik legeredményesebbje zárul 1840-ben, ahol megszavazták, hogy a hivatalokban magyar legyen a kötelező nyelv, hogy a jobbágy örökváltság ellenében kivásárolhassa magát földesura hatalmából, és szabadtulajdonnal rendelkezessen. Itt és ekkor dőlt el, hogy az építendő Lánchídon mindenkire, tehát a nem adózó nemesre is kötelező lesz a hídvám – a demokratikus államberendezkedés előhangjai ezek.

[forrás: Mona Ilona, *Liszt Ferenc és a reformkor 1839-40 = Liszt tanulmányok*, Zeneműkiadó, Budapest, 1980.]

Második levél

Liszt kétéves olaszországi tartózkodása után visszatért Bécsbe.

A fogadtatás, amelyben ismét részesítették, megmutatta, mennyire valóságból fakadó, mindenre kiterjedő és megérdemelt volt a korábbi itt tartózkodása nyomán kialakult közhangulat. Ugyanolyan ujjongás fogadta, amilyen búcsúztatásakor kísérte őt, koncertről koncertre nőtt körülötte a tolongás és a mámoros lelkesedés, és ez, úgy tűnt, egész Bécsre kiáradt. A nagy német mesterek iránti tisztelete, a zseniális előadásmód, a hallatlan tökély, amivel megszólaltatta Beethoven, Weber vagy Hummel műveit, vagy amilyen magával ragadóan – a legmélyebb műértéssel és a legforróbb szeretettől fűtve – újraértelmezte Schubert zseniális alkotásait, mindez csodálatosan elnyerte a nép tetszését, és legkíméletlenebb kritikusai is elismerték, hogy távolléte alatt még nagyszerűbbé vált, sőt a játékaiban korábban érezhető erőszakos és önfejű hangvételt, ami az új francia iskolára jellemző, szintén szerencsésen levetkőzte; így művészete soha nem látott pallérozottsággal tündökölt, egészen a szépnek és a fenségesnek szentelve.

A bécsiek elragadtatása nem hagyta hidegen a magyarokat, akik azt beszéltek, Liszt második bécsi utazásának nem lehetett más oka, mint hogy ismét ellátogasson hazájába. Liszt maga is kifejezte ezt a szándékát Festetics Leó grófnak címzett levelében, aki ismerve a közhangulatot, nem habozott ezt nyomtatásban nyilvánosságra hozni. [...]

Így szövődött az események fonala, melyek révén Liszt a nemzeti eszme hordozója lett, hírnevét Magyarország szellemi felvirágzásával hozták összefüggésbe, és mint látni fogjuk, egyes-egyedül ez az összefüggés tudja a felgyorsult eseményeket kellően megvilágítani, megszabadítani a túlkapaszkodástól, a hivatkozástól, és ünnepélyessé tenni, hogy a legkomolyabb szemlélő figyelmére is számot tartsanak.

Magyarország ugyanis hatalmas izgalomban van éppen, amelynek megértése ismét magyarázatomra szorul.

évszázados elmaradás

Ez az ország bizonyosan Európa egyik legáldottabb és leggazdagabb országa, és oly tekintélyes a területe, hogy ha bőséges kincseit egy viszonylag nagy és egységes népesség tudná hasznosítani a fejlettebb nemzetek céltudatosságával és műveltségével, akkor világunknak ebben a részében jelentős helyet foglalna el. Jól tudjuk, hogy a legkülönfélébb történelmi, politikai zűrzavarok és balszerencsés események miatt az ország műveltsége évszázados elmaradásban van, hogy az egymást keresztező, különböző népelemek, vallások és nyelvek mennyi viszálykodó és egymásnak feszülő darabra szakították, és mennyire szétforgácsolta erőit mindenféle akadály. Amiről Önnek talán kevesebb ismerete lehet, hogy milyen nagyszerű fellendülés és élénk buzgalom tölti el most szinte egész Magyarországot; a magyarok a legnagyobb erőfeszítéssel és a leghősiesebb önzetlenséggel küzdenek, hogy az elmulasztottakat behozzák, és felzárkózzanak a műveltség és politikai berendezkedés európai nivójához. Közlésformáik – mint minden alárendelt helyzetű népé, különösen a külföld irányába – szűkösek, hiányosak, mivel épp csak kibontakozófélben van náluk az oktatás, ráadásul javarészt hozzáférhetetlenek, mivel a magyar nyelvet oly kevesen ismerik. Ennélfogva kevés hír jut el külföldre, a szomszédos országok pedig valamiért nem is igen vesznek tudomást róluk. Annyi azonban bizonyos, ha a derekas erőfeszítések, a sok nemes szívű áldozathozatal, a rendkívüli jellemek, a hatalmas szellemi teljesítmények méltó ismertséget és elismertséget nyerhetnének, sok történelemkedvelő és emberbarát fordulna nagy érdeklődéssel és mély együttérzéssel e folyamatok, e személyiségek felé, amelyeket a legszebb indíttatások hoztak lendületbe.

A küzdelem fölöttébb nehéz, mivel – nem túlzás kijelenteni – az ország minden szempontból lemaradásban van.

Olyan politikai és társadalmi formákat kell találni, olyan intézményrendszert és jogszabályokat kell kialakítani, amelyek megfelelnek a korszellemnek, a haladó évszázad eszméjének, ezek azonban látszólag ellentmondásban állnak az elmaradott körülményekkel, amelyek miatt szükséges a megvalósításuk. Életre kell hívni egy oktatási rendszert, ez azonban csakis olyan intézmények révén történhetne, amelyek egyszerűen még nem léteznek. Korlátozni kell a kiváltságos osztály jogait, az elnyomott nép jogait pedig kiterjeszteni, a szavazati joggal rendelkezők azonban mind a kiváltságosok rendjébe tartoznak, és egy részük még az önös érdekeit kereső faragatlanság állapotában leledzik, a többi meg már teljesen fásult; a nép pedig szinte egyáltalán nincs tisztában azzal, miben szenved hiányt, és kevéssé vagy egyáltalán nem látja értelmét az előnyöknek, amelyekben őt részesíteni szándékoznának. Ezek egymást kizáró dolgok, de a kitartó erő és az emberi akarat képes még a lehetetlennek tűnő célokat is megvalósítani, és meggyorsítani a történelem fogaskerekeit. A magyarok nincsenek híján az efféle erőnek és akaratnak. Úgy tűnik, kis szerencséivel saját sorsuk kovácsaivá válhatnak. Amint kedvező alkalom kínálkozott, tevékenyen munkálkodtak mind a szellemi és ipari kapacitásaik kiépítésén és bővítésén, mind a törvénykezés és közigazgatás kialakításán.

komolyan veszik

Ha belegondolunk, mely időszakban és milyen körülmények közepette történt ez a fejlődés, el kell ismernünk, nem mindennapi teljesítmény a magyar akadémia, a dunai gőzhajózás, a gyermekmegőrző intézetek (óvodák), a magyar színház, a zenei és művészeti egyesület, a maga nemében egyedülálló Casino – ami minden rend számára látogatható, és ezáltal minden művelt ember találkozóhelye lehet –, a gazdasági társaság, az állattenyésztők egyesülete és még sok más magánintézmény létrehozása. Ezek pusztán egyéni kezdeményezések révén és a nép erőfeszítéseivel jöhettek létre, és azt bizonyítják – a témánkhoz most nem tartozó politikai reformokról nem is beszélve –, hogy a magyarok komolyan veszik nemzeti oktatásukat, és a haladást az ipar, a tudomány és a művészet terén.

Az országgyűlés félbeszakította ezeket a kulturális törekvéseket, illetve inkább háttérbe szorította, mert minden erejével a törvényhozás és a közigazgatás feladatai felé fordult. De éppen most, amikor minden tevékenykedésben és célkitűzésben egyértelműen a nemzeti érzés jut kifejeződésre, ébredhettek igazán tudatára, hogy ami általában a civilizáció és a humanitás jegyében történt, az valójában a haza javát szolgálta, hogy minden hasznos vállalkozás egyúttal hazafias is volt. Minden népi jelleget öltött. Mindenkit áthatott a hazaszeretet lelkesültsége, a haladás szolgálatába állított versengés, és ezek minden babérra méltó gondolatokban és tettekben nyilvánultak meg.

felsőbbrendűség

Ahogy valamennyi nagy, felforgató mozgalom esetében ez természetes, sőt elkerülhetetlen, itt is bizonyos dolgok a fanatizmusig fokozódtak; különösen a magyarság szempontja tolokodott előtérbe, amely a lakosság egy jelentős részét képező magyar néptörzs (fajta) országos felsőbbbségét, nyelvének, viseletének és szokásainak általános bevezetését szeretné megvalósítani, arra hivatkozva, hogy korábban vándoroltak be, és az országot már Attila idején elfoglalták. A német származású lakosság – amely magával hozott érdemei, kultúrája és műveltsége révén hozzájárult az ország mai fejlettségi szintjéhez, és akinek nyelvét beszéli a művelt társadalom egész Magyarországon – érthetően nem hajlik arra, hogy ezek a célkitűzések megvalósuljanak; a szlávok és más néptörzsek, akik mozaikszerűen népesítik be Magyarországot, szintén féltékenyen szemlélik ezt a magyar – és nézeteik szerint jogtalanul követelt – felsőbbrendűséget. Azonban kénytelenek valamennyien elismerni a magyarok bizonyosfajta jellemzőségeit és állhatatosságát. Önkényesen, gyakran csak saját hasznukat figyelembe véve törik maguknak az utat, és ehhez olyan faji büszkeség társul, amihez fogható talán csak a spanyoloké lehet. Az országgyűlésben, a bíróságokon és minden hivatali ügyintézésben máris saját nyelvük az egyedül hivatalosként elfogadott, a képviselőteken, hivatalokban és nyilvános alkalmakon pedig már kötelezővé tették saját díszes viseletüket.

Ezzel a magán és nyilvános szférákat, a kapcsolattartást és az üzleti életet – nem ritkán hátrányos módon – szétválasztották, ami kellemetlen súrlódások ezreit idézi elő, ám ezek a feszültség és izgalom fenntartását szolgálják, és csak feltüzelik a hazafias rajongást. A hazafias lelkesülés azért is esik nagy súllyal latba a magyaroknál, mert a német annak a nemzetnek a nyelve, amelyhez királyuk tartozik, amelynek ők bizonyos fokig alárendeltek; és ha jó szándékú terveiket fentről keresztülhúzzák, azt a német nemzet rosszakaratának számlájára írják, és – mint minden büszke, önérzetes nép, melyet az alárendeltség elégedetlenséggel és keserőséggel tölt el –, gyűlölik e nemzetet. Ezért minden, amit magyarként jelölnek meg, kelendő és hangsúlyos, minden teljesítményt, ami ezt a bélyeget viseli, lelkesen fogadnak, gyakran túlbecsülnek, és fölé helyezik azoknak, melyek németes jellegűek, holott Magyarországon vagy legalábbis Magyarország révén jöttek létre, ezért éppúgy az országhoz tartozóak. Így például olyan nagy lírikusok, mint Lenau, a szeniális Beck vagy az epikus Pyrker dicséretét meghagyják a németeknek, jóllehet ők valamennyien magyarok, csak német nyelven írtak; ugyanakkor Kisfaludyt, Vörösmartyt, Kölcseyt mint Magyarország költőit magasztalják. Hasonlóképpen a magyar nyelven éneklő Schodelnét nagyobb tisztelettel vették körül, mint magát Schröder-Devrient-t, és inkább hagyják, hogy Ferenczy, a szobrász kedvére garázdálkodjon, és tönkretégye nemzeti emlékműveiket, csak hogy ne kelljen németeket foglalkoztatniuk.

Éljen, éljen! – harsog az üdvívalgás, miközben néha feldörög még egy-két vivát is, hisz alig pár esztendővel ezelőtt született meg magyar nyelven az ujjongó kiáltás. Ősi, kopott magyar szokás szerint lelkes áldomások, köszöntések, lármás tósztok kísérik Lisztet hangversenyről hangversenyre, szalonról szalonra Pest-Budán. Január végére nem marad dicsérő szó, könnyfakasztó kifejezés, ami el ne kopott volna magasztalói torkában vagy az újságíró tolla alatt. Kissé felemásak e pohárköszöntők: az egybegyűltek dölyfösen mellőzik a német nyelvet, amely általában lingua francaként közvetít a Birodalomban, most azonban minden hazafi magyarul fogalmazza szóvirágos szónoklatait, Liszt pedig franciául válaszol, nehogy a keményebb nyelv sértse vendéglátói fülét.

zseniális szellem

Az asztaltársaságban apró termetű, „cipóhátú” (kissé púpos), de azért igazi dendi módjára öltözött uracska is buzgólkodik, aki igen jól beszél franciául, sokszor ő tolmácsolja Liszt szavait, s néha-néha maga is mond néhány méltányló mondatot, hiszen ő szintúgy „démoni erővel” vonzódik az „óriási lángszellemhez”. Bizonyára újabb untig ismételt frázisokat várt a hallgatóság, mikor egyszeriben az alábbi szavak hangzanak el: „A lapok még azt is rá akarják fogni szegény Lisztre, hogy ő ama hatalmas Thurzók ivadéka... S ama hatalmas Thurzók hol vannak? Nem tudom. De azt tudom, hogy míg a Thurzók utolsó ivadéka csaknem elfeledve porhad Árvá várának omladozó boltozatai alatt, addig Liszt Ferenc zseniális szellemének teremtményei túlélnek a legkevélyebb oligarchát, a legkeményebb sziklavárt. Mindez a kis korzikait juttatják eszembe akaratlanul is, kihez midőn dicsősége zenitjén állt, jöttek a hízelgők, s azt mondják neki, hogy ő a hatalmas Mediciek ivadéka. Tudjuk mit felelt nekik az új cészár: 'Nincs szükségem ősökre, elég vagyok magamnak'. S igaza volt, mert e címeiket, hogy nemes vagy király... a legsilányabb agyagra is rá lehet illeszteni, ám a zseni roppant bélyegét csak a legnemesebb érczekre ütik az istenek.”

Ezúttal talán kicsit nehezebben csúszhatott a kedves egybegyűltek torkán az a kerty, melyet a zajos ováció után

épp a szent magyar haza dicsőségére kívántak lenyelni. Ha azonban igaz a legenda Liszt művészi fesztelenségéről, vidám kedvességéről (márpedig Schober alább megerősíti, hogy „ragyogó szelleme képes volt az egymással oly ritkán, vagy egyáltalán nem érintkező embereket egyetlen, valóban vidám, felszabadult társasággá kovácsolni”), akkor talán e pillanatban „a régi, berozsdásodott előítéletek elpárologtak”, és valóban a maga *teljességében* hangozhatott az új nemzeti kifejezés: éljen!

Harmadik levél

Liszt személyében sok minden egyesült, amivel a magyarokat megnyerhette. Születésénél fogva magyar volt, tanulmányait Magyarország folyamatos támogatásával végezte el, büszkén vallotta magát magyarnak, és érzékenységét az ország sorsa iránt tettekkkel is bizonyította. Bár nem beszélt magyarul, a magyarok előtt mindig nemzeti viseletükben jelent meg, és csodálatos művészetében nem találhattak semmiféle zavaró, idegenségre utaló jegyet, így lelkesítő munkásságát magyarnak nyilváníthatták a „magyarizmus” megsértése nélkül. Mennyire jóleső érzéssel tölthette el a műveltséget és kiválóságot szomjazó magyarokat, hogy most egy európai hírnevű művészt, szakmájában a legelsőt magukénak mondhattak. Liszt ráadásul egy sor magyar dallamot – melyeket nagyrészt a magyar nemzet mély és energikus természetét értő, zseniális Schubert komponált – dolgozott át rá jellemző tűzzel, és ezeket hatásosan, művészi érzékkel és magával ragadó lelkesültséggel játszotta. Varázsujjai még Rákóczi-indulójukat is – ezt a mágikus dallamot, melynek méltóságteljes-harcias, diadalmaskodó, ugyanakkor mélységesen melankolikus hangjai minden magyar lelkét ellenállhatatlanul megérintik –, páratlan tökélyvel és hatalmas erővel szólaltatták meg. Nem csoda, hogy Liszt mindenki szívét megnyerte, hogy a haza művészetére és fejlődésére irányuló minden gondolatot és érzést ezzel a tündöklő jelenéssel kapcsolta össze. Benne látták megtestesülni és megvalósulni mindazt, amire vágytak és törekedtek. Egész Európa tisztelete övezte – és ő magyar volt.

nemzeti színezet

Első pozsonyi fellépése, az épp üléselő országgyűlés városában adott koncertjeinek ragyogó sikerei és az emberek elragadtatásának kifejeződése már egyfajta nemzeti színezetet öltött, és rámutatott, hogy a nagy művésznek az egész országra kiterjedő jelentőséget tulajdonítottak. A meglepettség, az egyetértés az általános ujjongás közepette először csak érzésekben mutatkozott meg; ahhoz, hogy ezt szavakra és tettekre váltsák, valamiféle közmegegyezésre, kis időre volt szükség. Egyelőre nem volt mód, hogy rohamléptekben siessenek előre, ez még váratott magára.

Liszt a maga kedves természetével, viselkedésének egyfajta fenségességével és méltóságteljes eleganciájával kiváltképp az arisztokratákat hódította meg, elnyerte hölgyeik jóindulatát, és ezzel csak fokozta diadalának teljességét, mivel a magyarok mindent a külső csillogással és a kiváltságos rendekkel szoktak összefüggésbe hozni. Több főúr is elkísérte Pestre, de híre, és hogy milyen nagy hatást tett a pozsonyiakra, megelőzte őt, így sietve előkészültek fogadására. A Pesti Zenei Egyesület elnöke, gróf Festetics Leó a legnagyobb vendégszeretettel nyitotta meg előtte házát ott-tartózkodásának egész idejére. Ennél a művészetkedvelő főúrnál kapott szállást, barátként fogadták. Itt történt, hogy épp a meghitt kandallótűznél vacsorázott és pihente ki a hideg téli utazás fáradalmait, amikor egyszer csak kinyílt a szobájával szomszédos szalon két ajtószárnya. Nagy társaság állt ott, élükön énekesekkel. Szép hangon és kifejezéssel zendítettek rá ünnepélyes, lelkes énekükre:

*Még zsenge gyermek voltál, amikor megragadott
a sors hideg keze,
és téged a távolba taszítva így szólt:
„menj hát, neked nincs hazád”.*

*Majd a művészet dicső szárnyain
vitt el téged csodaországába;
„ez itt a nagy szellemek otthona,
immár a tiéd is, ugyanúgy.”*

*És hízelegve csábított téged az élet
csillogó birodalmába,
Tehetségek díszébe öltöztetett,
és kérte: „maradj hát, élj itt.”*

*Azután a hírnév vitt magával
és állított a csúcsra:
„Hallod, hogy ujjonganak a népek? – mondta.
Liszt, a te hazád a világ!”*

*De bármit is mondjon a végzet,
a művészet, a hírnév, az ízlés, a sors;
hű szíveddel mégis visszagondoltál
a hazára, amely téged szült.*

*És eljössz hozzánk, ahol az élet szegényes,
a művészet még csak bölcsőben ring,
de szívünk gazdag és derék,
Hozzád kiált: „Légy üdvözölve itt!”*

*Légy üdvözölve, babérokkal ékesítve,
amit hősiességeddel kiérdemelsz,
Te nagy művész, nemes szívű, hű
Liszt Ferenc, hazád büszke rád!*

Az épp jelenlévő költő, Schober sorait a Pesti Német Színház karigazgatója, Grill [János] írta át nagyon hatásosan kvartettre és kórusra. Ezek a sorok szólították meg elsőként Lisztet hazája nevében, és adták az alaphangot személye nemzeti jelentőségéhez. A megindítóan komponált sorok szívéig hatoltak, hangja megremegett, miközben a zárásként felhangzó viharos éljenkiáltást rövid, de érzelmes köszönettel viszonzta. Meghatódott szavait azonban egy magyar induló harsány akkordjai szakították félbe, amelyet az ő szerzeményeként tartottak számon, és amelyet nagy pontossággal és tüsszel adott elő a ház belső udvarában felállított zenekar. Liszt az erkélyre sietett, élvezettel hallgatta a magyar zenedarabokat, melyek közül többet az ő kívánságára játszottak. Távollétében a teremben másik zenekar alakult, és a visszatérő Lisztet Beethoven *Septuorja* fogadta, Pest legkiválóbb művészeinek és műkedvelőinek tolmácsolásában, akikhez a vendég tiszteletére még gróf Franz Brunswick, a kitűnő csellista is csatlakozott. A vidám ünnepséget könnyű vacsora zárta, ahol a népes társaságban körbejáró pezsgő számos – a várva várt jövevény egészségét és az ország kívánságait éltető – pohárköszöntőre adott alkalmat, melyeket ujjongással vezettek elő és viszonztak.

Talán zavarónak tűnhet az Ön szemében ez a rengeteg zene az amúgy is hangoktól túlcsonduló virtuóz fogadási ünnepségén, ez azonban nagyon is megfelelt a célkitűzésüknek, hisz a tiszteletadason és megörvendeztetésen túl kifejezte szándékukat – és Liszt számára a lehetőséget –, hogy egyszerre megtapasztalhatta a zeneiséget, amelyet koncertjein keltett.

a haladás képviselője

Liszt 1839. december 24-én érkezett Pestre. Nem sokkal ezután adta gyors egymásutánban első koncertjeit december 27-én és 29-én. A határtalan tetszés, az elragadtatás hulláma aligha különbözött attól a felvillanyozott és viharos hatástól, amit Liszt rendszerint és mindenütt keltett varázslatos játékával, ez a hódolat azonban hamarosan nemzeti köntöst öltött, és nyilvánvalóvá vált, hogy a magyarok honfitársukként tekintettek rá, és a magyarországi művészeti világban a haladás képviselőjét tisztelték benne. Az elmés művész hamar felismerte szimbolikus pozícióját, hiszen ez tökéletesen egyezett az ő szellemi irányultságával, minden lelkesültség és nagyszerűség iránti rokonszenvével. Ezt a pozíciót egész magatartásával, minden beszédével, már-már tékozlással határos adakozó kedvével – bevételeit a nemzeti zenei intézet javára ajánlotta fel – olyannyira kiérdemelte, hogy jelentősége még a legelfogultabbak és legellenállóbbak számára is nyilvánvalóvá és érthetővé vált.

Viselkedése példaértékű volt, a legelőkelőbb modor és legnagyobb tehetség sugárzott belőle, éppúgy jellemezte a magabiztosság és szilárdság, mint a szellemi odaadás és szeretetre méltó elegancia. Személye eltűnni látszott a szellemi küldetés mögött, amelynek nevében minden kitüntetés, minden tiszteletadást fogadott. Mérheterlen szerénységgel irányította át a lelkesedést önmagáról az ország eszmei céljaira, amelyeknek szószólójaként lépett fel, és ennek megfelelően fordultak felé és bántak is vele.

magyar szívvel beszél

A Pesten tartózkodó nemesség a Casino gyönyörű termében pompás vacsorát adott a tiszteletére; és míg az asztali beszélgetések franciául és németül zajlottak, Lisztnek végig kellett hallgatnia, hogy közben hosszadalmas beszédekkel egybekötött tósztokat intéztek hozzá magyarul. Ezek nem annyira róla szóltak – lévén, hogy ő egy szót sem értett belőlük –, mint inkább a nemzeti érzésről, amit kifejezni és felkelteni igyekeztek. Liszt válaszul pohárköszöntőt mondott a haza haladására – mentegetőzve, hogy franciául, de magyar szívvel beszél –, amelyet üdvivalgással fogadtak. A jelenlévők közül sokan megszavazták, hogy az ünnepeltről márvány mellszobor készüljön, és csakhamar össze is adtak egy jelentősebb összeget erre a célra; Liszt azonban visszautasította a javaslatot, és kérte, hogy a pénzt inkább az elsőként felfedezendő ifjú hazai szobrásztehetség képzésére fordítsák, küldjék ki Párizsba, ahol Liszt minden tőle telhetőt megtesz majd előmenetele érdekében, és a legnagyobb szeretettel támogatja. Áhított céljának nevezte azt is, hogy ha egyszer Magyarország méltó zenei

konzervatóriumot hoz létre, annak vezetőjeként hazája hasznára lehessen. Kijelentései ismét hatalmas lelkesedést váltottak ki. Másnap elment a magyar színházba, hogy meghallgassa Beethoven *Fidelio*-ját, és amint belépett a páholyába, mintegy varázsütésre felállt a teljes publikum, és háromszoros tapssal meg hangos éljenkiáltásokkal üdvözölte őt.

Ettől fogva egyértelművé vált közéleti szerepe, jelentősége a tömegek számára. Ahol megjelent, a nép köréje gyűlt, hogy láthassa és üdvözölhesse. A szellem fenségességét képviselte, és semmi – még a csillogó kitüntetések és bizalmaskodások, amikkel az arisztokrácia körülölelte – nem tudta a legkevésbé sem rávenni, hogy ezt elárulja, hogy erről lemondjon. Azon a nagy vacsorán, amit viszonzásul adott a sok vendéglátásért, minden rendi különbség eltűnni látszott: főurak és művészek, kereskedők és értelmiségiek ültek ott váltakozó sorokban, és Liszt ragyogó szelleme képes volt az egymással oly ritkán vagy egyáltalán nem érintkező embereket egyetlen, valóban vidám, felszabadult társasággá kovácsolni, akik valamennyien elismerték, ritkán van alkalmuk ilyen kellemes és érdekes vacsoraesten részt venni. Abban a rövid időszakban, amíg Liszt – a szó valódi értelmében – uralta az arisztokrata Pestet, úgy tűnt, a régi, berozsdásodott előítéletek elpárologtak, ám sajnos ez száz napig sem tartott, és Liszt távozása után a régi rendszer – minden merevségével és követelésével együtt – visszatért, és a nemesség ugyanúgy vegetált tovább szellemtelen bezártságában, mint hajdan. Az urak átengedték magukat a lóversenyeknek, vadászatoknak és kártyapartiknak, a szép hölgyek pedig, akik nemrég még lázban égtek a szellemért és a művészetért, most ismét teljes megelégedettséggel hallgatták a lovakról és kutyákról szóló beszélgetéseket, és bírói szigorral mustrálták a nyakkendőket és a törzskönyveket.

országod büszke rád

Január 2-án Liszt koncertet adott a Zenei Egylet javára, annak közreműködésével. Az egylet azzal a Schober és Grill által szerzett kantátával fogadta, amelyikkel már érkezésekor is köszöntötték őt. Mivel azon az estén csak viszonylag kisszámú hallgatóság volt jelen, közkívánatra a nagy nyilvánosság előtt is meg kellett ismételni. A „Liszt Ferenc, az országod büszke rád” sornál a mélyen meghatódott művész körül szünni nem akaró éljenzés hullámozott, és csak akkor lett egyszerre csend, amikor a Zenei Egylet énekesnői ünnepélyesen bevonultak, az első hölgy babérkoszorút hozott bársonypárnán. Amint a babérkoszorú az ünnepelt halántékát övezte, még hevesebb és fékezhetetlenebb üdvözlő üdvölgés tört ki, Liszt pedig kezével takarta el könnyező szemét.

Liszt adakozó bőkezősége, szakadatlan szorgalma, varázslatos társalkodási modora, no meg sármja („asszonyok közt mondhatni otthon van” – jegyzi fel kissé féltékenyen az egyik magyar báró) igazi fejtörést okozott vendéglátói számára. Épphogy koncertet adott a Hangászegyesület, a Magyar Színház javára, és máris bejelenti, hogy egy Nemzeti Konzervatórium megalapítása érdekében is szeretne hangversenyezni! Ráadásul nem kíméli magát, a fűtetlen színházban minden próbán megjelenik, túri a gázvilágítás áporodott, savanyú káposzta szagát, a kezdetleges mellékhelyiségek kellemetlenségeit... Ennyi elfoglaltság és sietség közt valakinek eszébe jut: hohó!, valamivel csak meg kellene köszönni az önzetlenségét!

nagyszerű esemény

Másutt persze, ha Liszt érkezésének hírére megneszelik, országos gyűjtésbe fognak; a legszerényebb polgár is a maga lehetőségei szerint igyekszik hozzájárulni a nagyszerű eseményhez – de hát a magyar keletiség szeret késlekedni. „Előbb saját fülünkkel hallanunk kellett, hogy őt nagynak higgyük, őt előbb fényes nemzeti ruhában, magyar színházunkban, nemzeti konzervatóriumért, s megint magyar teátrumért játszani hallanunk, hogy mindezek buzdító kombinációja által magunkon kívül ragadtassunk” – jegyzi fel nem kevés malíciával Petrichevich Horváth Lázár. Majd hozzát teszi: no de most, hogy igazán megbizonyosodtunk, mit adhatnánk Lisztnek? Mindenünnen ez a kérdés hallszik, „míg egyikük karddal vágja ketté a gordiuszi csomót”: ha már Liszt magyaros ruhát csináltatott, jól illene hozzá egy szép fegyver!

Zeneművésznek kardot?

Hiába, valamirevaló magyar ember a barátjának pipát vagy fegyvert ajándékoz. E korabeli gesztus által Lisztben tehát a honfit és jó barátot tisztelték, s amíg e térben és időben a kard a nemesség jele, azt fejezi ki, hogy Liszt a legmagasztosabbak közé tartozik, ahová azonban nem holmi nemes-levél, hanem a „köz” emelte.

másutt nevetséges lett volna

Amikor valóban felövezik a türkizekkel és rubinokkal ékesített karddal, egész Európa élcelődik. Liszt azonban pár nap múlva, Marie d'Agoult-nak írt levelében rögzíti: „nem lehet elképzelni ennek a jelenetnek a komolyságát, ünnepélyes és mély benyomását, [mely] mindenütt másutt nevetséges lett volna” – csak épp abban a pillanatban, abban a gázzal világított, kicsit áporodott atmoszférájú, zsúfolt színházépületben nem.

Elegánsan érzi a helyzetek súlyát, és azt is, ha valaki elvetné a sulykot. Amikor diadalmenet kíséri haza, kedvesen odaszól Festetics Leónak: „ne játsszuk az ön hintájában az arisztokratákat” – és gyalogol a fáklyafények, balkonról integető hölgyek és lelkes felvonulók közt. Amikor pedig dicsőítő szónoklatok állítják meg a menetet, így válaszol: „semmiképp nem érdemelhettem ki azt a fogadtatást, amiben hazámban részesítettek. De ezeket a több mint hízalgő tanúságokat úgy fogadtam el, mint amelyek új, teljesítendő kötelességeket rónak rám.”

Negyedik levél

Január 4-én Liszt a Magyar Színház javára adott koncertet a színház épületében. Ez volt magyarországi tartózkodásának legfényesebb napja. Ekkor kapta a nagy feltűnést keltő és sok bosszúságot okozó díszkardot, amit oly sokat szidalmaztak, és megpróbáltak nevetségessé tenni. Az előítélet csak a hagyományosat, a megszokottat veszi oltalmába – legyen az bármilyen értelmetlen, céltalan és alkalmatlan –, még egy tubákos szelencét is megfelelő ajándéknak tartana egy énekes számára, aki nem is tubákol, és nem is szabadna tubákolnia. Ugyanez az előítélet megbotránkoztatónak fogja tartani, ha egy zongoraművésznek kardot ajándékoznak. De Ön, drága barátom, bizonyára fontolóra veszi, hogy Magyarországon vagyunk, ahol a kard nem kizárólag katonai jelkép, hanem hozzátartozik a nemzeti viselethez – amit egyébként Liszt is magára öltött. Eredetileg minden nemesember, most pedig minden magas méltóság (honorácior) viselheti; s mivel ez magyar sajátosság, éppen egy békés érdekért adományozott kard hordozhatta azt a különleges nemzeti jelleget, amihez sokkal inkább nemesi előjogok kapcsolódnak, semmint bármilyen harcias jelentés. Éppen ez volt a célja a nemeseknek, akik az ajándékot kiválasztották. Az adománnyal akarták elismerni a szellem és a művészet nemességét, és kifejezni Liszt számára, hogy kiválósága révén a művész a legnagyobbak közé tartozik, és méltó mindarra az előjogra, amit ez a kard szimbolizál. Mindjárt azt is látni fogja, milyen elmésen és szerényen értelmezte az adományt Liszt. Egészen természetes módon a Magyar Színház épületében különösen is érvényesült a „magyarizmus” eszméje, itt mindenben a nemzeties jelleget hangsúlyozták, mert ez az intézmény – ellentétben jónéhány másikkal, ahol az ország minden lakosának érdeklődésére számot tartó célokat követtek – a német és szláv hatást ellensúlyozandó, kimondottan a magyar nyelv, költészet és művészet fejlesztését tűzte ki feladatául, és ennek érdekében rendelettel is előírták, hogy deszkáiról nem szabad a közönséghez németül szólni. Liszt nem tudott magyarul, de nem is német nyelven köszönte meg a kardot. Ezt azért említem meg Önnek, mert az újságokban olyasmiket olvastam, hogy Liszt a magyarok jóindulatának elnyerése érdekében csatlakozott a fanatikushoz, és megvetést színlelt a németek és szlávok iránt. Valójában soha nem gondolt ilyesmire. Hiszen a Vigadóban tartott búcsúkoncertjén németül szólt a közönséghez, és a többi koncertjén előadott számai között felcsendülő dalok is mind német nyelvűek voltak, ugyanakkor némettudása kevésbé volt magabiztos, mint a francia, ami második anyanyelve lett, és amelyen íróként is elismeréssel tevékenykedett.

díszkard

Ennyi előzetes megjegyzés és kalandozás után vissza a tényekhez! Ragyogóan kivilágított ház fogadta az odaáramló tömegeket, legalábbis befogadóképességének határáig. Telis-tele lett, még a színpadok közti helyeket is elfoglalta a közönség, a színpadon is széksorokat állítottak fel a zongora körül, ahol a legmagasabb rangú hölgyek foglaltak helyet. Az épület megszűnt színháznak lenni. Liszt játékát a megszokott, sőt annál is feszültebb, néma figyelem kísérte, és dübörgő tapsvihar követte darabról darabra, majd amikor az utolsó számot eljátszotta, hat mágnás és nemesi előjáró lépett elő teljes nemzeti díszben, és gróf Festetics Leó egy díszkardot nyújtott át

Lisztnek, ami bár nem Báthory vagy más híres hős kardja volt, de hüvelyét gazdagon díszítették ezüsből és aranyból készült régi domborművek, drágakövek. Rövid, magyar nyelvű beszédben mondta el, hogy a köz kívánságát teljesíti, amikor átadja ezt a hazafias emléktárgyat. Beszédét a tetszésnyilvánítás és elragadtatás tomboló vihara követte, amit aztán síri csend váltott fel, amikor Liszt, a felindultságtól sápadt ajakkal, a kardot két kezével mellé szorítva a zenekarhoz lépett és megszólalt [...]

A közönségből sokan nem értették a szónokot, de nem nyughattak – kérdően és követelőn kiáltoztak –, míg Augustz (Antal) főjegyző, aki a beszédet gyorsírással rögzítette, el nem ismételte magyarul, maga is meghatódottan, nagy hévvel és kifejezőerővel, mire újabb egybehangzó örömujjongás támadt.

Amikor Liszt távozott és kilépett a szabadba, a teret ezrek népesítették be, kocsiját pedig egyre több és több, lassan megszámlálhatatlanul sok fáklya vette körül. Ugyanígy gyarapodott az embertömeg is, azt gondolhatnánk, Pest és Buda egész népe összegyűlt itt, mert hatalmas volt a nagy téren hullámzó s még a környező utcákat is megtöltő csődület. Néhány fiatalember ki akarta kötni a lovakat a kocsi elől, hogy ők maguk húzzák azt, de lebeszélték őket. Mondván, ezt az ünneplést meg kell különböztetni az olyan lovagias gesztusoktól, amelyekkel énekesnőknek vagy táncosnőknek szokás adózni. Végre megindult a hatalmas tömeg. Egyre hallatszottak az „éljen” és „vivát” kiáltások, de még a menet elején és végén vonuló, török zenét játszó két katonai énekkar sem zavarta egymást, hiszen nem is hallhatták egymás hangját.

túlságosan hivalkodó

Liszt nem sokáig tudott a kocsijában maradni. Mellette ülő barátainak megjegyezte, hogy ezek a körülmények számára túl arisztokratikusnak, túlságosan hivalkodónak tűnek. Kipattant hát a kocsiból, és gyalog folytatta az utat, a díszmagyart viselő urak pedig mellé zárkóztak, de akármilyen féktelen volt is a tolongás, az ünnepekre odafigyeltek, és a körülötte lévők mindvégig fenn tudtak tartani neki elegendő helyet, hogy ne akadályozzák a járásban.

A színháztól Liszt otthonáig vezető út hosszú volt, majdnem az egész várost átszelte. Ahol az utca kiszélesedett, vagy a menet egy térre ért, mindig megálltak, és Liszt ismét köszönetet mondott, néhány szóban hangot adott örömének, szavai százféle fordításban terjedtek mindenfelé, és újabb „hurra” meg „éljen” kiáltások követték. Így jutottak el végül a házhoz, ahol Liszt lakott. A széles márványlépcsőkön fáklyákat helyeztek el. A főbejárat előtt még egy köszönő, elismerő beszéd hangzott el, amely biztosította Lisztet, hogy példája ösztönző, és az egész ország számára gyümölcsöző lesz.

A ház előtti zenélés és az üdvözlés még hosszan az éjszakába nyúlt, Liszt több ízben is kénytelen volt eleget tenni a tömeg heves követelésének, hogy láthassák őt az ablakban.

díszpolgár

A következő napon városi küldöttség jelent meg nála azzal a bejelentéssel, hogy egyhangúlag Pest díszpolgárává választották, és át is nyújtották neki a címet igazoló oklevelet. A nemesi rendek megyei gyűlésében tisztelettel megemlékeztek művészi jelentőségéről és érdemeiről, amelyeket mind kiváló képességei, ragyogó példaadása révén, mind pedig számtalan adományával szerzett, amelyekkel mindig önzetlenül, a hazaszeretettől vezérelve támogatta a hazai intézmények céljait. Ezért is indítványozták egyhangúlag, hogy a rendek kérvényezzék őfelségétől a királytól, hogy Liszt nemesi címet kapjon, s ezt azonnal fogadják.

Január 6-án Liszt a saját, 8-án pedig a mindenki által nagyra becsült (azóta elhalálozott) hegedűművész, Tábornok javára adott koncertet, aki művészként és családapaként is kiérdemelte, és rá is szorult a támogatásra. Január 9-én egy matinékoncert következett Keglevich grófné budai palotájának termében, ennek

bevételét Liszt a vakok intézetének szánta. Budát a Duna választja el Pesttől. Az egyetlen összeköttetés a két város között egyelőre csak egy nyáridőben használható hajóhid volt, amelyet a tél beálltával el kellett távolítani, így akinek egyik városból a másikba kellett eljutnia, kénytelen volt csónakkal átkelni a nagy folyón jégtáblák közepette, ami nem ritkán – ha nem is veszéllyel, de kellemetlenséggel és idővesztéssel járt. Ez azonban nem akadályozta a pesti arisztokráciát – a férfiak mellett még a hölgyeket sem – abban, hogy részt vegyenek a (budai) hangversenyen.

Hangász Egyesület

Január 11-én Liszt az újonnan létesítendő nemzeti konzervatórium megalapításának javára rendezett koncertet a Magyar Színházban. A koncert koncepciója megfelelt a zene kibontakozásáról alkotott komoly és mélyenszántó nézeteinek. Ő maga Beethoven, Weber és Schubert műveit játszotta, a hatalmas zene- és énekkar – mely a Hangász Egyesület tagjaiból, műkedvelőkből és a színház alkalmazásában álló művészekből állt –, Mozart, Haydn, Beethoven és Weber mesterműveit adták elő Liszt vezényletével. Mindig és mindenütt ugyanaz a lelkesedés kísérte, adakozó szellemével és nagyvonalúságával minden alkalommal jelentős adományokat szerzett jótékony céljaira, és ez egyre csak növelte népszerűségét.

Végül január 12-én sor került búcsúkoncertjére. Most nem számolok be arról, hogyan tolongtak a tömegek, akik még egyszer látni, hallani vágyták a nagy művészt, milyen páratlan volt zongorajátéka, mellyel – a legmélyebb érzelmektől felfokozottan – még önmagát is felülmúlta; a tapsviharról, a határtalan üdvrivalgásról, a kitörő lelkesedésről és csodálatról, amelyben része volt. Csak ismételni tudnám magamat, Önt pedig fárasztanám vele. Egyetlen apró esetet kell megemlítenem: Liszt a koncert egyik részeként ritka tökéletességgel improvizált megadott témákra. Az eset, úgy látszik, mégsem volt eléggé jelentéktelen, mert több német lap írt róla – kissé elferdítve, sőt – vádaskodva.

ez a kis autodafé

Liszt a közönségre bízta a döntést, hogy mely témákra improvizáljon. A kiválasztott motívumokat kis cédulákra írva elé rakták, ő egymás után kibontotta a papírokat, majd játszott. Mozart és Beethoven melódiái között egyszer csak olyan dallamra akadt, amit az utcákon az egyszerű nép szájából mindenfelé hallani lehetett; Liszt lejátszotta az oda nem illő, és az addigiaktól igencsak különböző dalt, mire a hallgatóság nevetésben tört ki. Lehetséges, hogy egy cseh eredetű nóta volt, nekem úgy tűnt, mintha a jól ismert kedves Augustin lett volna, mindenesetre Weber és Beethoven nagyszerű dallamai mellett, melyek szintén a kiválasztottak között voltak, meglehetősen furcsán hatott. Liszt, aki a legtöbb cédulát vidám, és gyakran nagyon mulatságos, találó megjegyzésekkel kommentálta, most így szólt: „Valaki bizonyára meg akart tréfálni” – majd a cédulát az elutasítottak közé helyezte, és folytatta a válogatást. A közönség soraiban ez az alkalomhoz nem illő tréfa – legalábbis ahogy ők értették –, visszatetszést váltott ki, és némi morajlás támadt, mígnem a zongorához közel ülő urak egyike előkereste a szóban forgó papírfecnit a többi kotta közül, összehajtogatta, és a legközelebbi gyertya lángja fölé tartotta. „Engedtessek meg – mondta tréfálkozva –, hogy a közhangulatnak eleget téve egy kis büntető bírászkodást hajtsak végre.” Tapsok és brávó kiáltások közepette a bosszúságot okozó ártalmatlan hangjegyek hamuvá váltak. Jóllehet, ez a kis autodafé teljes egészében Liszt közreműködése nélkül és szándéka ellenére zajlott le, mivel az ítélet német nyelven hangzott el, és végül az elégetett eretnek mégsem cseh származású, hanem, mint mondják, a jó öreg, tisztos, német Augustin volt, így Lisztet azzal vádolták a nyilvános lapokban, hogy színlelt „magyarizmustól” indítva mindent, ami német és szláv, megvetéssel kezelte, és a szlávok kigúnyolására egy cseh nemzeti dallamot nyilvánosan elégetett. Egy különösen hazafias és forrófejű cseh ifjú még számadást is követelt tőle a nemzetgyalázásért.

Búcsúkoncertjének napján a pesti dámák pompás estélyt adtak tiszteletére. A nyolc legelőkelőbb hölgy vállalta a vendéglátás feladatát. Megkülönböztetésül borostyán és szalmarózsa díszítette öltözéküket, és a különböző asztalok főhelyeit foglalták el, a tea és vacsora mellett. A híresen bájos magyar asszonyok és lányok mellett – akiknek szépségét csak fokozta a rengeteg ékszer és az elegáns öltözék – a pompás virágtenger is fenségesnek látszott, és pazar látványt nyújtott, ahogy a fényesen kivilágított terméken ide-oda hullámozott. Mindehhez a teljes arisztokrácia díszegyenruhája, a terítéken elhelyezett rengeteg ezüst étkészlet és az ízlésesen elrendezett asztalok ragyogó háttérként szolgáltak. A vendégek egész éjjel bővelkedtek a finom fogásokban, nemes

borfajtákban. A társalgás és a bál rendkívül élénken zajlott, mint mindig, amikor a társaságot közös érdeklődés forrasztja egygő. Az est szép házigazdái minden elképzelhető figyelmességgel elhalmozták az ünnepelt vendéget és a társaság csak reggel felé vált el, vidáman és elégedetten.

Viszonzásul Liszt is adott egy pompás estélyt a hölgyek tiszteletére. Mindannyian meg is jelentek teljes díszben, de pazar öltözékük ellenére felszabadultan, felhőtlen örömmel töltötték az estét. [...] Minden szalon az ő jelenlétére áhítozott; csak úgy özönlöttek a meghívások a vacsorákra, estebédekre, estélyekre; szobája és előszobája mindig hemzsegett a látogatóktól, tisztelettevőktől és folyamodóktól, akik hódolatukat, barátságukat akarták kifejezni, és ismeretségbe – sőt gyakran felelevenített rokonságba is – akartak kerülni vele. Származását Thurzó grófig vezették vissza, a legmagasabb rendek ajánlották fel atyafiságukat. Megint mások végeláthatatlan sorokban álltak kérvényekkel a kezükben, tanácsot, támogatást, segítséget, megélhetésük és boldogulásuk biztosítását kérték tőle, mások a legkülönbélebb tehetségű gyerekeket vitték hozzá, hogy hallgassa meg, mondjon véleményt, gondoskodjon róluk, vagy legalább áldja meg őket. Szívélyessége, amely a vendéglátásban és a társalgásában megmutatkozott, türelme, mellyel mindenkit meghallgatott és tanáccsal is ellátott, nagylelkűsége és szerénysége, mellyel támogatást, segítséget nyújtott, akinek csak tudott, valóban csodálatra méltó volt. Aki őt ilyenkor látta, biztosan megszerette, és mégis, a legközelebbi barátai körében, akik közé visszavonult kipiheenni a nyilvánosság és a népszerűség fáradalmait, még vonzóbb személyiségnek tűnt; mert ott felszabadultan, gyermeki örömmel, olyan szellemesen, ugyanakkor olyan szerényen viselkedett, mintha nem is tudna mindarról a zűrzavarról, ami miatta támadt a városban, sőt az egész országban, vagy legalábbis mintha nem is ő lenne az a személy, aki mindezt az üdvívalgást kiváltotta.

Liszt körútjának utolsó heteiben a modern kori sztárkultusz első megnyilvánulásait figyelhetjük meg, s közben érzékelhető a felszín alatti rétegek tektonikus mozgása is. A zeneóriást a búcsú közeledtével mintha meglepték volna gyermekkori emlékei, a rejtett, tudat alatt őrzött múlt.

Miközben a legelőkelőbb házak és szalonok versengtek érte, utolsó pesti estéjét a ferences rendi atyáknál töltötte. A szegények zárdájában megboldogult apjára emlékezett. A szerzetesek előljárója ugyanis édesapja egykori novíciustársa volt – Liszt Ádám végül világi hivatást választott.

minta és előkép

Utazása következő állomásán, Győrben (Heine későbbi szavával) a „Lisztomania” első jelei mutatkoztak, a hisztérikus kirohanások még a „Beatlemania”-hoz is mintát és előképet nyújtanak. Koncertje után a szépnem ugyanis kesztyűjét valahogyan megszerezte, és – lojálisabb tudósítások szerint – „mindenki ügyekvék egy darabkájának birtokába jutni”, „s dicsekszik szerencséjével az, ki ennek parányi részecskéjét is mutathatja”, de Schober visszaemlékezése már kevésbé finomkodik: a kesztyűt a hölgyek „széttépték, és szinte öltre mentek a darabjaiért”.

Ahogy Liszt közeledik a magyar tartomány határai felé, mind ismerősebb lesz a tájék, ahová a híresen rossz, mégis kedves utak vezetnek, egyik levelében maga is meglepve írja: „fölsimertem minden falut, minden tornyot, a dűlőutakat, sőt még pár házat is. Sehogy sem értem a gyermekkori emlékeknek ezt a szívósságát.”

zarándoklat

Sopronban tovább erősödik a nosztalgikus múltidézés: néhányan megjelennek szülőfalujából, s mikor a jámbor doborjániak beléptek hozzá, Liszt „megcsókolta régi tanítójának kezét, ki írni, olvasni tanította”. Tizenkilenc esztendeje hagyta el szülőfaluját, így utazása legmegindítóbb epizódja a másnapi, doborjáni vargabetű – vagy ahogy Liszt fogalmaz, zarándoklat lehetett. A faluba „festőien kicicomázott” legények vezetnek, a plébános csendes misét mond mindannyiuk lelki üdvéért, végül pedig „tökéletes szabadtéri bál” kerekedik a havon.

Utazása meghökkentő és nehéz tapasztalatot szerzett, no meg fenséges jeleket hagyott maga után: a harci szellem meghajtotta magát a szépművészetek előtt, és a zűrzavaros politikában is megjelent valamiféle humán éthosz, mely „nem szóval, hanem tettel járul a hazafi közjavak előmozdításához s hiányok fődözéséhez”.

Az 1839–40-es magyarországi tartózkodásáról szólva érdemes az egyik korabeli lap kívánságát idézni: „Szeretetünk és nemes *tetteinek öntudata* kíséresse a nagy művészt és lelkes emberbarátot!”

Ötödik levél

Végül elérkezett elutazásának napja. A Dunát, melyen át kellett kelnie, jég borította, bár itt-ott még előbukkant a víz. Mindkét partot emberek lepték el, akik búcsúszavakat és jókívánságokat kiáltottak felé. Lisztet ladikban juttatták át a jégen a hajósok, akik biztonságuk érdekében kötelekkel erősítették magukat a csónakhoz. A jégmentes áramlatokra érve a csónakot a folyóba engedték és továbbkormányozták, aztán ismét kiemelték, és csúsztatták az összetorlódott jégtáblákon át. Így jutott Liszt a túlsó partra, ahol hintóba szállt. Győrben koncertet adott az összesereglett tömegnek. Az embereket szó szerint megbabonázta az élmény, olyannyira, hogy kesztyűjét, amit valahogyan sikerült megszerezniük, apró darabokra tépték, és szinte öltre mentek a darabjaiért. Ezután a püspöki palotában fogadták, tiszteletére ünnepélyes vendégséget rendeztek. Itt találkozott a kedves és művelt gróf Esterházy Kázmérral, aki elkísérte őt Pozsonyba, és ott-tartózkodása alatt Liszt nála lakott.

súlyos aranyserleg

Itt néhány újabb – leginkább közérdekű és jótékony célra rendezett – koncert következett gyors egymásutánban. Lisztet itt is ugyanakkora üdvölgés fogadta, ugyanúgy elnyerte a közönség tetszését és megbecsülését, mint Pesten. A pozsonyi hölgyektől búcsúzóul egy súlyos aranyserleget kapott.

Végül visszatért Bécsbe, ahonnét még egy kirándulást tett hazájába, méghozzá Sopronba, elsősorban azért, hogy a közelben fekvő szülőfaluját, Doborjánt viszontlássa.

Nem részletezem a soproniak nyilvános vendégségeit és ünnepeit, amiket az ott székelő Auersperg herceg és néhány további magánember rendezett Liszt tiszteletére, csak doborjáni látogatását említem, ami – a maga bensőséges és falusias légköre miatt – rendkívül megkapó volt.

A legnagyobb titokban, csak néhány barátja kíséretében utazott oda. Ennek ellenére hamar híre ment epedve

várt látogatásának. Félúton egyszer csak szembejött vele tizennégy válogatott legény lóháton, teljes díszben, vállszalaggal és tollakkal ékesítve. Körülvették hintóját, majd előtte és mögötte kíséretet alkotva, diadalmenetben vezették a faluba, ahol a helybéliek zenével fogadták; kicsik és nagyok, férfiak és asszonyok ünneplő ruhában, a pappal, a bíróval és az iskolamesterrel az élen. Ünnepeles menetben kísérték a tiszteletére tartott nagymisére. A mise után ellátogatott a házba, amely valaha az apjéé volt, és ahol jelenleg egy erdész lakott a családjával. Itt látta meg Liszt a napvilágot, itt élte le gyermekkorának boldog éveit, itt érték az első zenei élmények, és itt kezdte tanulmányait. [...]

fényes jövő

Megrohanták az emlékek; a legapróbb részletekre is élesen emlékezett: itt állt valaha a szülei ágya, amott a sajátja [...]; ott Haydn képe függött, itt Beethovené és Mozarté, akiket korán megtanult csodálni és követni. Ott állt az íróasztala, ott a zongorája, ott volt az a sötét szeglet, ahová büntetésből állították, itt egyszer egy különleges gyógyszer mentette meg valami nagy veszélytől, amott egy öreg zenetudós jószolt neki fényes jövőt a hangok birodalmában. Megilletődötten lépett ki a tiszteletére összegyűlt emberek körébe, akik ünnepi indulóval, éljenkiáltásokkal köszöntötték, és megjövendölték, hogy minden álma valóra válik.

A menet a bíró házához vonult, ott Liszt a tőle megszokott nagylelkűséggel jelentős összeget adományozott a szülőfalujában élő szegényeket segítő alapítványnak. Eközben odakint, a téllal és a hóval dacolva, rögtönzött népünnepeles kerekedett. A zene átcsapott táncolásba, lányok és legények forogtak vígan, körtáncot járva. Liszt a vigadózó társaságnak ennivalót és bort hozatott, ami a jókedvet természetesen tovább fokozta. Amint kilépett az ajtón és felhangzott az üdvözlő, a legszebb leányzó – mintha csak tisztában volna kiváltságos helyzetével – a tömeg hangos tetszésnyilvánításai közepette karon ragadta Lisztet, aki így akarva-akaratlanul kénytelen volt keringőt járni vele. Csak akkor hagyta el – áldások és jókívánságok, valamint lovas testőrsége kíséretében – a boldoggá tett tömeget, amikor már idő szűkében volt.

Ezzel véget is ér Liszt magyarországi látogatásáról szóló beszámoló. Nálam tehetségesebb vagy jártasabb tudósítót könnyen találhatott volna, de hitelesebbet semmiképpen. Amit Önnek elbeszéltem, azok tények, melyeket – mivel én magam nem voltam jelen – közvetlen szemtanúktól tudtam meg, akiknek becsületességében és elfogulatlanságában feltétel nélkül megbízom.

nemzeti érzés

Ha azonban figyelemmel kíséri és közelebről megvizsgálja a történeteket, bizonyára észreveszi, hogy kétségtelenül van bennük valami, ami feljogosította Lisztet, hogy megkülönböztesse azokat a szokványos csodálattól, amelyben más, még oly kiváló művészek, még oly megérdemelten is részesülnek. Amikor a nyilvános lapokban e különbségtétel érdekében felszólalt, inkább szerénysége mutatkozott meg; érzései a jogos és tiszteletre méltó büszkeségben gyökereztek, nem pedig a hiúságban. Ha ugyanis az iránta tanúsított tisztelet egy részét személyétől és egyedülálló tehetségétől elhárítja a nemzeti érzés javára, azzal csakis hiúságán ejt csorbát, és dicsőségének mámoros érzéséről lemondva komolyabb, tőle független dolgok iránti hódolatát fejezi ki.

A magyarok önmagukat emelték fel ezzel a rajongással. Minél nagyobb szeretettel fogadták a kiváló művészt, minél inkább úgy tekintettek rá, mint aki közülük emelkedett ki, mint aki közéjük tartozik, annál inkább bizonyították, milyen őszinte buzgalommal kívánják országuk fejlődését. Ami személyes hódolatként túlzó gesztusnak tűnhet, az a szellemi és a nemzeti fellendülés örömeinek szintiszta megnyilvánulása. Liszt pesti diadala egy nép győzelmi ünnepe volt, de egy magasabb rendű, szellemi győzelemé.

nemes lelkű magyarok

Ha a rajongás az eszményiért, az emberiség fejlődéséért, művészetért és szépségért felemelő és örömteli lehet, akkor ez még inkább igaz egy olyan országban, ahol inkább a hatalom és a rátermettség, nem pedig a finomságra való fogékonyság érvényesül. [...] Csak kívánhatjuk és remélhetjük, hogy a nemes lelkű magyarok a mostani kezdeményezéseiket következetesen és állhatatosan végigviszik, a kellő fantáziával és rugalmassággal megáldott nemesség úgy kamatoztatja nemzeti sajátosságait, hogy az igazságosság mellett a szépség kibontakozásáért is fáradozik. [...]

Mosolyognak majd az olyan gáncsoskodókon, akik a konvencionalitás rabjai lévén nem értik meg, túlzással és illetlenséggel vádolják érzéseiket; ők azonban nyugodt elismeréssel hallják, amikor Liszt nevét olyanokéval emlegetik együtt, mint Széchenyi, Bezerédy, Wesselényi és Deák, még ha tettei és hatása könnyedebb, légiesebb természetű is amazokénál. Még ha Liszt csak a képeket festi is a templom kupolájára, melynek falait és oszlopait az előbbieket alapozták meg, és megszentelő hangokat zenget a csarnokokban, amelyeket a többiek építettek, neve igenis közéjük tartozik, velük együtt ő is teremtője a nagy műnek.

Takács Ilona fordítása

kép | Petrichevich Horváth János (1801-1865)

Inczedy Tamás PONT

A lépcsőházban rohanok lefelé, irtózatossá válva. Semmi kétség, a világ szőrösszívű, a valóság lélekfacsaró, ráadásul reggelizni sem volt időm. Karomban a gyerek, ujjaimra számtalan táskák, szatyrok, plüssállat, cumisüveg és ezer más *mittudoménmi* akasztva, amikor kabátom belső zsebében megcsörren a mobilom. Ha kilenc kezem lenne, sem tudnám felvenni, gondolom magamban, de lehet, hogy az állásinterjú miatt keresnek. Óvatosan mozdulok, nehogy elejtsem a lányomat, és úgy tekeredek önmagam köré, mint valami botcsinálta szabadulóművész. Néhány műanyag szatyrot a fogam közé teszek, és a zsebembe túrok.

Előhúzó a telefont, a kijelzőn az áll: „Anya”.

Anyám tényleg mindig a legrosszabbkor tud hívni, fut át rajtam a türelmetlenség, de egy oldalról érkező gondolat telibe talál, és kénytelen vagyok megtorpanni. A korlátnak kell támaszkodjak, mert érzem, ez a bizonyos gondolat túlságosan erős – mondhatni megrázó –, és hát én nemigen akarok leszédülni a lépcső kellős közepéről, karomban egy hároméves gyerekkel.

Tulajdonképpen – súgja a gondolat – nem az anyád hív mindig rosszkor, hanem neked nem jó soha a pillanat. Mert te mindig rohansz valahová, mindig nagyon elfoglalt vagy, mindig valami halaszthatatlan dolgot csinálsz éppen. Mintha legalábbis az univerzum boldogulását egyengetné folyamatosan, ahogyan most is, azokkal a szatyrokkal a fogaid közt.

Egy rakás cucc hull a földre, mert kitör belőlem a röhögés. Kislányom eleinte csak bámul rám, nem érti, miért támadt hirtelenjében ilyen széles jókedvem, de máris velem nevet. A lépcsőház hömpölygő hullámokban sokszorozza a hangunkat.

Mama az, mondom neki, és óvatosan a földre állítom, mint egy cserepes virágot, nehogy eldőljön. Megvárom, míg belekapaszkodik a korlátba, utána kitorlok egy kövér könnycseppet a szememből, és csak akkor veszem fel a telefont.

– Szia Anya, de jó, hogy hívsz – mondom, és megint nevetek.

Szokatlan vidámságomat anyám nem tudja mire vélni, tétován hallgat, és én ebben a néhány pillanatban azt érzem, hogy bárki is igazgatja az univerzum boldogulását, olykor mégiscsak baromi jól csinálja.

– Csak azért telefonálok, hogy el ne felejtsem felköszönteni apádat.

Most hirtelen én vagyok az, aki nem tud felelni. Lepillantok a kislányomra, már a korláttal bíbelődik. Elmélyülten tanulmányozza a vas lepattogzott festését. Rettentő elfoglalt. Leguggolok mellé, kisimítok egy tincset az arcából.

– Itt vagy még, kisfiam? – hallom a vonal túlsó végéről az asszonyt, aki a világra hozott és felnevelt.

– Tudom – bököm ki hirtelen –, harmadikán. Becsszó, idén nem fogom elfelejteni.

A lányom kapirgálni kezdi a festést.

– Ma van harmadika.

A munkám kapcsán mindent precízen be tudok illeszteni egy képzeletbeli naptárba, optimális menetrendet készíteni, és ahhoz tartani magam. Hihetetlen, hogy ugyanerre privátban képtelen vagyok. Többször tapasztaltam, hogy az agyam a magánéletben úgy viselkedik, mintha nem létezne idő nevű dimenzió. Az ismert dátumok alkotta, szép színes időszak nem illeszkedik semmilyen tényleges kalendárium síkjára. Azon kapom magam, hogy már én is a festést piszkálom.

- Anya?
- Igen?
- Tudod adni apát?

kép | flickr.com

Horgas Béla KÉRELEM: SZAVAIMHOZ

Hogy is van hát valóban:
annyira szeretném tudni,
kimondani, és adni tovább.
Nem varázslat: a legújabbban
talált barna, kavics-sima
kövemen látom kézmozgásom
vonalait, betűimet:
rögzítve végre így, amit eddig
hiába próbáltam:
„az a legjobb jó nekem,

hogy szerethetem őt“
(ugye, tudjátok, róla beszélek, akit
együtt mióta imádunk, némelykor
a mondhatatlant is próbáltuk az
én mohó vágyamnak engedve:
újra meg újra másként, ugyanazt),
nem reménytelen hát, ha a tenyérbe
fogható barna kő szépségébe
belelátva, segítségetekkel hangoztatom:
bármelyik égtájról nézem a képet;
ez közelebb visz hozzám, létem
értelméhez hozzáadódik, nem
puszta kifejezés, abszurd ötlet
– kérelem.

Muskovics Marianna CSENDESTÁRS

Macskakövekkel kirakott, égbe meredő fallal körülvett, sötét udvar. *Udvar*. Nevezhetjük épp annak is. Vagy inkább a fejünk fölött összezsapó baljós téglahullám görcsben álló gyomra, ami szüntelen emészt, és folyamatosan visszhangozza a lelkek titokzatos rezdüléseit. A pezsgő város több millió szegletének egyike, történetei pedig a közös emlékezet forrásai.

meleg kávéillat

Száznyolc évvel, öt hónappal és tizenhárom nappal ezelőtt egy meleg kávéillatban ázó forgalmas utca saroktelke gazdát cserélt. A polgári-kispolgári bérház kifizetődő üzleti vállalkozásnak ígérkezett, az üzlethelyiségekben létesítendő söntés, kalapszalon, borbély úgyszintén. Az építész precíz tervrajzára, a reprezentáció, arányosság és az elegancia jegyeit magán viselő műre – alapos szemrevételezés után – az illetékes hatóság különösebb teketória nélkül engedélyező pecsétet ütött.

Egy jó hírű bank kínos pedantériájáról ismert alkalmazottja pedig – csak miután szigorúan ellenőrzött minden iratot – újabb jelzáloghitelről szóló szerződést csúsztatott az íróasztal fiókjába. Az elkövetkezendő tizennégy hónap alatt megépült a fiatal, Bécsben tanult építész – egyes műértő körökben stílustörténeti vitákat generáló – első remekműve: kőműves, ács, cserepező, lakatos, kovács, műkőkészítő, üveges mesterek fáradságos munkája, összesen 217 négyszögölbe sűrítve.

A háztulajdonos mindezzel és mindezek részleteivel elégedetten, százhat évvel, kilenc hónappal és huszonkét nappal ezelőtt abban a biztos tudatban vágott neki első kelet-afrikai útjának, hogy a ritka középkori elefántcsont faragások utáni kutatásait a lakáskiadásból befolyó jövedelme képes lesz fedezni. Nem fedezte. Mindenesetre az első lakók még a falak kiszáradása előtt beköltöztek.

fiákerek

Hallgatag, éjfékete udvar. A város több millió tökéletes hallású fülének egyike – mint gangon bagózó vénlány, meghallja a templomba igyekvők vasárnapi zsebongását, a bérkocsis éjszakai neszezését, a magányos hivatalnok reggeli rohanását, komisz gyerekek csínytevését. Ismeri a szépítkező polgárlány szeszélyeit, aki hétről hétre egy bizonyos nap egy bizonyos órájában felriad a fiákerek lódobogására, és csipkés, violaszín

szoknyáját karjába kapva, átviharzik hat-nyolc szobán a balusztrádós erkélyig, hogy ott, a tekervényes indákkal körbefont ablak üvegén párát hagyjon türelmetlen szívének várakozása.

Szótlanul viseli a minden hájjal megkent házmester öblös hangját, aki éppolyan jól ért az egzecíroztatáshoz, mint a disznóvágáshoz; aki kisebb összeg fejében elnézi a harmadik emeleti szobaúr kiszipolyozott ágybérőinek besurranását, az illegális pincelakásokban és a lépcső alatti odúkbán tomboló éhséget és ragályt; de aki hasonló összegért cserébe diszkrét úriemberré válik, és félrenéz a zongoratanárnő vállát megsimító édesapa gyengédsége láttán. Az udvar túl jól ismeri a lány ívű girlandokat, a friss virágkelyheket felvonultató homlokzat mögötti valóságot: hogy a melléklépcsőház mentén, a közös klozetek átható bűzében hogy élőködik a szegény ember a másik szegénységén.

Az udvar éppúgy meghallja a cseléd lányok esti suttogásait, mint a tizenéves rikkancs hajnali kiabálását, és befogadja a tavaszi délutánok házaló muzsikusait. Koldussorba süllyedt citerások dallamait, egy bölcsész karról kimaradt harmonikás francia chansonjait, vidám gitárosok énekeit, akik telente razziáig kántálják a táncnótákat valami városszéli csehóban. Ilyen szép tavaszi napokon papirosba csavart fillérek, kétnapos virágszálak – olykor még illatos keszkenők is – repülnek az emeletekről. Fülledt, tündöklő udvar. Vagy inkább szaporán verdeső szív, lélegző tüdő.

lomkocsmá

Sose tudom, hogy romkocsmá vagy lomkocsmá. Bár az egykori bérház udvarán hömpölygő lármás tömegben, a színes fénynyalábok villódzásaitól hunyorogva, és egyre beljebb sodródva a sörszag és rúzsoltos nevetések kavalkádjában, a tér definiálásának vágya igazán jelentéktelen kísérlet. Hogy egy szórakozóhellyé lett romos házban rég elfeledett életeken tiprunk, az biztos. Hogy a legócskább bútorok lomjai között úgy járunk kifennekiöltözve, mintha valamit mégiscsak várnánk ettől az estétől, az is biztos.

Kopott díványra ülök – ki tudja, miféle lomtalanításról hordták ide –, a most is szép, cirádás mennyezetet nézem. Várom, hogy eltűnjön az aranyozott rivaldafény és a hangzavar, s hogy minden feloldódjon a csendben. Hallgatnám az udvart – nevezhetjük épp annak is –, a hallgatag, éjfékete udvart.

A szerző fotóival.

Lakatos László LÁTOMÁS

álmomban itt jártál
nem sokat beszéltünk
csak ültünk egymás mellett

nem figyeltem te ültél mellém
vagy én melléd

kopasz fákat néztünk...
meg deres fűvet
kutyák csaholtak a faluszélen

a ruhádra emlékszem
puhának tűntél benne

nekem szakállam volt
és csapzott hajam
a harangszóra ébredtem

kép | Justin Gonyea, lensculture.com

Árva Márton EGZOTIKUS KALANDOK RONCSOLT EMULZIÓ

Kezdjük **egy idézettel**: „Az experimentális film lényege ugyanis éppen a kapcsolatteremtés: művészeti ágak, korok és kultúrák között.” Mennyire fontos tényező az irodalom a kísérleti film hagyományos társművészeti átjárásaiban?

Ha a kísérleti filmet megpróbáljuk definiálni, sok nehézségbe ütközünk, de abban mindenki egyetért, hogy alapvetően non-narratív, tehát a történetmesélést mellékes kategóriának tekinti. Így nyilván a költészethez kapcsolódik leginkább, hiszen ebben a műnemben vagy formában a történetmesélés jelen lehet ugyan, de nem, mint prioritás. A másik hagyományos kapcsolat a zene, a legkevésbé nyelvi művészeti ág. Az ábrázoló művészeteknek nyelviileg is meg kell ragadniuk bizonyos elemeket, az absztrakt művészet viszont inkább érzéki hatásokat kelt, és háttérbe szorítja a nyelvet. A kísérleti film absztrakcióra törekszik, ezért rendszeresen nyúl zenei kifejezőmódokhoz. Ez a két társművészet a leggyakoribb inspirációs forrás.

Fókuszáljunk most a költészetre, mert a zene kérdésköre olyan messzire vezet, hogy másik önálló beszélgetés témája is lehetne.

A költészet korán megjelent a kísérleti filmesek önmeghatározásában. A 40-es években az amerikai avantgárd filmre leginkább *poetic cinemaként* hivatkoztak. Maya Deren például arról beszélt egy elhíresült előadásában, hogy az időben kiterjedő művészeti ágakban – mint az irodalom és a film – kétfajta törekvés figyelhető meg: horizontális és vertikális. Előbbi a történetmesélésre utal, amikor A-ból eljutunk B-be. A második pusztán a formákat vizsgálja, tehát ezen a tengelyen nincs időbeni haladás, csak folyamatos jelen. Deren ezt a költészet példájával illusztrálta, és a narratív prózában megfigyelhető fejlődést vagy előrehaladást szembeállította az állapotot, érzést vagy impressziót kifejező lírával. Deren párhuzama szerint a filmművészet kontextusában a kísérleti film pontosan ez a vertikális törekvés. Játék a formákkal, ami nem jut el egy nyelven megragadható történetben A-ból B-be, inkább állapotot ír le, érzéseket és álmokat mutat meg.

felfüggeszti a történetmesélést

Nyilvánvalóan vitatható ez a kétosztatú rendszer, Derent sokszor ki is figurálták, mert nagyon leegyszerűsítő az általa vázolt teória, ugyanakkor azt gondolom, ez a metafora jól megragadja a kísérleti film lényegét. Más kérdés, hogy maga az elmélet működésképes-e vagy sem. Hiszen semmilyen filmet nem lehet aszerint osztályozni, hogy történetmesélő, tehát nincs benne formai impresszió vagy játék, és megfordítva. Ezek folyamatosan egymásra hatnak. Ha megnézzük Terrence Malicktól *Az élet fáját*, ami a legközkedveltebb kortárs példa, ott is egyszerre látjuk a narratív szintet, a kibontakozó családtörténetet, és azt a nagyon impresszionisztikus lírai vonalat, ami a formanyelvre, a montázsra épül, és akár fél órán keresztül felfüggeszti a történetmesélést. Az ilyen szekvenciák alatt a szétrobbanó sejtek képében gyönyörködünk, illetve megjelennek teljesen absztrakt vizuális hatások is, amivel Malick a kísérleti film egyik legrégebbi tradíciójához is kapcsolódik. Az absztrakt film az 1910-es évek óta létezik, és az absztrakt képzőművészethez, illetve a zenéhez kötődik, éppen mert túllép a nyelvi szférákon. Az ilyen filmekben van a legkevesebb lehetőség, hogy az alkotó történetet meséljen, mert ha nincs ábrázolás, nincs történet sem. Csak formák vannak.

Miért fordulhat elő, hogy az absztrakció olykor mégis találkozik a verbális kifejezőmódokkal?

Világosan el kell különíteni a fogalmakat. A lírai film kategóriájába az amerikai kísérleti filmtörténetben megszületett nagy, klasszikus filmeket sorolják, például Stan Brakhage, Bruce Baillie vagy Phil Solomon munkáit. Maga a lírai film kifejezés is az amerikai avantgárd filmtörténet terminológiájához kötődik. Ez nagyjából azt jelenti, hogy a líra mellérendelő, formára épülő, nem narratív jelenidejűségét és érzékiségét próbálják megteremteni szavak nélkül, pusztán a filmnyelven keresztül, montázzsal. Ez a magyar filmtörténetben is erős tradíció, a legismertebb képviselői Huszárik Zoltán és Tóth János, példaként pedig általában Huszárik *Elégiája* szokott előkerülni. Ezek a magyar filmek egyébként meglepően hasonlítanak a néhány évvel korábban született amerikai munkákhoz, de nagyon konvencionálisak, mondjuk Brakhage-hez képest.

Huszárik Zoltán: Elégia (1965)

A másik vonal – amire utaltál –, amikor maga a nyelv is megjelenik a kísérleti filmben, sokkal ritkább, mert a nyelv konkrétsága, vagyis a szavak jelentése és a kísérleti filmek absztrakciója között erős ellentmondás húzódik. Nem jellemző a filmtörténetben, hogy erre a feszültségre alapozzanak műveket, tehát ritka, hogy egy filmben a nyelv is megjelenik és az absztrakt képi világ is. Ugyanakkor mindig vannak, akik ezzel kísérleteznek, például David Gatten, aki régi irodalmi szövegekből, 18. századi enciklopédiákból meg különböző talált szövegekből szed ki paragrafusokat, és ezeket párosítja absztrakt képekkel. De általában az alkotók annyira autonómnak tekintik a filmnyelvet, hogy nem hozzák be mellé a szövegnyelvet is.

rakott palacsinta

Ritka, hogy a fenti ellentmondás jótékony hatással legyen a filmekre, és a kanonizált kísérleti film nem is nagyon erőlteti ezt a vonalat, mert komoly veszélyforrás rejlik benne: a redundancia, vagyis a felesleges ismétlődés, a halmozás. Ez jól látható az interneten burjánzó, úgynevezett *filmpoemeken*, amik konkrét verseket filmesítenek meg, és narrációban vagy inzertben használják a vers szövegét. Ezek általában giccsesek: olyanok, mint egy rakott palacsinta, amit még le is öntenek mézzel. Kele Fodor Ákos [írt egy cikket](#) erről a témáról a Prizma Online-ra.

A kanonikus kísérleti film épp a redukcióval jellemezhető, ami a redundancia szöges ellentéte. A kísérleti filmesek mindig megpróbálják hanyagolni a konkrét szöveget. Az, hogy én miért térek vissza mindig a nyelvhez, más kérdés. Talán a kihívás miatt, hogy túl tudok-e lépni a redundancián.

Különcnek tartod magad, hogy a filmjeid szimbiózisra törekednek az irodalmi alakokkal és szövegekkel?

Nincs teljes rálátásom a mai kísérleti film nemzetközi színterére. Csak kevés külföldi eseményen tudok ott lenni, így főleg neten keresztül és levelezések révén tájékozodom. De azt látom, hogy a kísérleti filmen belül is nagyon szűk réteg foglalkozik azzal, hogy a szövegeket poétikus filmnyelvvvel kapcsolja össze. 30–50 embert képzelj el egy ilyen vetítésen, akik egymás filmjeit nézik, és megvitatják a problémákat. Aki Magyarországon él és dolgozik, kicsit leválik a nemzetközi diskurzusról, ami főleg Amerikában, Kanadában és Franciaországban zajlik. Még Délkelet-Ázsiában is vetítették filmjeimet, Malajziában meg Dél-Koreában, de én nem tudtam kiutazni ezekre a fesztiválokra.

túltelítettség

Egyébként a nyelv megjelenése nem teljesen nonszensz, mert többen használnak hangfelvételeket, szövegfoszlányokat, dokumentumokat, amikben nincs poétikusság. Ezekkel gördülékenyebben lehet dolgozni, mert könnyedén feldúsíthatók. Viszont az önmagában is sűrű szövegek esetében – mint amilyenek a *Rimbaud* narrációi – a redundancia komoly veszély. Igen, szerintem különc vagyok, és ez például a *Rimbaud*-ban jól megragadható. Ezt a filmet nem is nagyon vetítették nemzetközi fesztiválokra vagy más helyeken, ahol a korábbi vagy későbbi filmjeimet igen. Nem voltam ott, ezért nem volt lehetőségem a filmről beszélgetni, így csak tippjeim lehetnek, hogy miért nem, de valószínűleg a túltelítettség miatt furcsa hatású. Főként mert nyelvileg nehéz, és az angol fordítás, amit Roboz Gábor készített, szintén jól visszaadja az eredeti szövegek világát. Ez a túltelítettség lepattan kint. Itthon viszont a *Rimbaud* megnyerte a filmkritikusok díját, és sokan szeretik. Itt a lírai-irodalmi adaptációs vonal kísérleti megközelítésének komoly tradíciója van. Például Huszárik *Szindbádja* is adaptáció, de a filmnyelvi kísérletezése legalább ilyen hangsúlyos.

Lichter Péter: Pure Virtual Function (2015, részlet)

A Rimbaud a történetmesélés illúziójára épül. Hogy jellemeznéd szöveg és film kapcsolatát ebben a filmben?

Engem a narrativitás mindig érdekelt, kevés teljesen absztrakt filmet készítettem. A *Rimbaud* személyes történet: tizenévesen nagyon szerettem Rimbaud költészetét, tulajdonképpen ő maga a példaképem volt. Érdekelt az a korszaka, amikor már nem írt, csak utazott. Felnőtt fejjel adekvátnak tűnt, hogy filmmel adózzak neki, és már korábban is foglalkoztatott, hogy talált nyersanyaggal, amatőr útfilmek montázsával dolgozzam fel ezt az utazást, amihez mindenképpen akartam narrációt vagy szöveget. Úgy gondoltam, ezt nem én írom, inkább játékba hívok költőket. Kiosztottam, hogy Nemes Z. Márió legyen a kelet, Mestyán Ádám az arab világ és Kele Fodor Ákos Svédország. Egy-egy képzeletbeli külső szemlélő beszámolóját kértem tőlük Rimbaud-ról, megkötés csak a hosszúságra vonatkozott, illetve, hogy a lehető legegyszerűbb, legprózaibb nyelven írt szöveg legyen. Tudtam jól, hogy a szabályaim ellenére el fognak szállni. A játékkal arra voltam kíváncsi, mi történik, ha korlátozom a költők megszokott eszközkészletét, és egy poétikus témában és világban nagyon prózai szöveget kérek tőlük. Így jött létre a *Rimbaud* narrációja.

felkapod a fejed

Ha csak magukat a szövegeket olvasod, mintha egy-egy sztori lenne, de töredékekre omlanak. Főleg Kele Fodoré olyan, mintha rejtői világban játszódó kalandregényt hallanál a majom és a smaragdcsempészet motívumaival, de közben felkapod a fejed, hogy akkor most ki táncolt? És milyen madarak? Talán Mestyán Ádámé lett a legtisztább, az arab epizód, ami egy-egy képre fókuszál. Nemes Z. Márió viszont teljesen elszállt, mítikus szöveget írt. Ha színtiszta kalandregényeket küldtek volna, azok is bekerülnek a filmbe, de ők más paradigmában mozognak, így a szövegek is bonyolultak lettek. Ez adja szépségüket. A József Attila Kör egyébként kiadja a *Rimbaud* narráció-szövegeit a könyvhétre, egy kis alakú fanzine formájában. Én pedig ezekhez a szövegekhez szerkesztettem a film képeit. Az volt a cél – és itt van megint a kulcsszó –, hogy a redundanciát elkerüljük. Ennek az a módja, hogy a film nem illusztrációja a szövegeknek, hanem oda nem illő mozzanatok, montázsszekvenciák révén inkább kiegészítővé válik, így a szöveg és a kép együtt új élményt hoz létre.

Lichter Péter: Rimbaud (2014)

Én is javasolnék kulcsszavakat a munkáidhoz: töredezettség és megszakítottság. Filmjeid rendszeresen építkeznek talált felvételek fragmentumaiból, és a mozgások azokon belül is váratlan pontokon szakadnak meg. A *Rimbaud*-szöveg kapcsán is ezt emeltesd ki, és amikor irodalmi alapot kerestél, Simon Márton *Polaroidok* című kötetét találtad meg.

Te vagy az első, aki erre rámutat. Gondolkodtam ezen én is, de nem tudatosítottam magamban. A *Polaroidok*ban inkább a montázsszerűséget láttam meg. Nagyon sok szöveg van a kötetben, majdnem 530, és ebből olyan is akad, amelyik nem ragadott meg. Viszont sokszor éreztem, hogy ezek a versek szinte önmagukban is filmszekvenciákként működnek. Érdekelt, hogyan tudok poétikus hatást teremteni, ha ezeket valódi filmszekvenciákhoz illesztem, de nagyon kevés kapcsolódási pontot adok a nézőnek, hogy az összefüggések benne jöjjenek létre. Szinte azonnal írtam Simon Mártonnak, hogy filmet szeretnék készíteni a kötetből, három hét alatt megbeszéltük, mi legyen belőle, majd egy éven keresztül dolgoztam vele. Magamhoz képest elég sokan megnézték a Toldi moziban rendezett vetítéseken.

Lichter Péter: Polaroidok (2015, részlet)

Hogyan válogattad ki a szövegeket?

Ami önmagában is kerek, kész szöveg volt, azt nem akartam használni. A hiányos részeket kerestem, ami csak egy szó vagy olyan, mintha újságból vágnál ki egy darabot: „Egy álmos reggelen Eduardo Kac biológus professzor keresztezte saját DNS-ét a petúniákéval” – ezt például imádtam. A töredékes, kevésbé poétikus szövegekkel dolgoztam, például kitétel volt, hogy ne legyen benne költői kép, hogy majd a film teremtse meg a poézist, amit a szövegtől várnánk. Persze volt, aki megjegyezte, hogy ilyen alapon válogathattam volna szövegtöredékeket étlapokból, telefonkönyvből meg kocsmai beszélgetésekből is.

De Simon Márton kötetét használtad...

Azért dolgozom mostanában költői szövegekkel, mert ezek illenek az adott problémákhoz, amiket a filmekkel körül szeretnék járni. A *Rimbaud* esetében Rimbaud sztorija volt a kiindulási alap, illetve a forma és a szöveg közötti játék. A *Polaroidoknál* meg egyszerűen ott voltak készen azok a szövegtöredékek, amik érdekelték. De nem minden filmem kapcsolódik ilyen erősen a költészethez.

A *Kazetta* például talált szöveg.

Igen. A *Kazetta* a legkedvesebb szöveg-kép kísérletem, mert ott nem „csinált” a szövegek költőisége, hanem spontán, gyermeki poétika. Ez a filmszekvenciák költőiségével érdekesen áll össze. A *Kazetta* képeinek 75%-a forgatott anyag. Talált nyersanyag is lehetett volna, csak akkor nem ez inspirált.

Lichter Péter: *Kazetta* (2011)

Ma Magyarországon te vagy az egyik leginkább intézményesült kísérleti filmes alkotó, hiszen az utóbbi két munkád az Inforg Stúdiónál jött ki.

Ez összetett kérdéskör, mert a kísérleti film itthon olyan, mint egy átjáróház. Szinte mindenki, aki filmkészítésre adja a fejét, a pályája adott pontján csinál egy-két kísérleti filmet. Vannak kiváló kísérleti filmeket készítő alkotók, mint Fliegaufl vagy Mundruczó, akik aztán játékfilmes rendezők lettek. De például a Buharovok – akik ha filmről van szó, csakis kísérleti filmben utaznak, ezen kívül készítenek installációkat és képzőművészeti munkákat is – a képzőművészeti intézményrendszerben vannak jelen, galériákban állítanak ki. Szerintem ma Nemes Gyula a leginkább kísérleti filmes nagyjátékfilmes, ebből a szempontból őt tartom a legprogresszívebbnek. Őt erősen kísérleti gondolkodásmód jellemzi, amit át is tud menteni a nagyjátékfilmjeibe. De tény, hogy senki előtt nem lebeg célként, hogy kísérleti filmes legyen, nyilván mert itthon ennek se közönsége, se intézményrendszere. Amerikában minden nagyvárosban van fesztivál, ahol csak ilyeneket vetítenek, léteznek erre specializált mozik, ösztöndíjak, múzeumok, és több egyetemen működik kísérleti film szak. Itthon kísérleti filmek mindig akadnak, de hiányzik a diskurzus vagy a közeg.

Lichter Péter: *No Signal Detected* (2013)

Az internet sem változtat ezen?

Az internet az intézményesülés szempontjából alapvető jelentőségű. Egy pillanat alatt el tudsz érni kanadai, argentin és malajziai filmeseket, be tudsz lépni a szakmai párbeszédbe, el tudsz olvasni könyveket. Azért vetítik

nemzetközi eseményeken a filmjeimet, mert e-mailben kapcsolatba tudok lépni az illetékes szervezőkkel. Mégis, a filmnézés ideális közege változatlanul a mozi. Én is nagyon ritkán tudom mozis körülmények között megnézni a saját filmjeimet, nagyjából évente egyszer. Sokkal jobban működnek moziban, mint neten.

Ha már a töredezettség és az internet is szóba került, a gifek befogadás-élménye talán közelebb vihet a kísérleti film logikájához. Te is ilyesmire mutattál rá néhány közelmúltbeli cikkeddel.

Internetes publikációimban azzal kísérletezem, hogy maga a poszt is olyan legyen, mint egy gondolatfolyam. Ha Spiró György jut eszembe [egy reklámfilm kapcsán](#), akkor odaküldöm, és megyek tovább. [Montázsszerűen készítem a szövegeket is](#), mintha a vágóasztal előtt ülnek. Kicsit improvizatív módon rakosgatom össze a különböző elemeket, mint amikor a gyerek legózik. Ilyenkor ideiglenesen háttérbe szorul a tervező-mechanizmus. Kísérleti filmet is úgy lehet hatékonyan készíteni, ha elég nagy teret hagysz a játéknak.

Kardos Sándor HÓRUSZ PILLANTÁSA [3]

Bármilyen furcsán hangzik, az ember rendelkezik kis hatótávolságú időgéppel. A szem jelzi a környezetünkben lévő tárgyakat, és következtetésekre ad lehetőséget. Az intelligens agy nem fejlődhetett volna ki ilyen bonyolult működésű rendszer nélkül. Nagy valószínűséggel állítható: nem az agy fejlesztette ki a látást, hanem fordítva. Olyan információkhoz jutunk, amelyek alakítják sorsunkat.

1941. május 20-án a szövetséges védelmi erők parancsnoka Kréta szigetén a következőket írja naplójába: „ekkor rohant elő az őrpapancsnok, aki izgatottan, széles mozdulatokkal a tengerre mutogatva akart valamire figyelmeztetni, amit előre nem vettem észre. Mivel már felismertem, hogy a repülőgépek motorzúgása hallható, ösztönösen valahol magasan az égen kerestem azokat. Az őrmester azonban nem oda, hanem egyenesen a horizontra bökődött ujjával. Emiatt számítottam arra, hogy inváziós hajóhad bukkan elő. Helyette lassan imbolyogva repülő, fekete óriások közeledtek fülsüketítő zajjal. Futóműveik csaknem érintették a tengert. A legvégzetesebb két szót mormoltam: csapatszállító gépek.” (Regiment, 2013, 16. o.)

Gondoljunk csak bele, hány logikai lépcsőfokon vezet végig a szem a tudatot a mutogatástól a biztos felismerésig. Belátható, hogy ez a folyamat az évmilliókig tartó evolúció során intelligensen működő rendszerré fejlődött.

elemzi a világot

Ha irodalmi képekkel foglalkozunk, fontos számunkra az emberi agy működésének jellege. Láthatjuk, hogy az agy előrejelzések alapján elemzi a világot. Esetünkben nem feltétlenül szükséges részletezni az analóg és digitális rendszert, de az általánosan elfogadott nézetek szerint az agy a számítógéphez hasonlóan működik. „Tudjuk, hogy az általunk betartott szabályok formális nyelvet igényelnek; de azt is tudjuk, hogy az állatok is érzékelnek, akik pedig nem képesek nyelvi sémák használatára. Így azt a következtetést kell levonnunk, hogy az agy biológiai szempontból analóg rendszerű. A nyelv kialakulásával – vagy feltalálásával – az ember biológiailag analóg agya digitálisan is tud működni. Ez a tény olyan különleges, hogy jelentőségét csak kezdjük megérteni. A jelképek – eredetük szerint ismert tárgyak vagy helyzetek képei – valószínűleg elvontabbá váltak, és szabályok segítségével a nyelv és a logika formális szerkezeteinek ábrázolását szolgálták. Az analóg agyat segítették, amennyiben lehetővé tették számára, hogy felvegyen átmenetileg stabil állapotokat, amelyek a deduktív gondolkodás és számítás lépéseihez szükségesek. A szavak lettek a mi 'belső számítógépünk' golyói, a deduktív gondolkodás idegen erejét ruházzák át az emberi agyra”. (Gregory, i. m., 154. o.)

Ősi képek

A korai ábrázolásokban nemigen keresik a látás működését. A különböző testrészeket szimbolikusan kezelik, és ezek képéhez bizonyos tulajdonságokat és cselekedeteket kötnek. Az Ószövetségben Mózeset nem a Nílus partjára, hanem a *szájára* teszik ki, hiszen az is párhuzamos, mint a két part. A kardot tartó kar az egyiptomi hieroglifírásban erőt jelent, a láb képe mozgást. Az Ószövetségben olvashatjuk: „kihoztalak benneteket erős kézzel Egyiptom földjéről”. A szem nemegyszer kutat jelent, ami azon alapszik, hogy lent a mélyben úgy csillog a víz, mint a szem. Az *Iliászban* viszont a „tehén szemű Héra” istennő tekintete úgy csillog és olyan lágy, mint az állandó jelzőben szereplő, nagyon értékes jószágnak, ami rendkívüli mértékben növeli Héra megbecsültségét. A látás hiányának példázatai – mint Homérosz vagy Teiresziasz esetében, utóbbi a vak jós az *Oidipusz királyból* – azt fogalmazzák meg, hogy akit nem zavar meg a mindennapi látvány, az lát igazán, vagyis éber. Maga a szem ábrája az egyiptomi írásban jelentheti, hogy nézni, észrevenni, de kissé máshogy rajzolva azt is: sírni. A legenda szerint Széth, a sötétség istene feldarabolta Hórusz mindent látó szemét, de Thot, a bölcsesség istene összerakta azt. Ezért számolásakor a szem képe az egység, részei pedig a végtelen kicsi felé tartó törtszámok, 1/64-ig.

a lelkiismeret szava

Az ószövetségi Bálám történetében a vizualitásnak szintén nagy szerepe van. Bálák, Moáb királya messze földre küld előkelő követeket, hogy hívják el Bálámot, Beór fiát, aki majd megátkozza a zsidókat. Bálák a szolgálatért nagy jutalmat ajánl. Az átokra azért van szüksége, mert félti az országát, hiszen a zsidók korábban legyőzték túlerőben lévő ellenfeleiket. Az Úr megengedi Bálámnak, hogy elinduljon a hosszú útra: eleget tehet a meghívásnak, ha az adott pillanatban csak azt mondja majd, amit az Úr sugall neki. Az engedély ellenére a szőlőskertek kerítései között, egy útszűkületben az Úr angyala elállja Bálám útját. De csak a szamara látja a figyelmeztetést, Bálám nem. Kis híján agyonveri az állatot, amikor az nem hajlandó továbbmenni, hiszen nem férne el az angyaltól. Ha egyszer engedélyt kapott, miért akadályozza az Úr? Olyan az egész, mintha az Úr, a belső felügyelet, valamiféle felettes-én, mintha a lelkiismeret szava lenne. Ne felejtjük el, Bálám nem is a saját Istenével beszélget, hanem az Ószövetség Urával. Tehát a szamár látja, ami előtte van, mert nincsenek sem érdekei, sem ebből fakadó belső konfliktusa. Ki az, aki nem látja a figyelmeztetést? Akiben becsvágy van. Messze földről nagy király kér segítséget, azt üzeni: én vagyok a legnagyobb jós. És az érdek: hihetetlen bőkezű jutalmat kapok szolgálatomért. Ámde az ember nem átkoz meg indokolatlanul egy általa ismeretlen népet anyagi javak fejében, még akkor sem, ha megtehetné. Ezért áll ott az Úr angyala az útszűkületben, haragos arccal, figyelmeztetvén, és azt mondja: ha tovább mentél volna, megöltelek volna. Van a lelkiismereti problémának egy szakasza, útszűkület a szőlőskertek között, amin ha túlhalad az ember, megsemmisül. És lehet, hogy ezt mondja: „vétkéztem, nem tudtam, hogy te állsz velem szemben az úton.” (Móz. IV. 22.34) Olyan ez, mint amikor elvállal az ember valamit, büszke rá, hogy éppen őt kérték meg, jól meg is fizetik, elindul az úton, de egy ponton kételyei támadnak. Ott áll előtte az Úr angyala. Az ember pedig nem látja, mert nem akarja látni. Az oktalan állatnak azonban nincs oka becsapni magát.

A történet másik pillére a lezárás, ami szintén a látvánnyal függ össze. Magas hegyen építenek hét oltárt, levágják az áldozati állatokat. Bálám hozzálát az átokhoz, de az Úr áldást parancsol. Bálák, Moáb királya azt gondolja, azért nem sikerült az átok, mert a jós nem látta a zsidókat. Egy másik hegyen – a Pizsgán, az őrt állók hegyén – ismét áldoznak, hét oltáron kost és tulkot, de ismét áldás hangzik el: „Imé parancsolatot vettem, hogy áldjak; ha ő áld, én azt meg nem fordíthatom.” (Móz. IV. 23.20) Bálák hamarosan elviszi Bálámot a Peor hegyre, amely a pusztára néz. Innen látni lehet az egész népet. „És amikor felemelte Bálám az ő szemeit, látá Izraelt, amint letelepedett az ő nemzetségei szerint, és Istennek lelke van őrajta.” (24.2)

egyre táguló látvány

Anélkül, hogy az Úr hatalmát kétségbe vonnám, felhívnám a figyelmet, hogy bár a három áldást egyértelműen Ő parancsolja, az egyre táguló látvány egyre változtatja az áldás szövegét. Mintha a Mindenható ismét Bálám belső felismerését irányítaná, az Ő szándéka és a nép megismerése – látvány alapján – fedik egymást. Persze a valóságban nem lehet a hegy tetejéről lenézve megismerni egy egész népet történetével, életével, tulajdonságaival, így valószínű, hogy ezt a részrehajló, de remek történetet szimbolikusan kell értenünk. A három áldásban az egyre átfogóbb látvánnyal fokozódik az elragadtatás, a harmadikban Bálám már valóságos dicshimnusz zeng a népről.

A legmagányosabb kameraman

Julio Cortázar *Egyesülés a vörös körrel* című rövid novellája végén a főhőst megölik egy vendéglőben. Végig ebben a sötét helyiségben játszódik a történet, ahol csak a gyertyák világítanak. Nagyon érdekes, ahogy az író a gyertyákat kezeli. Figyelmen kívül hagyja a lángot, csak az árnyékokra és félhomályra koncentrál, ezzel is megelőlegezve a fenyegetettség érzését. „Egy zöld asztali gyertya ingatta puhán az árnyakat, és világította meg a régimódi evőeszközöket meg egy nagyon hosszú talpas poharat, amelyre úgy menekült a fény, mint a madár a fészkére.” (Cortázar, 2004, 228. o.) Lángról nincs is szó, a gyertya az árnyékokat ingatja. A fény azért menekül a pohárra, mint madár a fészkére, mert ez az egyetlen pont a környezetében, ahol a természetének megfelelően tud viselkedni: itt nem árnyékot, hanem fényt, csillogást hoz létre.

„Azt a sarkot is csak gyéren világította be egy-két gyertya, s a légáramlattól merengő fényük elvegyítette a nő elmosódó alakját a bútorokkal, a falakkal és a súlyos, vörös függönnyel ott hátul, ahol az étterem mintha egy homályba vesző lakásban folytatódott volna.”

fenygető árnyak

Erősödik a hatás, már nemcsak fenyegető árnyakat látunk, a huzattól táncoló láng a vendéglőben ülő nő alakját is elvegyíti a tárgyakkal, vagyis felismerhetetlenné teszi. Azért fontos ez, mert hősünk valóban nem ismeri fel a nőt, ahogy helyzetét sem. Külföldinek véli, aki valójában itt már halott: megölték, de alakja, lelke visszajár, és a gyanútlanul betévedő vendégnek próbál segíteni. Az árnyékok kavardása a végzetes tévedés előérzete. „A pincérek a pult mögött álltak, a nőtől kétfelől s karjukat mellükön keresztbe fonva szintén vártak, s annyira hasonlítottak egymásra, hogy a kapott tükrön megjelenő hátuk látványában már volt valami torz, olyan bonyolult és megtévesztő volt ez a megnégyszereződés.”

A hangulat, az árnyékok, minden hatáskeltő eszköz a rejtett fenyegetettségről szól, most pedig a pincérek – akik eleve ketten vannak eggyel szemben – négy egyforma embernek látszanak a tükörben. Nyomasztó fölényben vannak. A sorsunk be fog teljesedni, hiszen valamennyien ugyanarra ítéltünk, valamennyien holtak vagyunk.

3D

Ambrose Bierce *Harc közben eltűnt* című novellájában megbíznak egy felderítő mesterlövészt, kémlelje ki, hogy visszavonul-e az ellenség a folyó túlsópartjáról. Hősünk egy elhagyott fészereből szemléli a túlsópartot: valóban visszavonulnak. Ám egy ütegparancsnok, arra várva, hogy ágyújával besorolhasson, el is süti. A lövedék véletlenül éppen azt a fészert rombolja le, ahol Searing felderítő rejtőzködik. Mikor magához tér, rá kell jönnie, úgy omlott rá az épület, hogy nem tud mozdulni. Reménye sincs, hogy kiszabaduljon. „Hirtelen az eszébe ötlött, hogy a feketeség csak pusztá árnyék, s a fénylő karika tulajdonképpen puskájának a csőtorkolata, az áll ki a törmelék alól... Egyik szemét lehunyva láthatta féloldalt a csövet is, addig a pontig, ahol a puskát tartó törmelék elborította. A puskacső másik oldalát pontosan ugyanabból a szögéből látta, a másik szemével. Jobb szemmel nézve a fegyver a bal halántékra mutatott, és megfordítva. A cső felső részére nem láthatott rá, de enyhe szögben végignézhette az alját, látta az agy fáját is. A derék holmi valójában épp a homloka közepét célozta meg.” (Bierce, 1985, 80. o.)

a fegyver csöve

Bierce, aki katona is volt, feltehetően maga is használta a két szemet váltogató megfigyelést távolság- vagy iránybecslésre. A példa olyan érdekes és annyira magáért beszél, hogy nem szorul bővebb magyarázatra. De még 3D-s filmben is szinte lehetetlen lenne megértetni, miről van szó. A katona szemének váltogatott használatát fel lehetne venni, de amikor szembenéznénk a fegyver csövével, a térhatású kamerának egyik, majd a másik objektívjét le kellene takarni, megszüntetve ezzel az egyik képet a kettő közül, ez pedig inkább hibának, mintsem eredeti megoldásnak tűnne a néző számára.

Az objektívek használata Stendhálnál

Stendhal a *Pármái kolostor* című regényének harmadik fejezetében a waterlooi csatát írja le, ahol a fiatal, tapasztalatlan Fabrizio mindenáron harcolni akar Napóleon oldalán, noha egy puskát sem tud megtölteni (érdekes tudni, hogy a szerző Napóleon egészen az égő Moszkváig követte). Amikor a hős az élményei vagy a légnyomás hatására valamiféle módosult tudatállapotba kerül, az író áttér a „halszem objektív” használatára. Fabrizio iszonyúan éhes lesz.

„Leült, inkább lerogyott a gyepre, egészen elsápadt. Az a katona, akivel beszélt, s aki most tíz lépésnyire tőle puskáját tisztogatta a zsebkendőjével, hozzálépett és eléje dobott egy darab kenyeret, majd amikor látta, hogy Fabrizio nem veszi fel, egy falatot a szájába dugott. Fabrizio felnyitotta a szemét, megette a kenyeret, de olyan gyenge volt, hogy megszólalni sem tudott. Mikor végül tekintete a katonát kereste, hogy fizethessen, észrevette, hogy egyedül van. Százméternyire meneteltek már azok is, akik hozzá a legközelebb voltak” (Stendhal, 1997, 77. o.).

hirtelen terem előttünk

Figyeljük meg, hogy a katona tíz lépésnyire van tőle, de nem *odamegy hozzá*, hanem *hozzálép*, mintha csak egy lépésnyire lett volna. Ugyanígy, a többiek, akikhez beszélt, már száz lépésnyire menetelnek, mire utánuk néz. A nagyon erős nagylátószögű objektíveknek van ilyen hatásuk; nagyon kicsi valaki, messze van, és hirtelen terem előttünk; vagy mire észbe kapunk, érzékszerveink számára aránytalanul gyorsan válik kicsivé, és már messze jár.

A szöveg egyértelműen sugallja, hogy a katona a tíz lépés távolság ellenére azonnal odaért. Az író kimondottan a nyelv eszközeivel éri el a hatást. Az is gyorsítja a mozgás érzetét, hogy a katona tíz lépésről közelít, majd a többiek már száz lépésre vannak.

Kivetítés a belső szemhéjra

Ljudmila Ulickaja *Vidám temetés* című kisregényének főhőse, Alik, a festő haldoklik. Akárcsak egész életében, halála óráján is ott kavarog a lakásában körülötte mindenki, aki számított neki: nők, barátok, ismerősök és ismeretlenek. Kiszolgáltatott helyzetére tekintettel – hiszen mozogni sem tud – sokszor hunyja le a szemét. A szerző ezzel a mesteri megoldással módot ad rá, hogy összekeveredjen a jelen, a múlt, a belső világ, az örök kérdések, esetleg mások belső világa és az ő örök kérdéseik.

„Alik csukott szemmel feküdt. A matt fekete háttéren, szemhéja belső oldalán fényes, sárgás-zöldes fonalak kanyarogtak, ritmikus, mozgó, értelmes ornamentumokat alkottak, de Alik, aki valaha alaposan tanulmányozta a régi csomóírást, sehogy sem tudta elkapni azokat az alapelemeket, amelyekből ez a minta összeállt. – Alik, jöttek hozzád.” (Ulickaja, 2002, 60. o.)

kitörölhetetlen nyom

A szemhéjra vetődő felfejthetetlen képek mintegy megelőlegezik a következő beszélgetést a rabbival. Két olyan ember beszélget, akik mindketten rendkívül műveltek, de a kettejük műveltségében nincs semmi átfedés. Kiváló emberek, de egészen más a világuk. „Ebben az élcelődő társalgásban minden sokkal mélyebb volt a felszínnél, ezt mindketten értették is, és miközben ostoba kérdéseket tettek fel egymásnak, ahhoz a fontos dologhoz merészkedtek közel, ami a társalgás közben az emberek között végbemegy: ahhoz az érintéshez, amely kitörölhetetlen nyomot hagy.” (Ulickaja, i. m., 64. o.)

Ezt a kettősséget vetítik előre a zavaros képek. Valaki önkívületben fekszik, érzékeli, de nem tudatosítja a zajokat; tudja, hogy érkezni fog valaki; tudja, hogy ki. A belső világ pedig képeket vetít ki, amiket éppen aktuálisnak tart. Nézzük a képsorozat ellentmondását. Különös, ornamentikus, zöldes-sárga vonalak kavarognak: a főhős tudja, hogy a régi csomóírás motívumai, mert valaha sokat foglalkozott ezzel, mégsem képes értelmezni a látványt. Tehát nem képes rendet teremteni, összefüggéseket találni egy ismert motívumkészletben, miközben a dolog egészét ismeri. Ilyen lesz a viszonya az újonnan érkezett emberrel, a rabbival. Úgy gondolom, a szerkezet szempontjából ez a célja a belső szemhéjra vetítődő ábráknak.

Hermann Imre, neves pszichoanalitikus írja örvényelméletekről szóló tanulmányában: „az ornamentum eredetileg spirálisokból áll, és ezek bizonyos magyarázatok szerint a lélek útját ábrázolják – tehát a tudattalant autoszimbolikusan.” (Hermann, 1933, 41. o.)

A regény másik hasonló képe ennél is bonyolultabb: „Történt valami Alik látásával: tompult is meg élesedett egyszerre. Egy kissé minden nagyobbá vált és megváltoztatta az állagát. Barátnői arca hirtelen folyékony lett, a tárgyak kissé elmosódtak, de ez a cseppfolyósság inkább kellemes volt, ráadásul újszerűen mutatta meg a tárgyak egymáshoz való viszonyát.” (Ulickaja, i. m., 19. o.) A leírásból nem tudjuk eldönteni, mit vetítenek odabent, és mi az, amit a konkrét helyzet valóban hozzáad: „Valaki felemelte a roló alját, és a fény rávetült az üvegekben lévő sűrű kotyvalékra...” Sosem tudjuk meg, hogy ez valóban megtörtént, vagy csupán Alik projekcióihoz tartozik. Vajon ez inspirálja tovább a képzelet képeit, vagy már maga is az? A palackok képei újra és újra megjelennek, és felidézik Alikban egyik festői korszakát, amikor palackokat festett – talán többet, mint amennyit megivott. Ám a palackok nem szűntek meg, hanem „halvány, elmosódott oszlopként sorakoztak a szemhéja belsején. Alik felfogta, hogy ez fontos.” (Ulickaja, i. m., 19. o.) Így jutunk el élete egyik legfontosabb eseményéhez, amikor is szakít legnagyobb szerelmével, s a lány egy sértés hatására a másfél emelet magas tető szélén, az összegyűjtött cseh

sörösüvegek nyakait fogva egyikről a másikra, kézenállásban végigmegy rajtuk. Itt kikerekedik a múltbéli történet.

a legnagyobb mesterek

Tipikusan olyan remek vizuális megoldásokkal állunk szemben, amelyek csak irodalmi közegben működőképesek. A nemlét határán sorakoztatják fel a lét valamennyi elemét. Filmen ez a megoldás elképzelhetetlen – egyébként is, hogy kerülök a szemhéj mögé? Az ilyesfajta megoldásoknál ismét akadály a konkrét filmkép, ezért is nehéz álmodni vagy víziót filmes eszközökkel megjeleníteni. Nagyon kevés sikeres próbálkozás létezik, csakis a legnagyobb mesterek munkáiban találunk ilyeneket. Például Kuroszava *Álmok* című filmje első epizódjának álmajelenetében egy gyermek megles egy nagyon furcsa, settenkedő mozdulatokkal előrehaladó, álarcos emberek alakjában megjelenő rókacsapatot. A jelenet további részében a kisfiú a szülői ház kapujában áll, ahova édesanyja nem engedi be, s azt kérdi:

– Meglested őket?

– Igen – válaszolja a gyerek.

– Meg kell keresned őket, és bocsánatot kell kérned tőlük, de nem szoktak megbocsátani – és becsukja a kaput.

A gyerek elindul egy vadregényes, hatalmas völgy felé, feltehetően ez maga az élet. Ennek a manifeszt álmotartalomnak háttérében Kuroszava a szüleit megleső, s az ősjelenet rettenetével és leleplező erejével küszködő gyermek bűntudatát érzékelteti. Itt a megoldás kulcsa, hogy az álmkép, az álommunka mintájára teljesen lefedi a valós történetet, s az álom fedőtörténetét már konkrét képekben láthatjuk.

Ulysses – Ernyedt szemhéj

Joyce regényében gyakran előfordul, hogy egy adott térben – kocsmában vagy éppen egy szerkesztőségi szobában – többen együtt vannak, és hosszabb ideig beszélgetnek. Az író ilyenkor néhány szavas, hihetetlen szuggesztív, rövid jellemzést ad a szereplőkről. Az embernek olyan érzése támad, mintha igen jó filmet nézne, ahol remek színészek vannak sorban bevágva, érdekes beállításokban. Nézzünk egy olyan példát, ahol a végső jellemzést a szem képe adja meg: „Stephen arcába nézett, aztán hirtelen a földre, mintha valamit keresne. Fénytelen vázsongallérja előbukkant lehajtott feje mögöl, hervadó hajától piszkosan. Még mindig keresve folytatta: – Mikor Fitzgibbon beszédének vége volt, John F. Taylor emelkedett szólásra. Röviden, már annyira fel tudom idézni, szavai így hangzottak. Főlemelte fejét, határozottan, mintha még egyszer magába nézett volna. Vakusi mélytengeri halak úszkáltak vastag lencsési mögött, kijáratot keresve.” (Joyce, 2012, 140. o.)

Joyce-nál az ilyen helyzetben, de talán az egész regényben mély humanizmus keveredik erős, jellemző iróniával. Amikor az illető lehajtja a fejét, a piszkos gallérral és a hervadó hajjal, egy képen keresztül tudomást szerzünk az illető egész sanyarú sorsáról. Itt a humánus. Olyasmiről van szó, amiről az illető nem tud, arról a fekete gallér felett hervadó hajról, melyben Joyce a saját sorsát elszenvető ember megejtő öntudatlanságát tárja elénk.

Aztán a vastag szemüveglencsén keresztül látjuk a szemet. Ilyen lencse mögé nézve gyakran lesz az embernek akvárium-érzete. Ami pedig azt illeti, hogy „úszkáltak” a „kijáratot keresve”, itt viszonylag gyors, tanácstalan szemmozgásokat lehet látni. Ez az irónia. Tehát nehéz sorsú, bizonytalan emberrel állunk szemben.

A regény másik részében Joyce egészen másféle asszociatív szerkezetben használja a szemet. Bloom reggel lemegy vásárolni, s közben beszél még félig alvó feleségének, kér-e valamit. Nemleges választ kap, s hallja, ahogy az asszony a másik oldalára fordul. „A küszöbön elkezdett kotorászni a farzsebében a lakáskulcsért. Nincs itt. A másik nadrágomban hagytam. Be kell menni érte. A krumpli megvan. Nyikorgó ruhásszekrény. Semmi értelme zavarni. Előbb fordult a másik oldalára. Nagyon halkán behúzta maga után az előszoba ajtót, még egy kicsit, míg az alsó perem lágyan a küszöbhez simult, ernyedt szemhéj. Zártnak látszott. Nem érdekes, jövök úgymint vissza rögtön.” (Joyce, i. m., 59. o.)

finom megoldás

Nagyon finom megoldás, ahogy Bloom a küszöb lágynak csukódásáról az alvó feleség szemére asszociál, és az ajtó

azért zár halkán, mert a másik szem is csukva van. Az asszociáció természete nemcsak írói lelemény, nagyon is beleillik Bloom személyiségébe. Lássunk még egy érzékletes példát! Az első bekezdésben hősünk az előszobában áll, és a kezében tartott kalap belsejébe pillant. „Plasto minőségi kala” – olvassa. Feltételezem, hogy nem hord olyan kalapot, ahol már kikopott a betű. A belső bőrszalag és a kalap íve miatt nem látni a felirat végét. A bőrszalag mögött vékony fehér csík – sokkal később tudjuk meg, ez egy másik hölgy levele. De a kalap íve is emlékeztethet szemhéjra. *Ernyedt szemhéj* – ami alszik, vagyis nem figyel, mikor egy másik ívben megismerjük a levél, ezáltal egy másik hölgy rejtékét.

Zöld vagy fehér?

Ljudmila Ulickaja *Szonyecska* című kisregényében Robert Viktorovics, a festő egy rendkívül fehérbőrű, nagyon fiatal lány képében kapja meg utolsó, „fehér korszakának” ihlető múzsáját. Felesége, Szonyecska, aki nem szokott átjárni a műterembe, egy kellemetlen hivatalos levél miatt mégis betoppan. „Szonya leült, a karosszék megreccsent alatta. Férje némán ült vele szemben. Szonya sokáig nézte a fakó, fehér szemű nőt a vásznanon, és megértette, hogy ki az igazi hókirálynő. Robert Viktorovics is megértette, hogy Szonya megértette. És nem mondtak egymásnak semmit. Szonya csendben ült még, aztán letette az asztalra a szomorú értesítőt, és kiment a műteremből. A lépcsőház ajtajában állt meg döbbenet. Azt hitte, hogy körös-körül hó lesz – odakint azonban tarka zöld májusi növényzet gomolygott, hullámozott, még a villamosok elnyújtott csöngetése is zölden zengett.” (Ulickaja, 2006, 74. o.)

Megdöbbenő, hogy az író nem részletezi hőse érzelmeit, hanem ezzel a zseniális vizuális tévedéssel érezteti az olvasóval, hogy a körülmények rendkívüli hatással voltak Szonyára. Elképzelni sem tudok ennél hatásosabb, szellemesebb megoldást. Két tényező játszik itt össze: Moszkva nyilván gyakran mutatja fehér arcát, most pedig Szonya, aki érti férje művészetét, tisztában van vele, hogy komoly érték jött létre, fehérben. Olvasóként szintén azért dőlünk be a játéknak, mert tárgyhipotézisünk szerint Moszkva fehér, és ezt Ulickaja nagyon is jól tudja. Szonyát sokkolják a fehér festmények, mi viszont a – részben téves – előítélet csapdájába esünk. A zöld csilingelés közben találkozunk, és felismerjük tévedésünket. A leghalványabb elképzelésem sincs arról, hogy ezt a velejéig látványra épülő elképzelést hogyan lehetne felépíteni filmen, hogyan lehetne megszerkeszteni a jelenet elemeit, hogy ez a felismerés lejjön a vásznonról. Olyan képi elképzeléssel állunk szemben, amelyet csak szavakkal lehet érthetővé tenni.

Szokrális és frivol

Sokszor előfordul, hogy valamilyen mindennapi történet az éghez viszonyítunk. Képzetelemben ilyenkor a kép mindig kitágul, és az ég alatt látom a leírt jelenetet vagy cselekedetet, azaz mindig az örökké érvényes szabályokhoz viszonyítom. Joyce *Ulysses* című regényén végigvonul egy érdekes jelenség az égbolttal kapcsolatosan. Joyce nagyon aprólékos és ravasz munkálkodással eléri, hogy az írásmű teljes szövetét a felsőbb hatalmakhoz viszonyítsam. Erre az alábbiakban két példát szeretnék bemutatni.

„– Hogy van a jó öreg Dick?

– Semmi sincs már közte és az ég között – válaszolta Ned Lambert.

– Szentséges ég! – mondta Mr. Dedalus visszafogott csodálkozással. – Dick Tivy megkopaszodott?” (Joyce, i. m., 102. o.)

Mire gondolhat a korabeli dublini szlenget nem ismerő olvasó, mikor megtudja, hogy semmi sincs az illető és az ég között? „Szentséges ég!” – szól erre a válasz, ráadásul a regényben épp egy temetésen vagyunk. Persze, hogy gyanútlanul besétálok a csapdába. Elhunyt, gondolom. Ekkor jön a korabeli szlengetben otthonos válasz: megkopaszodott. Olyan gyorsan fut végig bennem a folyamat a halál hátborzongató szentségétől az emberben élő állandó frivol játékokig, hogy el kell fogadnom, bizony ezek állandóan együtt léteznek és kavarognak körülöttem.

közelebb az éghez

A másik példa kissé bonyolultabb. Stephen Shakespeare-ről beszél egy irodában, több embernek. A jelenet állandó szereplője a kvéker könyvtáros, akit bár teendői elszólítanak, gyakorta visszatér, és hallgatja a Shakespeare-ről szóló előadást. Jellegzetessége, hogy járása hibás, ezért minden lépésnél kicsit közelebb löki magát az éghez: „A kvéker könyvtáros jött vissza a távozóktól. Maszkja pirulva szólt: – Mr. Dedalus, az ön meglátásai módfelett tanulságosak. Nyikorgott előre-hátra, lábujjhegyre állva közelebb került az éghez egy saroknyival, és a távozás zajába burkoltan halkán azt mondta: – Tehát valóban úgy gondolja, hogy a nő hűtlen volt a költőhöz? Riadt arc faggat. Miért jött? Udvariasság vagy belső megvilágosodás? – Ahol megbékélés van – mondta Stephen –, ott előbb kenyértörésnek kellett lennie.” (Joyce, i. m., 181. o.).

A kvéker könyvtáros nem csekély szellemi erő birtokában van. Pontosan érti Stephen Dedalus elméletét. Hogy érzékeltessem, miről van szó: Stephen nem a műveket elemzi, hanem a költő teljes életét tekinti egységesnek, s ennek lelki hullámváltozása az események gerince, ennek állomásai a művek. Hősünk érti ezt, de jelleme gyengébb: ahogy tekintélyes ember érkezik a könyvtárba, azonnal mély alázattal és szolgálékussággal igyekszik szolgálatára lenni. Lépései szimbolizálják karakterét: egy saroknyival mindig közelebb kerül az éghez, ugyanakkor nyilvánvaló, hogy ez a néhány centi édeskevés a felemelkedéshez. Ha összeadjuk a róla alkotott képeket, kialakul bennünk a megállapítás: jelentős szellem igen kis jellembe zárva. Most is kénytelen vagyok megismételni, amit ebben a részben már többször elmondtam: ilyen ravasz, pontos, mesteri jellemzést filmes formában reménytelen adni, holott az irodalmi műben egymásra halmozódnak a képek és csak a beszélgetés fogalmi jellegű. Ráadásul a regényen végigvonulnak hasonló megoldások, éreztetve, hogy szakrális és frivol állandóan együtt fordul elő az életünkben.

Flaubert a legnagyobb operatőr

Flaubert minden idők egyik legnagyobb operatőre. Közismert, hogy amikor ordító ostobaságot hallott, azonnal följegyezte, s ezekből állította össze méltán híres közhely-szótárát. A vizuális megoldásokkal kapcsolatban is szigorú: ha ő egyszer leír egy képet vagy „bevilágít” egy helyszínt, biztosak lehetünk benne, hogy megoldása szerves egységben van az adott szövegrész hangulatával, mesterien kitalált és felépített. Lehet tréfásnak találni a bevezető mondatot, én azonban komolyan gondolom. Megkísérlem bizonyítani.

fénykonstrukció

Bovary doktor egyszer rendbe hozza egy bertaux-i gazdálkodó törött lábát. A gazdának szép fiatal lánya van. A derék doktor rendszeresen ellenőrzi betegét, még annak gyógyulása után is. Persze, hogy a lány miatt – és most következék a leánykérést megelőző és kikényszerítő fénykonstrukció:

„Egyszer délután három óra tájban érkezett meg Bertaux-ba; mindenki a mezőn volt; benyitott a konyhába, de nem látta meg mindjárt Emmát; a külső zsaluk be voltak támasztva. A fatáblák hasadékaiban át a nap vékony fénycsíkok rajzolt hosszában a kövezetre, amelyek mindenütt megtörtek a bútorok sarkában, s fenn is remegtek a mennyezeten. Az asztalon legyek szállodtak, végig a már használt poharakon, és zümmögve fulladoztak a maradék almaborban. A tűzhelyen át beszálló napfény bársonyossá enyhítette a tűzlap kormát, s a hideg hamut kékes fénybe vonta. Emma épp varrt, az ablak és a tűzhely között; ledobta a kendőjét; meztelen vállán egész apró verejtékcseppek látszottak.” (Flaubert, 1992, 23. o.)

Az írónak határozott elképzelése van a szem adaptációjáról. Amikor az orvos az erős napsütésről belép a konyhába, a félhomályban nem veszi észre a lányt, mert a szeme még nem alkalmazkodott a sötét helyiséghez. Ehhez időre van szükség, sőt, a konyhában levő hosszú, fényes csíkok is nehezítik az adaptációt. A vakító fény követi az embert a sötétbe. A lassú felismerésnek dramaturgiai szerepe van: hősünk lassan meri elszánni magát a leánykérésre, az éles csíkok pedig megtörnek a bútorok sarkában, mint a félénk elhatározás. És most jön az operatőri koncepció csúcsa: a fénycsíkok a mennyezeten is remegnek! Hogy lehetséges ez? Háromféleképpen: ha a nap a föld alól süt, vagy ha víz van az ablak előtt, és visszaveri a nap fényét – de a szöveg nem említi ilyesmit –, vagy ha figyelmen kívül hagyjuk a fizika törvényeit, és csak a jelenet hangulatára koncentrálunk, nem törődve azzal, hogy a kép a valóságban lehetséges-e. Az operatőrök esetenként alkalmazhatnak ilyen ritka és bátor megoldásokat, de hogy egy író ilyen képi bravúrt hozzon létre, az enyhén szólva szokatlan. A mindennapi tapasztalatnak ellentmondó fénykezelés hozzájárul a rendkívüli lelkiállapothoz. Legyek fulladoznak a maradék

almaborban. Ha valaki új életre készül, megházasodván, talán új életet is fog tervezni. Ilyenkor a filmesek gyakran használnak ellenpontként (esetleg párhuzamként – lásd Máté Tibor: *Vasárnap*) pusztuló rovarokat. Ezt nagyközeliben szoktuk lefényképezni, és itt is ezt látom. Ebben a fényben a tűzlap korma bársonyos, a hamu kékes, Emma vállán apró verítékcseppek látszanak. Csupa lágy közelkép.

Megemlíteném még a bekezdés snittelését. Az első mondatban sok pontosvessző van, melyek négy részre osztják a mondatot. Ez négy rövid beállítást jelent, utána egy hosszú mondat következik, amely pedig tág totálkép, hiszen a mennyezetet is látjuk. A bekezdés végét két pontosvessző osztja három fontos közelképre.

Az élmény után Bovary nem tud otthon aludni: szomjas, összeszorul a torka, kinyitja az ablakot, gyönyörű csillagos éj van. A tér kezelésének igen érdekes példáját láthatjuk. A régi népeknél mindig volt a térnek kitüntetett szakrális pontja. A Fudzsijama, az Olümposz, a jeruzsálemi templom, az Akropolisz stb. Charles a saját világában jelöl ki egy szakrális pontot, és több tíz kilométer távolságból: „Bertaux irányába fordult... s elhatározta, mielőbb megkéri a lány kezét.” (Flaubert, i. m., 25. o.)

nincs megfejtés

Nézzünk meg néhány fantasztikus képet a mester ókori karthágói regényéből, a *Salammbóból*! A regény hatalmas orgiával kezdődik, a barbárok, aki felett Hamilkár parancsnokolt valamikor Szicíliában, így ünneplik Esyxnél aratott győzelmük évfordulóját a palotában. Flaubert híres volt arról, hogy mindent, amit leírt, előbb alaposan tanulmányozott. Regényéhez is távol-keleti utazásra indult. Káprázatos hitelességgel és életközelségből tárja elénk a több ezer éves eseményeket. A regény Kr. e. 241 és 238 között játszódik. A barbárok egy ízben azt hiszik, hogy a felszolgált ételek megmérgezték őket, ezért hirtelen dühükben lemészárolják a rabszolgákat, akiket nem sokkal előbb ők engedtek szabadon. Iszonyú pusztítást visznek véghez az éjszaka. „Mögöttük a fák még füstölögtek; megszenesedett ágaikról félig megégett majomhullák pottyantak le. A zsoldosok nyitott szájjal horkoltak a hullák mellett; akik ébren voltak, lehajtott fejjel a Nap vakító sugárözönébe bámultak.” Egyetlen sor, egyetlen kép, és micsoda rettenetes erő van benne! Hátborzongató és felfejthetetlen. Talán itt akadnak el az analóg emberi agy hálójában a számológép deduktív golyói? Akármennyit gondolkodunk, nincs megfejtés. Akár az álom. És mert regény, szabad is ezt gondolnunk: nem jelent mást, mint önmagát. Csak sejtéseinkkel vehetjük körül.

Ahogy az egész regényben, itt is az kristályosodik ki; senki nem tudhatja, hogy a következő percben merre fordul a sorsa. Király lesz vagy rabszolga – bármi történhet vele, az élete bármikor megszakadhat. Lassan dereng valami:

Élet s halál együtt-mérendők
S akit a nagy Nyíl útja bánt,
Hadd, ó, Uram szépülten futni,
Megérkezett gyanánt.

(Ady Endre: *Új s új lovat*)

Amikor a barbárok elhagyják Karthágót és Szikka felé menetelnek, iszonyú bűz csapja meg az orrukat. Egy keresztre feszített oroszlánt találnak. „A katonák nevetve állták körül. Konzulnak és római polgárnak nevezték, és kavicsal céloztak a szemére, hogy elkergessék a legyeket.” (Flaubert, i. m., 36. o.) Most pedig egy kocsizás, avagy egy fahrt következik. Több tízezer ember menetel, de az író úgy oldotta meg, hogy egy szemszögből tárul fel az egész látvány, mintha csak egy ember haladna előre: „Vagy száz lépéssel odább két más oroszlánt találtak, majd hirtelen hosszú sor tűnt szemük elé. Némelyek már oly régóta lógtak a fákról, hogy csupán csontvázaik maradtak; mások, melyeket a sivatag ragadozó madarai félig felfaltak, borzalmas grimasszal tátották torkukat; volt közöttük óriási nagy; a kereszt meggörnyedt súlyuk alatt és úgy himbálóztak a szélben. Tetemük felett hollósereg keringett. Így bosszulták meg a karthágói parasztok, ha vadállat került a hatalmukba. Azt remélték, hogy ezzel elriasztják társaikat.” (Flaubert, i. m., 36. o.)

előrevetíti sorsukat

Ez a példa könnyebben felfejthető az előzőnél. A barbárok itt félnek, hogy eljutnak-e Szikkába, vagy eltévednek a

sivatagban, és a „borzalmak birodalmába” jutnak, miközben a vérhas egyre több áldozatot szed közülük. A példázat előrevetíti az ő sorsukat is: ez történik, ha valaki természetéből fakadóan kárt okoz. Az egyik barbár így szól a másikhoz a keresztfán, midőn az első ragadozó madár lecsap rá: „Emlékszel a szikkai oroszlánokra? – Testvéreink voltak – válaszol végsőt sóhajtva a gall.” (Flaubert, i. m., 251. o.)

A történet záróképe megkoronázza a nagyívű szerkezetet. Matho, az egyik főhős iszonyatos kínzások után összeesik: „Egy szakálltalan férfi rontott a holttestre – Moloch papja –, és nagy késével kivágta Matho szívét, majd a leáldozó nap felé tartotta, melynek sugarai mint nyílvevesszők hatoltak a véres szívbe. Ahogy a szív dobbanásai egyre gyöngültek, úgy süllyedt a nap is a vörösen izzó tengerbe. Az utolsó dobbanással eltűnt a nap.” (Flaubert, i. m., 318. o.)

Sir Walter Scott arról elmélkedik a *Puritánok utódai* utolsó fejezetében, milyen nehéz egy regényt befejezni. A kétharmadig könnyű fenntartani a feszültséget, aztán jönnek a nehézségek – írja Scott. A *Salammbót* ez a rettenetes kép fejezi be, anélkül, hogy hiányérzetet hagyna. Matho szívével együtt utolsót dobban a történet is.

Húszezer Kelvin fok

Befejezőként olyan példát választottam, ahol a szöveg nem tartalmaz képet, de a megfejtéséhez csak vizuálisan lehet közel kerülni. Az Ószövetségben van egy rövid passzus, amely arról szól, mikor kell az áldozati állatot levágni. A *Bén Haarbaim* kifejezés általában a pészachi bárány feláldozására vonatkozik, néha a napi áldozatra. Csak a papi kódexben fordul elő a kifejezés, a következő helyeken: az Exodus 16:12, 30:8, 12:16, a Leviticus 23:5 valamint a Numeri 9:3, 5, 11 részeknél.

tejvarázslás

Az *erev* héberül estét jelent, és mint minden régi nyelvben, amelyik őrzi a számolás kezdetét, itt is van duális, azaz kettős szám. A szövegben duálisban szerepel, mikor esedékes az áldozati állat levágása, jelen esetben ez a forma: *bén haarbaim*. A kifejezés önmagában olyasvalamit jelent, hogy *a két este között*. Ez viszont duálisban, azaz kettős számban egy estét jelent. Nem túl pontos a meghatározás, és tekintettel arra, hogy a zsidóság mindig nagy súlyt helyezett a szent szövegek precíz betartására, a karaiták, a szamaritánusok és a farizeusok több száz évig vitatkoztak arról, mi is volna a helyes megoldás. Hogy mennyire ragaszkodtak a pontos megoldáshoz, arra példa a tejes és húsos étkezés teljes szétválasztása egy félmondat miatt, amely így hangzik: ne főzd a gödölét az anyja tejében. Mivel minden varázslást tiltottak, és ez feltehetően kánaánita tejvarázslás volt, melyben azonban később senki nem lehetett biztos, így a teljes szétválasztás mellett döntöttek.

Visszatérve az kiinduló problémához, sokan vitatják a kifejezés eredeti jelentését, ezek ellen szól azonban, hogy az arab nyelvben is létezik ez a duális kifejezés, és a sötétség kezdetétől a sötétség teljes beálltáig tartó időszakot jelenti. Martin Noth a 20. század egyik legbefolyásosabb Ószövetség-kutatója magyarázataiban úgy fordítja, hogy: alkonyatkor. A Septuaginta természetesen görög szót használ, melynek jelentése: estefelé. Ugyanakkor a Kr. u. 1. században a bevett gyakorlat délután három és öt óra közé esett. A karaiták és a szamaritánusok nézete szerint a naplemente és a teljes sötétség beállta között kell elvégezni az áldozatot. A farizeusok azt gondolták, hogy a helyes időpont az, amikor a napkorong megérinti a horizontot, majd néhány perc múlva eltűnik. Az áldozati állatot ebben a másfél-két percben vágják le. A problémához egy csillagász – bizonyos Schiaparelli – is hozzászólt, aki amellet foglalt állást, hogy a helyes időpont fél órával naplemente után van. (Schiaparelli, 1890, 83. o.)

Rengeteg nézet konkurál, melyeknek csak a töredékét tudtam felsorolni. A kérdés nyelvészetileg – vagy bármilyen tudomány segítségével – feloldhatatlan. Mindenképpen néhány óranyi időtartamon belül vagyunk, de senki nem tudja pontosan, hogy a szöveg szerint az Úrnak mi az elképzelése az áldozat bemutatásának időpontjáról. Emmanuel Anati olasz-izraeli régészprofesszor talált egy hegyet a Negev-sivatagban (ezt ma Har Karkomnak hívják), ahol az ő elképzelése szerint az ószövetségi történet bizonyos részei lejátszódhattak. Az említett hegy tele van tárgyi emlékekkel, melyek közül – a bizonyosság érzete miatt – néhányat felsorolok. Összesen több tízezer sziklarajz található itt, koruk néhány száz évestől a húszezer évesig terjed, köztük van a két kőtábla képe és egy emberalak kígyó formájú bottal a kezében (Mózes?).

A kőtábla lehetséges képe és rajza

Emberalak kígyóvá vált bottal?

A környező állatvilágot bemutató sziklarajzok

templom alaprajzával. A hegy csúcsán barlang található, ahol nem éltek emberek, mert tűzhelynek, berendezésnek semmi nyoma, de megvizsgálták egy fekhelyet szénfelezéssel, és kora megegyezik a bibliai események feltételezett idejével.

Az áldozóhely

A számunkra legérdekesebb lelet-együttes az áldozóhely. Ott a tizenkét kő, a tizenkét törzs jelképeként, és egy félkör alakban kivájt kő, ahol az áldozatot levágják. Az egész úgy viszonyul saját részeihez és a közeli hegyekhez, ahogy azt az Ószövetségben leírták. Nagy szerencsémre filmet készíthettem Anati professzorról és elméletéről. Ott álltam ezen a helyen a kövek mellett, és az említett szövegen gondolkodtam. Vajon hogy lehetne megtudni mindennek az értelmét? A lemenő Nap vérvörösre festette a kősvatagot, ahogy mondani szokták, lángolt a sivatag, és sötétedett. Másfél perc alatt, amíg a napkorong a horizont alá süllyedt, hirtelen hűvös légáram érződött, és ahogy operatőri gyakorlatom alapján megbecsülhettem, kb. hússzezer kelvin fokot ment felfelé a színhőmérséklet. Nem sok helye van a világnak, ahol ekkora változásnak lehetünk tanúi. Még az Úr jelenléte sem szükséges, hogy az ember összeborzongjon. Hát még akkor! A gyakorlatban ez azt jelenti, hogy ha leszorítanak oda egy állatot, elvágják a torkát, hirtelen hideg levegő árad szét, a lángvörös sivatag lassan mélykék lesz, az elfolyó vér virtuális vörösből feketére változik. Egyszerre megértettem, hogy ez rítus: itt megjelenhet az Úr a természet színeváltozásában. A farizeusoknak igazuk van. Ember által elképzelhetetlen erőt sugároz a jelenség. A többi elgondolás ehhez képest erőtlenné, ugyanakkor nem is ad pontos időt. Ha mindezt sötétben teszem meg, és van rá fél órám, az nem szcéné. Ez igen. Tudom, hogy ez nem tudományos bizonyíték, mégis rendkívül csábító elképzelés. Nem szabadulhatok a hatása alól. Ahol a tudomány nem képes dönteni a szöveg kínálta lehetőségek között, a vizuális élmény képes valamiféle vonzó értelmezést nyújtani.

Tartozom még néhány mondattal: miért az irodalmi képek? Mert szeretem, és nagyra tartom ezeket. A nyelvi formában megjelenő kép talán nagyobb ívű szerkezetet tud megtartani, észrevétlenül hatol a lélek mélyebb rétegeibe. Lehet, hogy ilyenkor egyszerre működik az analóg és a digitális agy? Persze, hogy vannak filmképek, amelyekért rajongok, de a képet képként kezeljük, és nem csodálkozunk, ha egy jó filmkép tényleg működik. A verbális képek megutaztatnak, kalandot rejtenek, és bár gyakorta megvalósíthatatlanok filmen, mégis hihetetlenül inspiratív lehet tanulmányozásuk a filmesek számára.

André Kertész: Csendélet Mondriannál

Soós Eszter Petronella SCI-FI ÉS DEMOKRÁCIA

Tóth Csaba egyetemi adjunktus, az ELTE Állam- és Jogtudományi Kar Politikatudományi Intézetének oktatója. A tudományos-fantasztikus irodalom és filmművészet politikai rendszereiről szóló szemináriuma minden bizonnyal a tanév legnépszerűbb társadalomtudományi kurzusa: a megengedett létszám pillanatok alatt betelt. De mit tanulhatunk egy-egy sci-fiből, az olyan klasszikusokon kívül, hogy „így száll hát sírba a szabadság, tapsvihar közepette”? Mi értelme fél évet a Star Trek és más klasszikus művek elemzésével tölteni? Ennek jártunk utána.

Igaz, hogy „Harry Pottert kell a tízéves gyerekekkel olvasatni, mert akkor biztos megszereti az olvasást”?

Igen. A popkultúra ismert és népszerű termékeivel távolinak tűnő dolgokat is be lehet mutatni. Persze a Harry Potter könnyebb alapanyag az általános iskolában, mint egy sci-fi, és az olvasás is fontosabb, mint a politika.

Kiknek mutatja be az órád a „távolinak tűnő dolgokat”?

A kurzust az ELTE Állam- és Jogtudományi Karán hirdettük meg. Bárki felveheti, de főleg politológusok szerepelnek a névsorban. *Science fiction*-portálokon is tárgyalják, tehát nemcsak a politológusokat célozom. Sőt, róluk feltételezem, hogy a politika jobban érdekli őket, mint más értelmiségieket, így talán nekik van a legkevésbé szükségük erre a csomagolásra.

Mégis, milyen többletet ad az órád a politikával kelő és fekvő politológusoknak?

Nekik mást ad. Például gondolatkísérlet lehet, hogy logikusan nem elképzelhető rendszerekben miként működne a politika. Mivel ezek a művek nem direkt politikáról szólnak, sokat megtudhatunk az előfeltevéseinkről, hogy miként látjuk mi, szerzők és befogadók a saját politikai világunkat. Feltehetjük a kérdést, vannak-e galaxistól, rendszertől független, örök politikai törvényszerűségek. Másrészt ez egy elképzelt tudományos kísérlet is. A politikatudományban állandó probléma, hogy az események csak egyszer történnek meg, nem tudunk minden változót kontrollálni, nem tudunk minden hipotetikus forgatókönyvet végigfuttatni. Erre a problémára részleges válasz a sci-fi elemzése – persze minden korlátjával együtt.

Milyen korlátokra kell gondolni?

Elsősorban módszertani jellegűekre. Például a *Csillagok háborúja* nem törekszik politikai koherenciára. Egy hatszor másfél órás mozifilmben nyolc és fél percnyi részből megpróbálhatunk ugyan következtetéseket levonni, de ez az alaposág nem vetekedhet egy ténylegesen létező politikai rendszer elemzésével.

Mire fut ki a félév? Van konklúziója?

Igen. Mindig vonunk le következtetéseket. A *Csillagok háborújában* például demokrácia és diktatúra kapcsolatát vizsgáljuk. Persze óvatosnak kell lennünk, hiszen kérdéses, mit mennyire látunk bele egy műbe és valójában mi mennyire van benne. Az biztos, hogy az általam ismert világokban nem találtak még fel olyat, hogy nincs politika. A sci-fi szerzők nagy képzelőerővel rendelkeznek, de nem tudnak politika nélküli világot kitalálni. Nem érdemes tehát posztpolitikai időszakban gondolkodnunk, mert biztos nem jön el. Mindig lesz érdek, hatalom, közügy. Az is tény, hogy sokkal több embernek van politikai szerepe, mint gondolnánk. Attól, hogy valakit szenátornak vagy hercegnőnek nevezünk, még politikus. Megtanulhatjuk a sci-fiből azt is, hogy a politikát jól és rosszul is lehet használni.

Azt mondd, az olvasó előfeltevéseiről is sokat elárul az elemzés. Csak az alapanyagról beszélünk, vagy a *fanfiction*ök világáról is, az egy-egy univerzumot belakó rajongói munkákról?

Még a klasszikusokat is nehéz áttekinteni. A törzsanyag hatalmas. Ha valaki specializálódni akar, sok *fanfiction*t kell olvasnia, de én nem ezt az utat választottam, hanem viszonylag széles merítésből próbálok releváns következtetéseket levonni – egyszerre több univerzum kapcsán.

Sok sci-fi olyan, mint a mese. Jó és rossz látványosan elválasztható, sztereotipizálható benne. Kikapcsolhatók az elemzésből a mitikus, mesés elemek, a jó és rossz kérdése, vagy ebben az elemzési keretben is van helye a normativitásnak?

Menjünk sorban! Hogy például a *Csillagok háborúja* mesefilm-e, arról vitáznak. A legtöbb sci-fivel foglalkozó szereplő sci-finek tartja, és én sem akarom ezt nagyon szigorúan venni. Hogy jó és rossz megállapítható egyértelműen benne? Igen. Viszont a mesében is lehet érdekes, hogyan működik a jó vagy a rossz a politikai rendszer. A legegyszerűbb példa a náci Németország: talán a legközelebb állt ahhoz, amit „gonosz” politikai rendszernek gondolunk, mégis érdemes érteni, hogyan működött. Persze nem mindig világos a kérdés. Darth Vader esetében például mit mondunk: jó vagy rossz karakter? (Hiszen a végén jó útra tér.) Vajon tényleg egyértelműen megítélhető, ki a jó és ki a rossz? Hogy mást ne mondjak, létezik *Csillagok háborúja*-revizionizmus. Képviselői azt mondják, a Birodalomban egyszerű állampolgárként jobb az életem, mint a polgárháború, a vezető nélküli zűrzavar időszakában. Ami tehát egy hőst belülről motivál, nem biztos, hogy az általa létrehozott rendszert is normatívan minősíti.

Tehát a normativitás ugyanúgy merül fel a sci-fi világában, mint a valódi politikai rendszereknél?

Pontosan ugyanúgy. Igyekszem azonban háttérbe szorítani ezt a szempontot, és arról beszélni, hogy milyen korlátai vannak. A *Csillagok háborúja* például látványosan demonstrálja, hogy a legtöbb ilyen sci-fi az arab tavasz állapotában ér véget: az állampolgárok nagy lázadása révén megszűnik a diktatúra, nyerne a lázadók, mindenki boldog. A való világban azonban nem biztos, hogy jobb lesz a jövő, mint a múlt. Lehet, hogy jobb lesz, lehet, hogy rosszabb, lehet, hogy ugyanolyan. Palpatine halála a boldog pillanat, amikor Mubarakot eltávolítják Egyiptomban. De nem tudjuk, mit látnánk tíz évvel ezután. Nos, ilyen kérdéseket tudunk feszegetni, és bizony jobban megérti a hallgató a problémát, ha Palpatine-ről, és nem Mubarakról beszélek.

Milyen gyakran találhatunk a kortárs politikára reakciót a sci-fiben? Mi a kortárs politikai kontextus

szerepe ezekben a művekben?

A sci-fi és politika viszonyának egyik lehetséges vizsgálati módja: megkérdezni, hogy mint irodalmi alkotás mit mond el korunkról. Másik módszerrel megnézhetjük, mi a kortárs politikai kontextus szerepe. Mindkettő izgalmas, de nem sci-fi-specifikus elemzési módszer. Én egy harmadik, az úgynevezett *in universe* elemzési módszert használom. Nem foglalkozom a kontextussal, komplex egésznek tekintem a művet. Vagyis nem az érdekel, hogy mit gondolt a szerző a saját koráról, hanem azt vizsgálom, hogy működik a politika a művön, a galaxison belül. A *Gyűrűk uráiban* például tudjuk, a Megye Anglia, Mordor pedig a náci Németország szimbóluma, de a mű politikai logikáját szerintem célszerűbb e tudás nélkül elemezni. A kortárs utalás számomra kevésbé izgalmas, mert nem politika- és irodalomkritikával foglalkozom, hanem a képzelet által alkotott univerzumokban keresek politikai jellegzetességeket.

Tényleg beszélhetünk sci-fi irodalomról?

Sok klasszikus szerző elsődleges célja a szórakoztatás volt, akár csak a sci-fi irodalomé. Shakespeare is szórakoztatni akart, éppúgy, mint a sci-fi. Ma mégis úgy elemezzük drámái politikai rendszerét, mintha annak bemutatása lett volna a cél.

A popkulturális elemzéseknek nagy a divatja a magyar politikatudósok között. Hogy helyezük el ezt a tendenciát nemzetközileg?

Világtendencia, hogy különböző kitalált rendszerek, politikai, társadalmi, gazdasági aspektusai egyre fontosabbá válnak. Gondolj a *Walking Deadre* vagy a *Trónok harcára*! Utóbbi korunk nagy epikus története, a korábbi nagy eposzhoz, a *Gyűrűk urához* képest több benne a politika, az intrika, és sokkal több a realizmus. A realizmus terjedése egyre fontosabb a popkulturális alkotásokban is. Az akadémiai szférán belül egyébként a populáris kultúrának mindig is volt irodalma – csak soha nem volt *mainstream*. A saját munkámat nem is tekintem akadémiai vállalkozásnak. Szkeptikus vagyok a sci-fiben toposzokat látó, vagy az elnyomás, feminizmus megjelenési formáit kereső irodalmakkal kapcsolatban. Popkulturális alkotásokról beszélünk, azt kell nézni, mit tanulhatunk belőlük.

Mennyire vitatható, amit tanulhatunk belőlük?

Amennyire a valódi politikai rendszereink. Ráadásul a sci-fi esetében sokszor nincs is elég információ az elemzéshez. A *Csillagok háborúja* tipikus példa. Találgatunk, hogy bizonyos utalások véletlenek vagy szándékosak-e. Az értelmezés is problémás. Miként értelmezzünk egy-egy üzenetet? Pontosan úgy van ez, mint a magyar politikai rendszer esetében. Annak leírását is több módon lehet értelmezni, még akkor is, ha ugyanazt a rendszert írjuk le.

Elmond valamit a magyar tudományos közösségről, hogy csinálsz egy ilyen órát, és rögtön Index-interjú lesz belőle?

Szerintem nem. Ez izgalmas megközelítés, így hírértéke van. A különböző internetes újságok szerzőit láthatóan érdekli a téma, de abban nem vagyok biztos, hogy az olvasókat is. Mindenesetre a *geek* ma izgalmas. Tíz éve nem lett volna így. Ma nem az olajbárók, hanem a Zuckerbergék és a *startup*ok a milliomosok. Most ez a menő. Hollywoodot képregényfilmek dominálják, nem háborús filmek. Tehát a kurzusom iránti érdeklődésben ott a korszellem.

Volt értelmiségi fanyalgás emiatt?

Még nem találkoztam vele. Talán még nem csinálom elég régen. Már nagyon várom!

Ha jól értem, módszertani megközelítésről beszélünk, arról, hogy bonyolult és absztrakt fogalmakat a popkultúrán keresztül értessünk meg a fiatalokkal. Átvehetőnek látod ezt a gondolkodásmódot például a közoktatásban a túlabsztrahált és túlterhelt tanterv lazítására?

Komplex dolgokat a popkultúrán keresztül megértetni: mindenütt jelen van ez a törekvés, bárhol lehet alkalmazni. Az már messzire vezető téma, hogy általában a magyar oktatási rendszer mire és hogyan reagál.

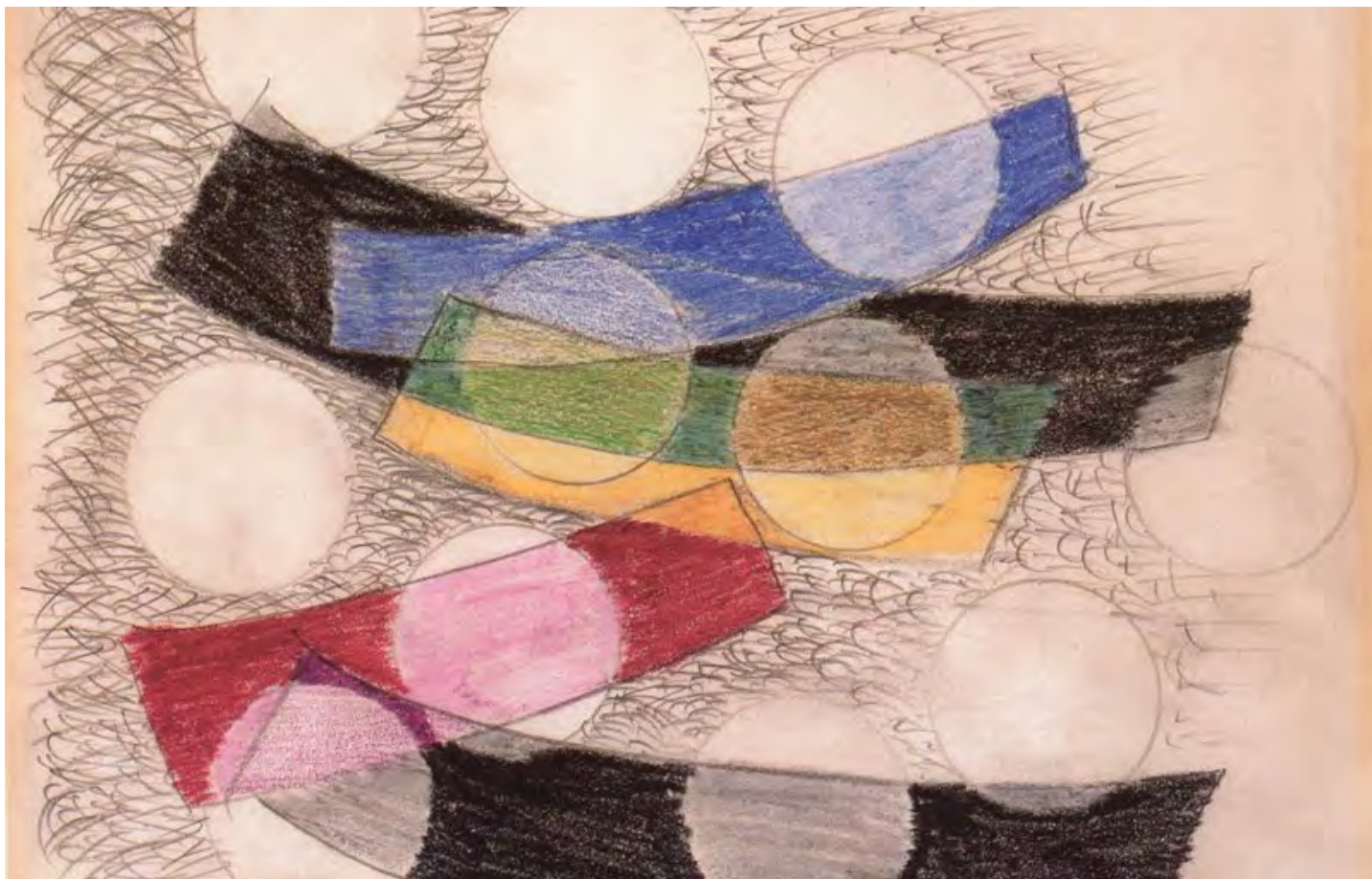
Ha a szélesebb körben vett demokratikus nevelésre gondolunk, akkor melyek a felhasználható popkulturális témák?

A világirodalom, a populáris kultúra tele van jól használható művekkel. A *Harry Potter*-olvasók például bizonyítottan toleránsabbakká és demokratikusabbá válnak. Miközben a sci-fik nem szeretik a demokráciát, azt közvetítik, hogy a nem demokratikus rendszerek elbuknak. A *Csillagok háborúja* is jó példa erre.

Ez mit jelent pontosan?

Senki nem akadályozza meg Palpatine-t a hatalomátvételben, mert mindenki a bölcs, hozzáértő *jedi*-tanácstól (egy vérségi alapú, antidemokratikus testülettől) várja a gonosz politikai szereplő kontrollját. Tudjuk: ambíciót csak ambíció tud kontrollálni, politikai akaratot csak politikai akarat tud megszelídíteni. A *Dűne* is jól illusztrálja ezt a tételt. Egy jó szándékú szereplő az egész univerzumot elfoglalja, és ott marad egyedül. A gyermekei már zsarnokká válnak, mert nincs semmiféle kontroll felettük és politikai ellenfél velük szemben. Ez a messianisztikus zsarnokság állapota. A sci-fi-irodalom tehát a demokrácia implicit igazolása.

Polgár Teréz Eszter LEVITÁCIÓ

**Mikor
az embert
lebombázott
házának romjai alól
kiráncigálták,
megrázkódott,
s azt mondta:
Soha többé.**

Legalábbis nem azonnal.

**(Günter Kunert: Egyesekről, akik túléltek
Kalász Márton fordítása)**

mint letakart bútorokon a hófehér lepel
hegyet-völgyet formáz rajzolni kellene
rácot vet unottat nevetőst sírósat részeget
hová mit gyúrtek az évek évtizedek
nincs eleje vége ha lerántaná egy kéz

hogy titkaim elérje azt sem tudná
hol fogja meg csippentse össze
vagy csak húzza-húzza
nem olyan fontos
legyintene

szép lassan eltűnedezik minden alóla
felejték egyesével és csoportosan
mi hiányzik, mi nem hiányzik
egy emléknék annyi verziója van
szorgos hangyák hordják el
ami történeteimből megmaradt
férfiak nők távoznak futószalagon
mozdulatlanul hanyatt
apám anyám bárkik lehetek
elveszítettem tényleges korom
szerelmeimmel együtt vonulnak
a legvégsőbb soron
felülről nézem mint műtétjüket
visszatérésük előtt egyesek

a nagy fehér vászon lebeg levítál
elég sok bűvész irigyli trükkömet

kép | Moholy-Nagy László: Lebegő formák

Reményi Tibor NEM ÁRTOTT SENKINEK

Sznopka Mihályék az 1910-es években költöztek Ceglédre Ráckevére, itt nyitottak jó forgalmú, jövedelmező „Rőfös, rövidáru és fehérnemű üzlet”-et, elsősorban a feleség szakértelmére alapozva, aki „diplomás varró- és csipkeverő” képesítéssel rendelkezett. Az üzlet mögötti lakásban kis varroda működött, itt készültek az asszony tervezte fehérneműk és csipkék.

nőtt a bevétel

Az új üzletnek nem várt sikere lett. Először a község tehetősebb lakói vásároltak, azután, mikor elterjedt a bolt híre, a szomszéd falvakból, a Duna túloldaláról is jöttek a vevők. Ahogy nőtt a bevétel, bővítették a választékot. Rendelést is vállaltak, készáru is tartottak. Mindketten nagyon sokat dolgoztak. Rövidesen az üzlet mellé kis szőlőt vásároltak a sziget belsejében, később még egy házat biztonsági befektetésként, aminek nagyobb részét kiadták bérlakásnak. A paraszti sorból takarékossgal, találékonyssal és szívós munkával emelkedtek ki.

Az első világháborút átvészelték, Mihály bácsi már túlkoros volt, nem hívták be, a hadi beszállítások az első években még jól is fizettek. Kincstári rendelésre rengeteg meleg inget, alsót, mellényt és posztókabátot szállítottak. A nagy vég vásznak is kelendőnek bizonyultak.

A kommün mindent felforgatott, és semmit nem tett helyre. Az elvetélt polgári forradalom után zűrzavar és gyakran rémuralom következett. A termelés és a kereskedelem megbénult. A vörös brigádok végigfosztogatták az amúgy is kivérzett országot, a Lenin-fiúk halomra gyilkolták a vélt ellenséget. Egy április végi napon Mihály bácsiékhoz két felfegyverzett vörös katona rontott be, kezét hátrakötötték, és a községháza udvarán működő rögtönítélő bíróság elé cipelték.

öt méterről

Végiglökdösték az udvaron, ki az utcára, nagy hangerővel szidva és fenyegetve a kizsákmányoló burzsoázia helyi képviselőit, akik megkötözve már ott álltak, s várták, hogy megérkezzen a parancsnok és a komisszár. Megérkeztek, és kezdetét vette az ítélezés. Sorra szólították a polgármestert, a szolgabírókat, a főjegyzőt, a csendőrpapancsnokot, a révkalauzt, a református papot, két földbirtokost, a polgári iskola igazgatóját. Az előállított személyek a nép ellenségeinek bizonyultak, akiken ott helyben végrehajtandó a halálos ítélet. Egy legény a fal elé lökte őket, és a két főből álló kivégzőosztag karabéllyal öt méterről lőtt.

Amikor Mihály bácsira került a sor, bátortalanul megszólalt egy helybeli suhanc:

- Komisszár elvtárs, a Mihály bácsit miért lőjük agyon? Nem ártott az senkinek...
- Melyik az a Mihály bácsi? Álljon félre és tűnjön el! – mordult a komisszár. A parancsnok bólintott. Sznopka Mihályt hazazavarták.

A későbbi évtizedekben Mihály bácsi nem emlegette a 19-es eseményeket. Talán elfelejtette? Azt hiszem, inkább szégyellte. Mások helyett szégyenkezett. Ha valakit ki akarnak végezni, azon ott marad a bélyeg, az elfuserált mártíromság.

A húszas években a Sznopka-féle „Rőfös, rövidáru és fehérnemű üzlet” forgalma újra növekedett, az üzlet mögötti lakásban kis varroda működött, néhány családtagként kezelt alkalmazottal. Mihály bácsi a nagyközség megbecsült polgára lett, fia és lánya a helyi polgári iskolába járt.

A nagy gazdasági válságban csaknem teljesen tönkrementek, az üzletet be kellett zárni. Visszaköltöztek Ceglédre, a családi házba. Mihály bácsi fia nagy nehezen talált munkát, az ő keresményéből, alkalmi varrásból és a két hold homoki szőlő bevételéből éltek.

megenyhült

Negyvennégy őszén értek a városba az oroszok. Mihály bácsi házába is bekvártélyozta magát egy tucat tiszt. Az

akkor már hetvenéves öregúr egyedül élt a nagy házban, fia a fronton, menyé és lánya a kisunokával Pestre menekült (mintha ott jobb lett volna!). Az orosz százados megenyhült, amikor észrevette, hogy Mihály bácsi nagyjából megérti, amit mond, és szlovákul válaszol is neki. Az egész házat elfoglalták, csak az öregúr szobájába nem léptek be. A parancsnok kiadta az ukázt, hogy az öreget senki ne háborgassa.

Utcabizalminak nevezték ki, ő közvetített a megszállók és az utca lakói között. Hoztak neki fekete kenyeret, konzerveket, még cukrot is. A körülményekhez és a többi szállásfoglaláshoz képest az orosz tisztek nem tettek kárt a házban, nem tették tönkre a bútorokat, nem piszkították össze az ágyakat, terítőket, nem raboltak el semmit, viszont otthagytak több regiment tetvet és poloskát.

Egyetlen incidens történt: az egyik katona késő éjjel tökrészezen nem találta a kapu kulcslyukát, átugrott a deszkakerítésen, mire a megtermett komondor nekiugrott, a katona meg ijedtében lelőtte. A parancsnok másnap reggel elnézést kért Mihály bácsitól, ígérte, hogy hoz másik kutyát.

Mihály bácsi a nagyapám volt.

kép | fortepan.hu

Fenyő Ervin EGY „KETTES” VALLOMÁSA

Kunert verse „egyesekről” szól, én vélhetően „kettes” vagyok.

Valamikor a rendszerváltás idején mondta egykori barátom: „Az első világháborút lezáró versailles-i békeszerződés igazságtalansága eleve kódolta a II. világháborút.” Mint a sorstragédiákban, valóban választás nélkül, az igazságtalanságból egyenesen következett a revans- és bosszúvágy. A megegyezést aláírok – a feltételeket diktáló győztesek és a jogaiktól fosztott vesztesek – csak rögzítették a harcok eredményét, és abbamaradt a lövöldözés – ennyi volt a béke.

Ha valaki revansot venne: sértett, és csak azért is győzni akar. *Eleve* eldöntötte: a másik a hibás. Eszerint érvel, és fel sem merül benne, hogy akár megbékélhetne – magával, másokkal. Ez nem *eleve* adott. Persze a bűnbakkeresés is döntés – hárrít, s elfedi a személyt, aki kifelé mutogat. „Ő a hibás!” – mondja az ügyes szónok, és seregek toborozhatók egy-egy visszamutogató érvrendszer mögé. A legvisszataszítóbb, s egyben a leghatékonyabb önmegtévesztés a nacionalizmus, amely közös nyelvre, „nemzeti” összetartozásra, egykor volt területekre hivatkozva követel.

A háború akkor ér véget, ha békét teremtenek az emberek magukban. Ez *eleve* soha nem adott. Akiben béke van, tiszteletben tartja az egyének és a közösségek szabadságát.

„Egyesek” azt mondják: nem is árt a háború, néhány millióval könnyebbedik a Föld... Több jut az életben maradóknak... Meg aztán a technikai eszközök egyre kifinomultabbak... Az irányzékon múlik... Úgy kell intézni, hogy ne legyen sok polgári áldozat... Vannak környezetbarát bio-fegyverek is...

Szóval én „kettes” vagyok.

A napokban láttam Wim Wenders filmjét, *A Föld sóját*. [„Ti vagytok a földnek savai; ha pedig a só megízetlenül, mivel sózzák meg? nem jó azután semmire, hanem hogy kidobják és eltapossák az emberek.” Máté, 5,13] Megrendítő portré egy brazil fotográfusról, Sebastião Salgado-ról, aki bejárta a világot, és képein dokumentálta a szegénységet, a legvadabb kizsákmányolást, olajmezők felgyújtását, éhezést, népek egymás elleni harcát, Ruandában a hutukét és tuszikét, és elrémült, látván, mit képesek tenni egymással emberek. A tapasztaltak megbetegítették, nem látott folytatást. Valamit újat kellett *kezdenie*. Visszatért Brazíliába, gyerekkora színterére, és a pár évtized alatt kipusztult vidéket újraélesztette. Ez a Voltaire-féle megoldás: „Míveljük kertjeinket!” – de megoldhatják-e a mégoly gondos, elszánt, ám egyéni munkálkodások a Föld-méretű bajokat, s túl azon, hogy könnyítenek rajtuk, adhatnak-e választ az emberiség egyetemes gondjaira?

Salgado nem igehirdető, csak szívós próbálkozó – jó volt látni a „kettesek” egyikét.

kép | Sebastião Salgado képei

Bene Zoltán RÓZSASÁNDOR ÉS AZ ELVARÁZSOLT KERT

A puszta egyhangúságát csak néhány gyalogbokor és kútágas törte meg. A kéknél is kékebb égen ragadozó madarak kergettek parányi felhőfoszlányokat. Alig érzékelhető szellő lengedezett, mit sem enyhítve a talajból áramló és az izzó napkorong felől özönlő forróságon. A magányos lovas abroszméretű kockás zsebkendőt húzott elő, s fölittatta a verejtéket barázdált homlokáról. Megigazította a kalapját, ami az iménti művelet közben a tarkójára csúszott, s azon tűnődött, vajon tényleg ilyen lehet-e az a tengerentúli, végtelen rónaság, amit préreinek neveznek, s amiről a félszemű obsitos mesélt a minap a csárdában? Nem sokáig töprengett ezen, végtére úgyse dönthette el, igaz-e, hamis-e. Hacsak át nem kel az óceánon abba az Ámerikába, ahol – beszélik – a part menti városokban a falból folyik a víz, de nem olyanformán, ahogyan idehaza árvíz idején, hanem furmányos módon, fémből öntött csapokból; a belső területeken viszont vad rézbőrűek nyilaitól és vérszomjától retteghet az utazó. A lovas megrázta a fejét, potyogjon ki belőle a sok hiábavaló gondolat. Miután kipotyogott valamennyi, újult erővel

ügetett tovább a vég nélküli rónaságon.

Rózsasándor és Panzasándor egész éjjel gubbasztottak a szobájukban. Miután szökési kísérletük meghiúsult, attól tartottak, még jó ideig a Puszták Ura különös vendégszeretét kell élvezniük. Az első hajnali sugarak éppen úgy ébren találták őket, mint az éjféle Hold. Mikor nyílt az ajtajuk, talpra ugrottak mindketten. Az ajtókeretben nem Tegnap Rézmán, a Puszták Ura, csupán csuparánc embere állt.

– Nézelődjenek bátran – brekegte rekedt hangján. – Ételt is kapnak odakinn.

Rózsasándor és Panzasándor élt a lehetőséggel: elhagyták a helyiséget. Az éjjel egyikük sem nyomta le a kilincset, egyikük sem próbálta megtudni, bezárták-e őket, avagy sem. Túl sok volt már a megaláztatásból. Most jólesett a friss levegő, a hamvas napsütés. Sétáltak egyet az udvaron, megszemléltek a konyhakertet, a gyümölcsöst, elballagtak a falak mentén burjánzó kenderültetvény mellett.

– Kész elvarázsolt kert, nem találják? – termett előttük Tegnap Rézmán.

A két betyár nem válaszolt. Az állítólagos gróf háta mögött Marika kedves arca tűnt föl. Mellette megszeppent társai, akikről a leányka előző nap mesélt. A kelepcébe csaltak sután köszöntötték egymást.

– Egy kellemetes reggeli piknik? – incselkedett Tegnap Rézmán.

Az istálló oldalánál, szépen terített asztal körül durván tákolt székek sorakoztak. Rózsasándor, Panzasándor és a többiek szóvalan kullogtak oda, leültek, s kedvetlenül falatozni kezdtek.

– Jó étvágyat! – kurjantott Tegnap Rézmán, aztán jóízűen fölnevetett, azzal az apró kastély felé távozott.

Marika és társai nem szóltak, csak rágtak serényen, reményvesztetten. Ha még Rózsasándor sem segíthet, elveszett minden, ez járt a fejükben.

- De én nem adtam föl – jelentette ki Rózsasándor.
- Amiképpen én sem – tette hozzá a maga részéről Panzasándor.

Marika meg a többiek szívében ezekre a bátor, elszánt szavakra újjáéledt a halovány reménység.

A messzeségben föltűnt egy kidőlt-bedőlt falú tanya. A magányos lovas megrántotta a kantárt. Erőltette a szemét, erőltette sokáig, míg észre nem vette a kidőlt-bedőlt fal tetején a pörgekalapot. Amint észrevette, megszorította combjával a lova oldalát, s nekiiramodott.

A kidőlt-bedőlt falak között hat legény tanyázott. Rongyos ruhájú, vállas, szúrós tekintetű, borostás ifjak, kezük ügyében ostor és pisztoly. Egyikük lábánál évszázados fokos hevert. Amint megpillantották a magányos lovast, a vörös hajú, nagydarab fölemelkedett, hogy legyen, aki üdvözölje a jövevényt. A többiek üdögéltek tovább mogorván.

- Isten hozott! – mondta a vörös hajú.
- Az – ugrott le a lóról az érkező. – Meg az üzenet, amit kaptam.

Mindannyian letelepedtek a sarkukra, heten szabályos kört alkottak.

- Te, Veszelkakoma – fordult a vörös hajú (úgy tűnt, ő lehetett a szószóló a hatok között) a magányos lovashoz –, honnan tudod, hogy bajban van a mi kedvelt cimboránk, az érdemes, nemes Rózsasándor, népünknek bajnoka?

Veszelkakoma falevelet húzott elő az inge alól.

- Ezen írja, valami sötét téntával – közölte nagy komolyan. – Akár lehet vér is.
- S hogy ért téged?
- Egy félszemű obsitóstól kaptam, aki a nagy vízen túli világról mondott gyermekreg történeteket.
- És hová tartunk?
- Egy kis kastély áll a puszta közepén – felelte Veszelkakoma –, azt kutatjuk.
- És hol találjuk a puszta közepét?
- Bárhol lehet, és mindenhol van – vakarta meg az orra tövét Veszelkakoma.
- Sok barátunk van – magyarázta Rózsasándor szalonnát katonázva. – Ha megtudják, hogy itt vagyunk, kiszabadítanak.
- De honnan orrontanák meg? – kérdezte Marika társai közül a legidősebb.
- Antal, ugye? – nézett rá Rózsasándor.

Amaz bólintott.

- Erdő-mező éppen úgy a pajtásunk, ahogyan az igaz emberek – mondta Panzasándor.
- Úgy értik, majd erdő meg mező siet a segítségünkre? – csodálkozott Marika.
- Még az sincsen kizárva – vont a vállát Rózsasándor. – Az igazság előbb-utóbb diadalt arat, ezt nekem elhihetik. Még ha nem is így történik mindennap, még ha a látszat nem is ezt mutatja, akkor se legyenek kételyeik.

Marika és társai azonban nem úgy festettek, mint akik nem kételkednek.

- Örvezdem, hogy mindnyájan eljöttetek hívó szavamra – szavalt a Veszelkakoma.

A hatok elégedetten dörmögtek, hümmögtek, pipájukat szörcsögtették.

- Innen pár mérföldnyire lehet az a hely, a pusztaság kellős közepe – jegyezte meg egy kesebajszú, vékonydongájú legény bőséges füstöt eregetve beszéd közben.
- A vasúton túl fekszik – egészítette ki egy tagbaszakadt, kopaszodó atyafi.

- Igen gyakran varjak köröznek arra, és esténként ködbe burkolózik – sorolta a harmadik.
- Útba esik jövet-menet, mégis kerüli mindenki – morogta a negyedik.
- Még az őzek se járják azt a vidéket – tódította az ötödik.
- Éppen lehet ott is – hagyta rájuk a nagydarab, vörös ember.
- Menjünk hát oda – döntött Veszelkakoma.

Nem is késlekedtek tovább. Elindultak. Hét ló libasorban. Csakhamar elérték a vasutat, át is keltek rajta. Ezután keresztülváltak egy mezőn, majd egy apró, fiatal ligeten. Madarak csiviteltek, tűzött a nap a tarkójukra, az ég kékjén felhőfoszlányok ténferegtek erre-arra, akár nyájtól elkóborolt birkák. Varjakat nem láttak ugyan, mégsem csüggedtek. S nem is telt bele sok idő, két emberrnyi kőfalhoz érkeztek. Belévágva apró, vasalt kapu.

- Ez lesz az – mondta Veszelkakoma zordan.

A másik hat nem vitatkozott, hiszen ők is érezték a feszítő érzést a tüdejük alatt, szívükből iramodó vérük dobolását ők is hallották a fülükben, s mindebből tudták jól: céljukhoz érkeztek.

Rózsasándor és Panzasándor a reggeli romjait szemlélte a tányérokon. Az elvarázsolt kertben madarak csiviteltek, tűzött a nap a foglyok tarkójára, az ég kékjén felhőfoszlányok ténferegtek jobbra-balra, akár nyájtól elkóborolt birkák. A csűrben a két félmeztelen férfi szitált, szitált, szitált, az istállóban a markos ifjak az ördög bibliáját olvasták. Tegnap Rézván a kastélyában térképek fölé hajolt, a vénségesen vén, kövér asszonyság csirkét kopasztott, a gróf csuparác segítője pár pillanatra elszundított a budin.

Ekkor nagy döndüléssel bedőlt a vasalt kapu, és hét dalia ugratott be rajta egymás nyomában.

– Az istállóhoz, komák! – kurjantotta Rózsasándor öröms hangon. Maga is föl pattant nyomban, egyetlen rántással törte ki az asztal lábát, adta tovább Panzasándornak, csavarta a másik lábát, markolta erősen, s rohant a kastély felé.

A csetepaté rövid volt. Veszelkakoma és hat cimborája meglepték a kártyázó legényeket, Rózsasándor rátört a grófra, fölön csípte és feje búbjára mért hatalmas ütéssel jutalmazta ármányait. Alig telt bele fertályóra, Tegnap Rézván, a csuparác vénség meg az istállót lakó nyolc haramia gúzsba kötve heverték a porban. A szita kezelői az éles fénytől hunyorogva, tétován tipegtek a kertben össze meg vissza, a kövér asszonyság pedig fülsértőn jajveszékelt föl s alá futkosva. Rózsasándor és Veszelkakoma megölelték egymást, Panzasándor pedig elmesélte, mi történt velük, s miféle hely ez itt.

– Gonosz ember maga, akár gróf, akár nem – mondta Rózsasándor az éledező Tegnap Rézvánnak. – De az igazság fölött nincs hatalma a hamisságainak.

– Mi legyen velük? – kérdezte a vörös hajú, nagydarab ember.

– Kihajtjuk őket a vasútig, ezt az egész latortanyát meg fölgyújtjuk, különös tekintettel az ördögi növényekre – döntött Rózsasándor.

És úgy cselekedtek. A Puszták Urának kastélya és az egész elvarázsolt kert néhány óra alatt a tűz martalékává lett. Rózsasándor, Panzasándor meg Veszelkakoma megbabonázva bámulták a lángokat.

– Fura módon nem terjed tovább – vakkantotta Veszelkakoma a pipája mellől. – Pedig attól félttem, leég innen Szegedig.

– Csak a rossz porlad el – mondta meggyőződéssel Rózsasándor.

– Hanem, Veszelkakoma, honnan tudtad meg ilyen hamar, hogy bajba kerültünk? – firtatta Panzasándor.

Veszelkakoma megmutatta a falevelet.

– Egy félszemű obsitostól kaptam – magyarázta –, aki a nagy vízen túli világról mondott gyermeteg történeteket.

– Ki lehetett? – tanakodott Panzasándor.

– Azt is kiderítjük, ha eljön az ideje – fordított hátat Rózsasándor az elvarázsolt kert üszkeinek. – És egyszer bizony mindennek elérkezik a maga ideje, komák, meglássátok!

illusztráció | **Török Eszter**

Tellery Márton GENETIKAI HULLADÉK

Dél körül megosztottam versemet a Facebookon. Azonnal tudtam, butaság volt. Halott időpont – az emberek dolgoznak, főznek, a munkahelyi fészbukozók többsége ebédel ilyenkor. Gátlásos, visszahúzódó természet vagyok, először tettem nyilvánossá versemet, ezért tépelődtem olyan sokáig. Bemásoltam, kitöröltem. Bemásoltam, kitöröltem. Újra be és ki. Mikor végre a *Küldés*re kattintottam, mintha mélyvízbe ugrottam volna.

még mindig semmi

Szabadságon voltam, így néhány percenként megnéztem, érkezett-e válasz. Semmi. Aztán kényszerítettem magam, hogy csak negyedóránként ellenőrizsem – nem volt könnyű –, de még mindig semmi. Közben láttam, ismerőseim különböző témákban lájkolnak, posztolnak, kommentelnek. Kettő körül úgy döntöttem, kitörölöm, és megosztom még egyszer. De ezután sem jött lájk.

Háromkor létrehoztam egy hamis Facebook-profilt, saját ismerősömmé váltam, és lájkoltam a verset. Ötkor is női alteregóm volt az egyetlen lájkoló, ezért készítettem még egyet – így már két felhasználónak tetszett. Mivel a helyzet nem változott, hétkor és kilenckor is megismételtem a trükköt. Negyed tízkor telefonált apukám, hogy anyai nagyszüleimet szitává lőtték Egyiptomban.

Nem gondolom, hogy a két esemény összefügg. Igaz, azt sem, hogy nem függ össze. Amennyire meg tudom ítélni, ugyanúgy lehet pusztán véletlen, mint valami felsőbb erő céltudatos munkálkodásának eredménye – a kettő közt talán nincs is különbség –, talán az is, hogy aznap este találkoztam kamaszkori szerelmemmel, és felcsillant a remény, hogy választ kapok egy tizenöt évvel ezelőtti kérdésre.

szitává lőtték

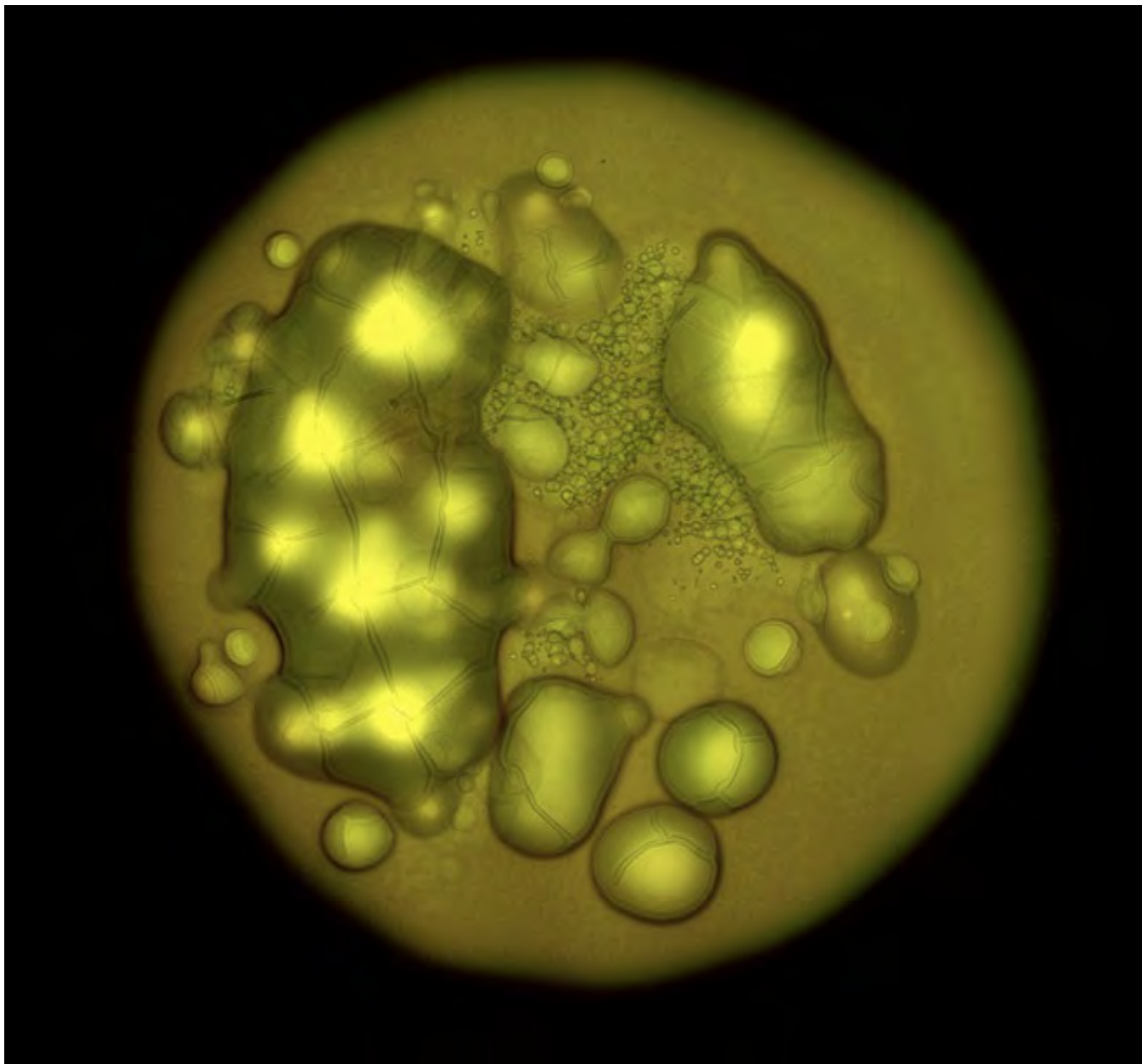
Amikor apukám beszámolt az esetről, nem használta a „szitává lőtték” kifejezést. Magamban mondtam így, sírva, és szégyelltem, hogy a gyász első pillanataiban arra gondolok, milyen leleményes ez a szófordulat. De minél inkább igyekeztem nem felidézni nagyszüleimet, annál erősebben égett agyamba a kép szita-testükről, és a megakadályozhatatlan mosoly tovább fokozta rettenetemet. Fuldokoltam a zokogástól.

Az egyiptomi utat ötvenötödik házassági évfordulójukra kapták gyerekeiktől. Nagypapám szerette a történelmet, nyugdíjas éveiben szenvedélyesen tanulmányozta az ókori Egyiptom kultúráját. Hogy nagymamámat érdekelte-e, nem tudom – olyan közegben nőtt fel, ahol nem illett, hogy a nők a családon és háztartáson kívül mással foglalkozzanak. A luxori templomtól tartottak vissza a szállodába, amikor gépfegyverek állították meg a turistabuszt, és lőtték, míg a helyszínre érkező katonák végeztek velük.

Két órán át feküdtem az ágyon. Végül nem tudtam sírni. Apukám hívott, kérdezte, hogy vagyok, ne jöjjön-e értem kocsival. Ne – feleltem. Majd holnap átmegegyek. Elmondta, anyukám teljesen összeomlott, erős nyugtatót kapott. Közben azon tűnődtem, mi lehetett a merénylők kedvenc édessége gyerekkorukban. Elképzelttem, ahogy nagyszüleim kiskőrösi kertjéből a konyhába sétálnak, leteszik a gépfegyvert, és nekilátnak a friss lekváros buktának. A buktaillat emlékéitől sírtam még egy keveset.

mit csináljon az ember

Aztán felkeltem, és elmentem az éjjel-nappaliba, hogy teletömjem magam édességgel. Persze, ezúttal is szégyenkeztem. Hogy gondolhatok most ilyesmire, de nehéz eldönteni, mit csináljon az ember, mikor valakije meghal. Nem lehet sírni a végtelenségig. Dobozos jégkrémet vettem, meg csokit, kekszet, üdítőt. Otthon a házban összetalálkoztam Zsuzsi nevű gimnáziumi osztálytársnőmmel, akibe hosszú ideig szerelmes voltam. A másodikon dohányzott a lépcsőházban.

Nyilván elfogult vagyok, de a magyar *rosszat* a ropogós r-rel, és hosszú sz-szel kifejezőbbnek érzem, mint például az angol *badet*, a német *schlechtet*, a francia *mauvais-t* vagy a lengyel *zły*t. Utánaéztem, nyelvrokonainknál találok-e hasonlóságot, de a finn *huono* és az észti *halb* csalódást okozott. Nehéz elképzelni, hogy ezek a különböző hangkapcsolatok ugyanazt a fogalmat jelölik. Talán maga a fogalom sem egyértelmű. Olvastam egy novellát, amiben lakott bolygóra kerül az űrhajós főhős, és megkísérli elsajátítani a helyiek nyelvét. Amikor érdeklődik, hogy mondják, hogy „jó” és „rossz”, nem értik, miről beszél. Náluk egyik sem létezik.

kínoztak

Mindenesetre, ha középiskolai éveimre gondolok, a *rossz* szó erélyesen tolakszik előre, kitakarva minden egyebet. Rossz volt otthon, és sokkal rosszabb az iskolában. Nem mintha egyedi lett volna az esetem – ugyanúgy kínoztak, a jobb időszakokban pedig semmibe vettek, ahogy a hozzám hasonlókat szokás. Ha az elit gimnáziumok egyikébe járok, esetleg másként alakul, de ahhoz nem voltam elég okos.

Elterjedt tévhit, hogy a csúnya, görnyedt, pattanásos, félszeg, koravén fiúkat, akik tizennégy évesen politikai napilapokat meg Dosztojevszkijt olvasnak, és csillagászati távcsőre gyűjtenek, nem érdeklik a lányok. Talán másképp, mint a többiek, nem tudom, de hogy érdeklik, az biztos. Én is mélyen szerelmes voltam Zsuzsiba, egy vékony, szőkésbarna, gunyoros mosolyú lányba, aki alternatív rockot hallgatott, és zöldesbarna szeme oceltként világított. Hogy miért küldtem neki szerelmes levelet, amikor pontosan tudtam, teljesen esélytelen

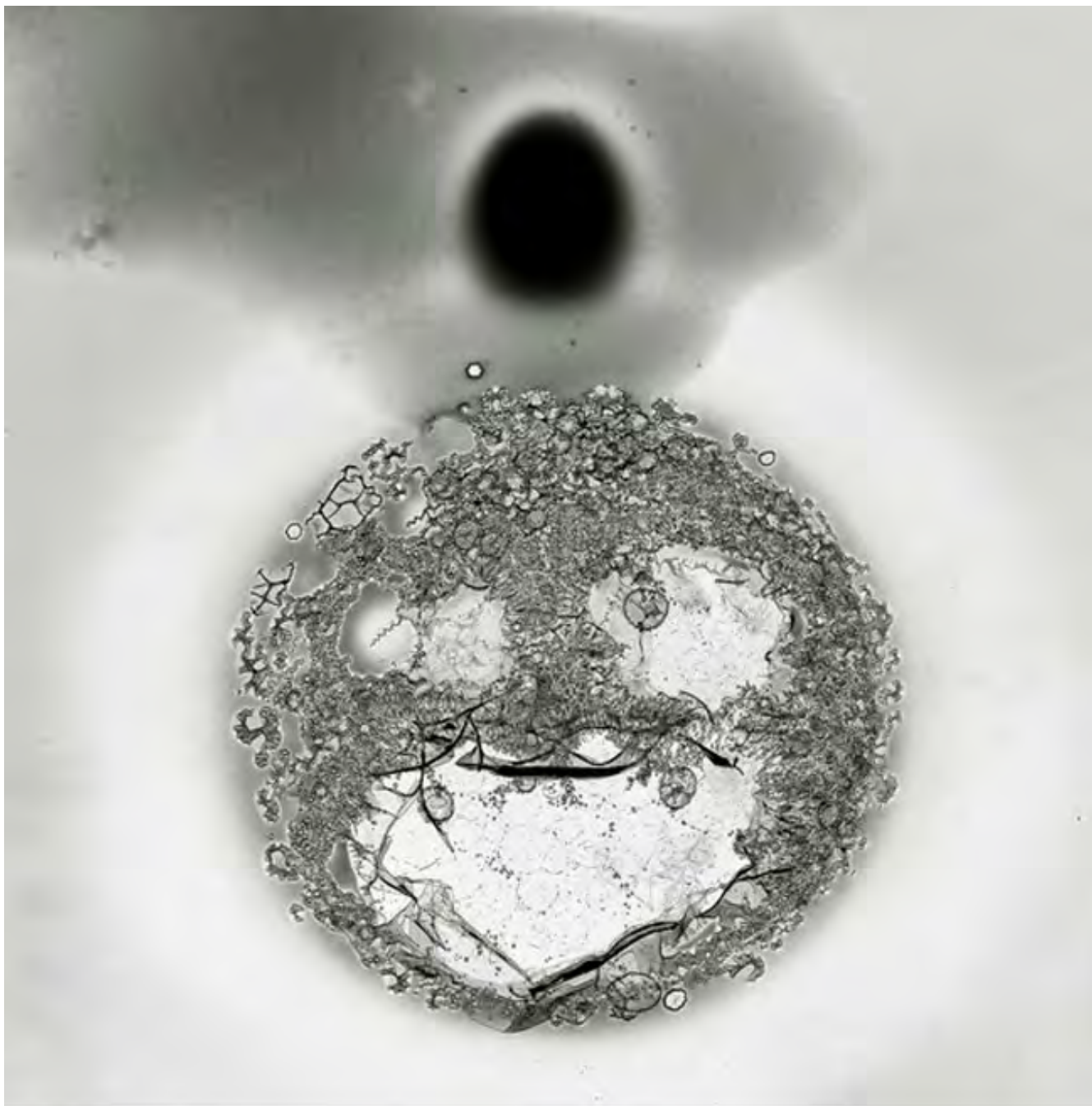
vagyok nála? Ezt sem tudom. Az ocelot egyébként kistermetű macskaféle ragadozó, párducmacskának is nevezik.

Annyi bátorság már nem volt bennem, hogy alá is írjam a levelet, de Zsuzsi azonnal kitalálta, ki küldte. Osztálytársaim világától végzetes távolságban éltem, így romantikusnak gondoltam egy Sas Ede-vers néhány sorát lemásolni. Amikor a következő szünet végén a terembe léptem, harmincketten szavalták szívükre tett kézzel: *Mohamednek hívnak – Jemenben születtem. – Amaz Azrák törzsökéből – Kik meghalnak, ha szeretnek* . Utána felém fordulva cuppogtak, majd látványos haláltusába kezdtek. Egy ideig elárasztottak a „válaszlevelek”, melyekben Zsuzsi aláírással hívtak randira, és részletezték a szexuális pozitúrákat, amelyeket kipróbálnának velem. Volt, aki érdeklődött, gond-e, ha előtte zacskót húznak a fejemre, vagy pattanástalanító szerrel teli kádban áztatnak egy hétig. Személyesen Zsuzsi nem hozta szóba a dolgot – láttam viszont, ahogy okádó mozdulattal mutatja barátnőinek, mennyire undorodik tőlem. Az azrákról akkoriban olvastam. Délarab törzs, tagjai a monda szerint belehalnak a szerelembe.

plüss dinoszauroszt

Amikor a lépcsőházban némi tétovázás után ráköszöntem, nem ismert meg. De miután elmagyaráztam, ki vagyok, meglepően barátságossá vált. Egy másodpercig azt hittem, még pusztit is ad. A külseje épp csak annyit változott, amennyi tizenkét év alatt elvárható – vagy talán annyit sem. Elmondta, hogy nemrég vált el, és a héten költözött albérletbe kétéves kisfiával. Beszéd közben táplálékként szívta be a dohányfüstöt. Ragaszkodott hozzá, hogy menjek be, nézzem meg az alvó gyereket. Valahogy berzenkedtem az ötlettől, de bementem. Plüss dinoszauroszt hevert a gyerek mellett a kiságyban. A késő jura korban élt stegosaurusról mintázták. Növényekkel táplálkozott.

Mondtam, van nálam egy csomó édesség, szívesen megkínálom. Örömmel elfogadta. Leültünk a konyhában, hozott tányért, poharat, evőeszközt. Ahogy a karamellás jégkrémbe merítettem a kanalat, eszembe jutott, ilyen könnyedén hatolhattak át a golyók nagyszüleim bőrén, húsán, csontjain, agyán, belső szervein. Zsuzsinak nem meséltem el, mi történt. Vajon azonnal halálos lövést kaptak? Vagy többször eltalálták őket előtte? Mire gondoltak, amikor löni kezdtek? Hihetetlen, hogy képes voltam mosolyogva beszélgetni.

Egy idő után beugrott, ő talán fényt deríthet a rejtélyre, ami a mai napig nem hagy nyugodni. A gimnázium második évében egy osztályfőnöki órán kaptuk a feladatot, hogy a nevünk alá írjuk le néhány jó, illetve rossz tulajdonságunkat, majd adjuk tovább a lapot, hogy a többiek is megtegyék ugyanezt. Így szeretné megtudni – magyarázta osztályfőnöknőnk –, hogyan látjuk magunkat és társainkat. A lapokat be kellett volna adni, mielőtt visszaérnek a feladóhoz, de mindenki kíváncsi volt, mit írtak róla. Az én cetlim szépen megtelt. *Selejt, görcs, végtermék, hányadék, korcs* – sorakoztak a jelzők, nem emlékszem az összesre. Az egyik különösen megragadott. *Genetikai hulladék* – állt a lap közepén, jobbra dőlő, kövér gyöngybetűkkel. Lányírás volt, szinte biztos. Rengeteget találgattam, kitől származhat. Sikertelenül próbáltam meglesni osztálytársaim kézírását. Még manapság is elő-előveszem az osztályképet, nézem a tizenöt-tizenhat éves arcokat... Hiába, persze.

a szégyen

Nem volt könnyű előhozakodni a kérdéssel, de kíváncsiságom legyőzte a szégyent. A történet hallatán Zsuzsi kirobbanó, ragadozó kárörömmel nevetett, egy pillanatra újra tizenévesnek láttam, és szerelmes voltam belé. Aztán bocsánatot kért, igyekezett komoly képet vágni.

– Sajnos abszolút nem emlékszem az egészre – mondta. – De amúgy könnyen elképzelhető, hogy én írtam. Nem lennék rá büszke, de simán lehet. Viszont ugyanolyan esélyes, hogy valaki más. Tényleg fogalmam sincs.

Miután az édességet elfogyasztottuk, elköszöntem, hazamentem a harmadikra. Még aznap éjjel bejelöltem Facebookon. Nem számítottam rá, hogy ilyen este után el tudok aludni, de hamar álomba merültem, és reggelig mélyen aludtam.

Ébredéskor láttam, Zsuzsi lájkolta a verset.

kép | Claus Stolz, lensculture.com

Szirmai Panni KÖLTÉSZET ÉS KÖRNYÉKE [2]

A kísérleti költészet az irodalom és más művészetek kapcsolatából létrejövő műveket és módszereket jelenti. Minden irányban kiterjedő lehetőségek szövedéke, de kiindulópontja a költészet. A mindenkori uralkodó stílus megújítására törekcszenek a kísérleti tendenciák, a megformálás lehetőségei a technológiai, művészetelméleti és filozófiai háttérhez kötődnek. Korunk kultúrájában a digitális jelenlét meghatározó. A kísérleti költészet különösen alkalmas a kifejezésmódok változásának leképezésére. A vizuális elemekkel operáló konkrét költészet egyik úttörő, kortárs iránya a konkrét versvideó. De mi fán terem a videóköltészet[1]?

alternatív művészeti forma

A videó közegébe integrált vizuális és költészeti kifejezésmód. Tom Konyves kiáltványt [2] is szentelt a viszonylag új keletű, de nagy hagyományokra épülő jelenségnek. Nem egyszerűen illusztratív költészeti videóról van szó („poetry video”), nem adja vissza a versben megjelenített leíró részeket vagy történetet. A videóvers önálló alternatív művészeti forma, a filmhez hasonlóan saját képi világa van, tudatos formanyelvet használ. Alapvető eleme a szöveg. Ha nincs benne vizuálisan megjelenített írott szöveg vagy hangzó szövegrész, az alkotás nem „videóvers”, hanem „költői” film. A kísérleti versvideóban is lehetnek narratív elemek – a néző számára követhető kapaszkodók –, de nem mesélnek kerek történetet. A képi és (írott vagy hangzó) szöveges elemek egymást kiegészítve új struktúrát teremtenek. A narratív és nem-narratív részek kiegyenlített jelenlétével és a hagyományos költészetben is fontos szerepet betöltő ritmus segítségével szabad asszociációkra és kreatív olvasatokra ad lehetőséget. Az elektronikus irodalom kortárs fejlődésének izgalmas szelete a mozgókép és költészet házasságából létrejövő irányzat. Technológia és vizualitás: e két kulcsszó mentén válik értelmezhetővé a költészetnek az a kísérleti területe.

A magyar származású Tom Konyves [3] 1978-ban használta először a videopoetry [4] kifejezést. Öt kategóriát [5] különböztet meg a videóköltészetben belül. Ezek nem kizárólagosak és a lista sem teljes. Találunk példát a tipografikus-kinetikus-, vizuális, hangzó-, performansz-, és cin(e)poetry, vagyis „elektronikus” versfilmre. Hogy ne vesszünk el a meghatározások és elnevezések útvesztőjében, a típusokat jellegzetes példákkal mutatom be. A videoklipeken és slam poetry eseményeken szocializálódott nemzedékek számára ezek ismerős elemek. Intermediális sajátosságok, vagyis a különböző érzékelési területről érkező hatások egyesítése jellemzi a kísérleti költészetet. Hagományos értelmezési módszerekkel a kísérleti film és költészet egyaránt lefordíthatatlan, minden befogadónak más élményt nyújt.

Tom Konyves csoportosítása szerint a tipografikus-kinetikus versvideó a szöveget esztétikai tárgynak, nem a történetmesélés eszközének tekinti. Történelmi előképe a konkrét- és a képköltészet, fontos eleme a tipográfia, a betűtípus és a szöveg vizuális megformáltságának egyedisége. A kinetikus költészeti videókban egyszerre van jelen szöveg és kép, találhatóak bennük jelentésteli és jelentés nélküli szavak, szótöredékek. A szöveg anyaga (a nyelv) elemeire esik szét, és más szerkezetben születik újjá. Statikus betűkből mozgó vers alakul, amely a szöveg értelmének és látványának állandó változásával a videóvers alapvető műfaját képviseli.

A videó képi világában a szöveg kap hangsúlyt. S találkozunk a videóköltészet befogadásának kérdésével: hogyan „fogyasztható” egy alkotás, amelyet egyszerre kell olvasni, nézni és hallgatni? Milyen értelmezési stratégiát követ a befogadó az intermediális művek esetében?

A konkrét költészethez köthető kinetikus versvideóktól eltérően a „vizuális versvideó” a képi megformáltsággal egységben elhangzó verset vagy írott szöveget használ. Jó példa erre a norvég Ottar Ormstad *when* [6] című munkája.

A sötét hangulatú videóban nincs szabályos történet, de felfedezhető a narratív szál, az autóröncsök fekete-fehér képei egyértelműen az elmúlásra utalnak. Saját fotóit modern zenével kíséri és különböző nyelveken írt „betűszőnyeggel” kombinálja a norvég művész. A konkrét versnek is beillő színes sorok kibillentenek a képnézegetés kényelméből és reflektálnak a látványra. Ormstad munkájában a vizuális és szöveges elemek kiegyenlített használatával egységes látványvilágot hoz létre. Bár a fekete-fehér képek ritmusa fenntartja a néző érdeklődését, a film egyediségét mégis a szokatlan szöveges elemek adják. A meglepetés erejével ható részletek emlékezetesebb élményt nyújtanak. Kifejezetten szellemes, amikor a növényekkel benőtt autóröncsokon megjelenik a „*born to be wild*” felirat.

Könyves műfaji rendszerezésében a hangot előtérbe helyező versvideóban (*sound videopoetry*) a költemény hangzó változatban jelenik meg, a vizuális elemek a vers hangulatának erősítésére hivatottak. Nem szerencsés a háttér-előtér felfogás a kísérleti költészetben, hiszen a művek lényegi eleme a különböző érzékelési hatásokból összeálló élmény. A hang nem illusztrálja a képet, és fordítva. A mű a befogadás során válik teljessé, a néző/hallgató asszociatív hozzáállása nyomán.

Érdekes példa a hangköltészeti videós megjelenítésére a lengyel Stanislaw Drozd *Od Do (-Tól -ig)*[7] című munkája.

Talán a legnehezebben meghatározható videóköltészeti típus a *cin(e)poem*.

George Aguilar találmánya [8], a „cinematic electronic poetry” különleges forma, elsősorban filmes elemekkel dolgozik, és mai formájában a digitális technológiákra támaszkodik. A szöveg aránya jóval kisebb a vizualitáshoz képest, olykor csak címszavakkal találkozunk. A kísérleti rövidfilm összefonódik a költészettel, a nyelv és a kép kapcsolata a narratív filmekhez közelít.

A *cinpoetry* filmes jellegzetességei a kísérleti filmes és költészeti fesztiválokra utalnak. A jelenség nemzetközi határfokát mutatja, hogy mára (szinte) minden kontinensen találunk a műfaji határátlépésekkel foglalkozó videóköltészeti fesztivált. Buenos Airesben a *Videobardo*, Berlinben a *Zebra Poetry Film Festival*, Kanadában a *Visible Verse* kísérleti költészeti és filmes seregszemle várja az érdeklődőket és az alkotókat.

konkrét versvideó

Könyves és mások kísérleteznek, hogy meghatározzák a műfajt, mégis nehéz pontos kategória-rendszert felállítani. A megjelenítés módja közös jellegzetességeket is mutat, de minden mű a saját kontextusában értelmezhető. A videóköltészet altípusain belül is vannak egymást metsző halmazok, ahol műfaji határokat döntőítő nyencségekkel találkozhatunk. A költészeti videók műfaji sokszínűsége több elemzési utat kínál, ezáltal a konkrét költészet hagyományian alapuló, annak eszmei örökségét folytató videómunkákról lesz szó. Bár a kortárs művészet általában nem fordul kitörő lelkesedéssel a konkretizmus felé, a műfaj videóval társított változata több országban talált követőkre. Sajátos formanyelvet használ és történeti hagyományokra építkezik a konkrét versvideó. A műfaj a kinetikus és a vizuális versvideók között helyezhető el, elsősorban nem-narratív szöveges elemeket, betűket, szórészleteket használ.

Honnan ered a letisztult költészet?

A konkrét költészetnek nevezett műfaj az ötvenes években egymástól függetlenül a világ több, egymástól távol eső pontján is megszületett. Ebben az időszakban a technológiai vívmányok terjedése – telefon, rádió, televízió –

nyomán a társadalom is változott. Átalakultak a kommunikáció és a művészeti befogadás terei. Ehhez a felgyorsult világhoz a költészetnek is alkalmazkodnia kell – vallják a konkrét költők. A kísérleti költészet több szállal kötődik a latin-amerikai térséghez, elsősorban a konkrét tendenciák képviselői közül sokan a kontinens országában születtek. Brazíliában a *Noigandres* innovatív költészeti csoportosulást Augusto és Haraldo de Campos, valamint Décio Pignatari alapították 1952-ben. A brazil kísérletezőkkel szinte egy időben, de tőlük függetlenül a svéd Öyvind Fahlström 1953-ban írta a *Konkrét költészet kiáltványát*^[9], a bolíviai-svájci Eugen Gomringer szintén ebben az évben jelentette meg konkrét verseinek gyűjteményét *Konstellációk*^[10] címen.

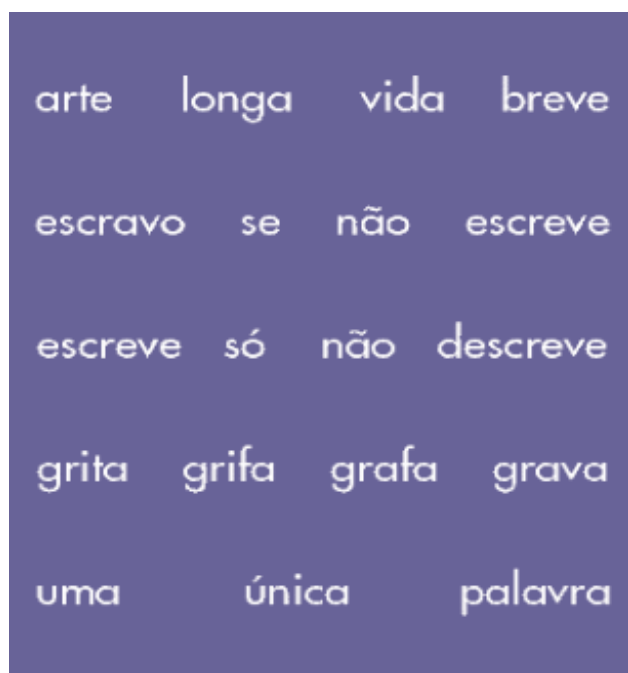
A letisztult konkretizmust képviselők műveiben a betűk, szavak szándékosan nem lépnek túl saját jelentésükön. A nyelv az alkotás eszközéből annak építőelemévé válik, a konkrét vers kiforrott megjelenésében a vizuális nyelvet a szöveggel ötvözve alkot új műfajt.

játékos és szabad

Képzőművészeti előképnek a holland *De Stijl* folyóirat körében kialakult konkrét művészet tekinthető, metaforák és asszociációk nélküli költészet megteremtésére törekszenek, tisztán a lényegre koncentrálnak. A konkrét költészet a befogadó aktív közreműködésére épít: a versnek annyi olvasata van, ahány olvasója, maga az olvasás, az értelmezés iránya is tetszőleges. Szigorúan betartott merev szabályok szövedékének látszik, valójában a kísérleti költészet játékos és szabad.

Ebből a történelmi örökségből kiindulva a konkrét verseket adaptáló, illetve az önálló konkrét videóköltemények jellegzetességei a nyomtatott elődökhöz kötődnek. A szigorú szabályrendszer és a letisztultság azonban veszít erejéből. A mozgókép szabadabb közeg a papírnál, nagyobb teret kap a kreatív interpretáció és az egyedi kifejezés.

A konkrét versvideók kortárs művészeti jelentősége nem a „letűnt” formák újraélesztése. Saját műfaj történetet építő és önálló stílusjegyekkel rendelkező művészeti kifejezőmód. Ugyanakkor a tipográfiát hangsúlyozó vizuális megformáltság és a szöveges elemek egysége a videóköltészetben is megmarad. Izgalmas ellentét alakul ki: sallangmentes, szigorú szövegkonstrukciók találkoznak a mozgókép szabadságával.

határtalan kísérletezés

A klasszikus avantgárd hagyományához kötődő konkretista látásmód szerint a szöveg kilép a nyomtatott keretből és új dimenzióval gazdagodik. Megszabadul a linearitás kötöttségeitől, a tipográfia hangsúlyozásával az olvasásra szánt írott szövegből a látványra építő képköltészet lesz. Nagyraágyó fejlődés eredménye, hogy a nyomtatott, papír alapú formát is „kinövi” a kísérleti vers, és kilép a térbe. Háromdimenziós könyvmunkák, *versobjektok* születnek a konkrét költészet rokonaiként. Határtalan kísérletezés terepe lett a költészet, ahol a technológiai fejlődés eredményei a művészeti megfogalmazás azonnal alkalmazható eszközeivé válnak. Ez a fejlődési folyamat a „kinetikus” költészetben, a konkrét videóköltészetben teljesebbé válik. A sík után a tér majd a mozgóképpel az időbeli kiterjedés meghódítása a konkrét költészet csúcsa.

Cinco Poemas Concretos^[11]

A versvideó kiterjeszti a vizuális metafora jelentését, az audiovizuális közeg közvetlenebb metaforikus kapcsolatokra ad lehetőséget^[12]. Egyszerre kísérletezik a kimondott és írott szó közötti határátlépéssel és a szó/kép/hang átjárhatóságával. Több érzékszervre hat a műalkotás, a befogadó pedig szabad asszociációk révén kerülhet a film atmoszférájába. Nincsenek szigorú szabályok sem a képi megformáltságban, sem a befogadói magatartásban. Szöveges és képi elemek keverednek a hangzó versek pulzáló ritmusával, és a vers életre kel. Szabad szellemi kaland, ahol a mindennapi életből jól ismert elemek eredeti közegüktől elrugaszkodva új értelmet nyernek.

[1] A film/videó és a költészet házasságából született műfaj(ok) az elnevezések és definíciók nehezen áttekinthető szövedékében keresi a helyét. A követhetőség érdekében végig a videóköltészet kifejezést használok.

[2] Tom Konyves: Videopoetry: A Manifesto, 2011, Canada online hozzáférhető:
<http://www.tomkonyves.com/TK%20essays/VIDEOPOETRY%20-%20A%20MANIFESTO.pdf>

[3] 1947 Budapest, Kanadában élő videóköltészeti teoretikus és művész.

[4] *The Insecurity of Art: Essays on Poetics*, szerk. Ken Norris and Peter Van Toorn, Vehicle Press, 1982

[5] *typo-poetry/kinetic text; text/image; sound/image; performance; cinepoetry*

[6] Ottar Ormstad, *When* 2011 <https://vimeo.com/32742408>

[7] A varsói appendix2 galéria 2009-es kiállításán készült rövid videóban Tadeusz Sudnik költő konkrét vers librettójának részletét

halljuk. <http://galeriapropaganda.com/exhibitions/stanislaw-drozd-concrete-poetry-space/>

[8] Matt mullins interviews George Aguilar: An Ambassador of Cinepoetry (part 1), January 24, 2013

<http://atticusreview.org/george-aguilar-an-ambassador-of-cinepoetry-part-1/>

[9] Öyvind Fahlström, *Håtilla ragulpr på fåtskliaben, manifest för konkret poesi* (1953) angolul online: <http://www.ubu.com/papers/fahlstrom01.html>

[10] *Konstellationen. Lyrik*. Bern: Spiral Press, 1953.

[11] Konkrét versek audiovizuális változata. Megjelenő versek: *Cinco* (José Lino Grunewald, 1964), *Velocidade* (Ronaldo Azeredo, 1957), *Cidade* (Augusto de Campos, 1963), *Pêndulo* (E.M. de Melo e Castro, 1961/62), *O Organismo* (Décio Pignatari, 1960). Rendező: Christian Caselli.

[12] Fil Ieropoulos, *Poetry-Film & The Film Poem: Some Clarifications*

<http://www.studycollection.co.uk/poetry.html>

felső kép | Ottar Ormstad: *When* (filmkocka)

Véssey Miklós A MENNYBEMENETEL

Kálnoki elvesztette a labdát, de nem állt meg, futott tovább az ellenfél kapuja felé. Gyulabá bekiabált a pályára:

– Kálnoki, gyere vissza!

Kálnoki az ellenfél tizenhatosánál járt, és már lövésre lendítette a lábát, amikor észrevette, hogy nincs nála a labda. Megvonta a vállát, leült a földre. Gyulabá vörös fejjel üvöltött az oldalvonal mellől.

– Kálnoki, gyere vissza! Kálnoki, védekezzél!

De Kálnoki csak ült, és letenyereelt egy hangya elé a fűbe, hátha az a kezére mászik. Gyulabá földhöz vágta a nyújork dzsájentsz feliratú bézbólsapkáját, és úgy ordított, hogy egy ér félméternyire kidülledt a nyakán és fejbe verte a vonal mellett elrohanó partjelzőt.

– Kálnoki, gyere vissza! Kálnoki, te semmirekellő, nem elég, hogy ügyetlen vagy! A lábad csak arra jó, hogy rátámaszkodj, amikor fogat mosol! Több labdát adsz el, mint az adidas meg a nájki együttvéve! Védekezni sem jössz vissza?! Te lusta, tehetségtelen barom, gyere vissza, ha mondom, gyere vissza most rögtön, vagy lecseréllek a bűdös fenébe, és nem játszol soha többet!

Gyulabá hangjától rázkódott a föld, több ház is összedőlt a faluban, de Kálnoki csak ült, és a karján sétáló hangyát vizsgálta, mert Gyulabá azelőtt még sosem cserélte le, és mindenki tudta, hogy nem is fogja soha, mert bár Kálnoki lábbal ügyetlen volt, sőt ő volt a csapatban a legügyetlenebb, mégsem lehetett mellőzni, mert ő szerezte az összes gólunkat, mégpedig fejjel.

fortepan.hu

Ültünk a Petivel a padon, egymásra néztünk, pontosan tudtuk, mi következik, és Peti odadobta nekem a vízzel teli kulacsot, én meg Gyulabá elé térdeltem, mint az amerikai fociban a rúgó elé az, aki a labdát tartja egészen a rúgás pillanatáig, és Gyulabá emelte a lábát, hogy széttaposson valamit mérgében, ezt az óriási energiát nem hagyhattuk persze kárba veszni, így gyorsan odatettem a kulacsot Gyulabá talpa alá, hogy a szája éppen az ellenfél csatára felé nézzen, aki ziccerben vezette a kapunk felé a labdát, és Gyulabá taposott, és a kulacsból kilövellő vízszugár fültövön találta a csatárt, aki elvágódott, úgyhogy a kapusunk simán összeszedte a zszugát.

Intettem Petinek, hogy gyorsan hozza a szenet, és legalább egy tonna szenet bepakoltunk Gyulabá lába alá, aki csak taposott és taposott, és a sok szén apró kis gyémánttá sűrűsödött, és Petivel nagyon örültünk, mert egy életre megoldódtak a zsebpénzproblémáink.

sírva fakadt

Aztán Gyulabá abbahagyta a taposást, és amikor látta, hogy Kálnoki még mindig nem ment vissza védekezni, leült a padra, egy darabig nézett maga elé, aztán sírva fakadt. Tanácstalanul néztük a Petivel, ahogy széles mellkasát rázza a zokogás, nem mertük vigasztalni, az olyan lett volna, mintha egy éhes oroszlánt simogatnánk, hátha jobb kedve kerekedik.

Mivel érdemeltelek ki titeket, kérdezte tőlünk szipogva, tehetségtelenek vagytok és buták. Gyulabá sosem használta azt a szót, hogy „hülye”, mert élete szerelme állítólag azzal dobta ki, hogy „menj a francba, te hülye”. A legocsmányabb káromkodásokat is megengedhettük magunknak, de aki azt mondta a másakra, „hülye”, egyből hazaküldte edzésről.

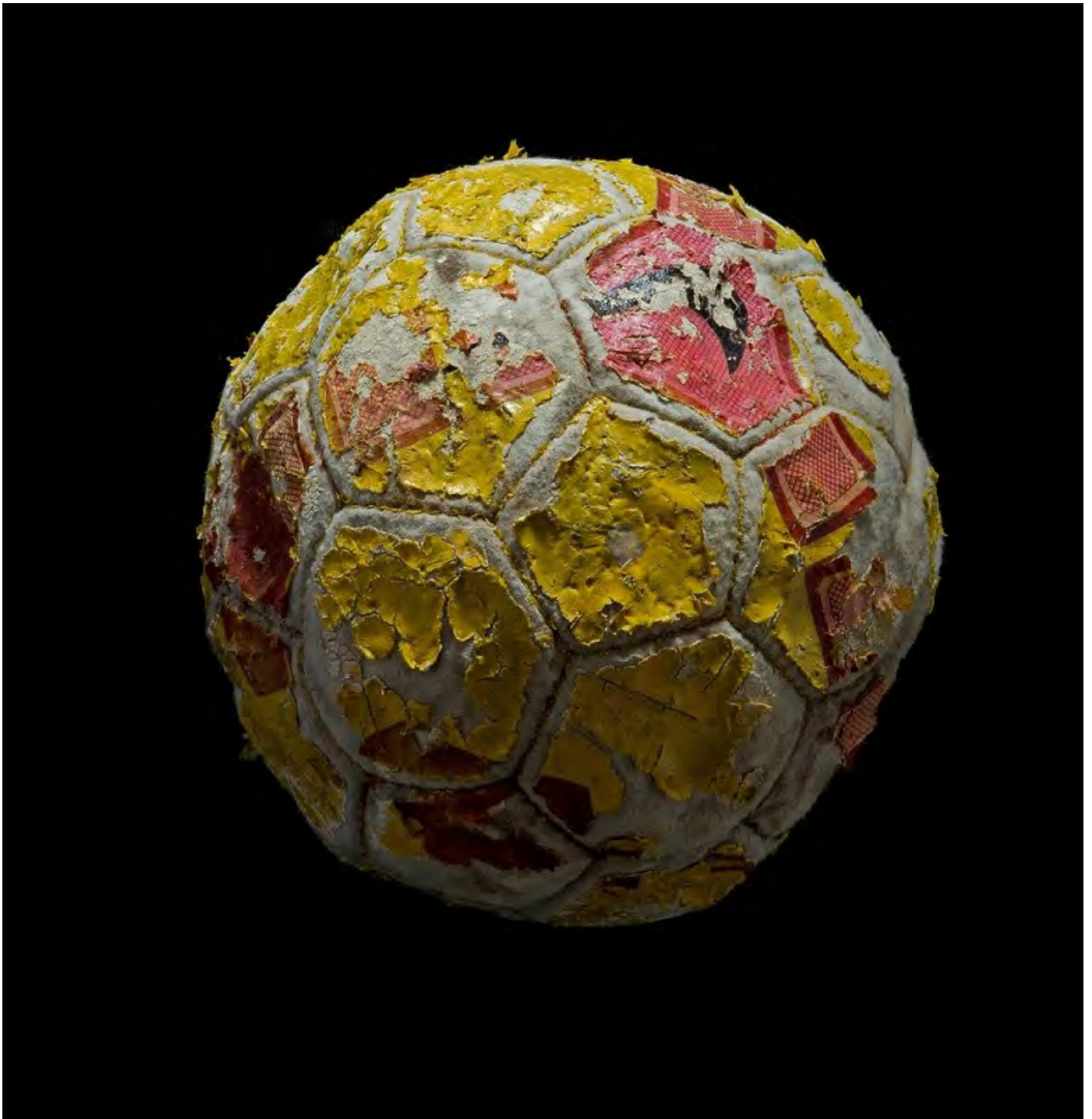
Istenem, ha akkoriban elvállalom az állást, siránkozott, most első osztályú felnőtt csapatot edzhetnék, micsoda bundapénzek vannak ott, szakíthatnék belőle rendesen, de akkoriban még úgy hittem, szeretem a gyerekeket, és az

utánpótlásban van a jövő. Miért Gyulabá, hát nem a fiatalokban van a jövő?, kérdezte Peti. Dehogynem, a fiatalokban van, mondta Gyulabá, csak nem bennetek, hanem a tehetségeseekben. Bocsánat Gyulabá, hogy tehetségtelenek vagyunk, mondtam, mert nagyon megsajnáltam az öreget, aki erre abbahagyta a sírást, a vállamra tette a kezét, és azt mondta: fiam, téged most becseréllek a Kálnoki mellé.

ügyetlen vagyok

Máskor nagyon megijedtem, amikor be akartak cserélni, de most Gyulabá mélyen a szemembe nézett, és volt valami szikrázó, forró anyag a tekintetében, ami az ő szeméből az én szemembe, onnan pedig a mellkasomba folyt, és megszilárdult, mint az olvadt fém, amikor kihűl, páncélt vont a mellkasomra belülről, és hirtelen nagyon bátornak éreztem magam. Elfeledtem, hogy mindaddig egyetlenegyszer léptem csak pályára, és hogy azt a meccset három öngóllal az ellenfél javára fordítottam, és elfeledtem azt is, hogy ügyetlen vagyok, talán még ügyetlenebb, mint a Kálnoki, a társaim szerint szögletes lesz a lábamtól a labda, olyan durván érek hozzá, és már edzésen sem passzol nekem senki, mert félnek, kiveszem a zsugából az „érzést”, csak a kulacsokat hordom ki-be meg hajtogatom a szereléseket és fújom a labdákat, és a csapatkapitányunk szerint legfeljebb a kapufa cseréje lehetnék, másé nemigen, bár egy kapufához képest kicsit sokat beszélek, és egy faléc egyébként is bátrabb nálam, mert az nem ugrik el a labda elől.

Gyulabá mondta, elégedett lesz velem, ha egyetlen dolgot elkerülök. Mi az az egy dolog, kérdeztem tágra nyílt szemmel, és mondta, jó volna, ha nem fejelnek a guruló labdába. Megígértem, nem fogok guruló labdába fejelni, és Gyulabá lecserélte a csapatkapitányt, aki hitetlenkedve jött le a pályáról, idegesen csapkodott a karjával, és már vette a levegőt, hogy hangot adjon felháborodásának, de Gyulabá egyetlen éles pillantással belefojtotta a szót, leráncigálta a karjáról a csapatkapitányi szalagot, és az én karomra húzta. Mindez valamiért teljesen természetesnek tűnt, felmentem a pályára, karomon a szalaggal, mellemben a páncéllal, megálltam egy helyben, és vártam, hogy jöjjön egy guruló labda, hogy elengedhessem magam mellett, és büszkén kinézhessek Gyulabára, vajon látta-e, hogy nem fejeltem bele.

Mandy Baker: Óceánból kifogott focilabda, lensculture.com

A kapusunk jó magasra rúgta a labdát, ami mintha felém szállt volna, és amikor a holtpontra ért, lelassult, egy pillanatra eltakarta a napot, de az a pillanat nekem több percnek tűnt, szinte megállt az idő, mint az udvaron, amikor az a kilencedikes lány elrohant mellettem, és szőkésbarna haja alig érezhetően az arcomhoz ért, vagy amikor a nagy hamvait tartalmazó urnát véletlenül levertem a polcra, és fél órán keresztül néztem, ahogy közelebb és közelebb kerül a földhöz, mégsem tudtam elkapni, mert az idővel együtt én is lelassultam, így lassult le most a labda is, percekig szállt felém, és mind a huszonkét játékos, még a henyélő Kálnoki is tátott szájjal figyelte, merre repül, arra a képre hasonlított az egész, amit a kápolnában láttam, azon bámulták így az apostolok Jézus mennybemenetelét, de a labda nem maradt az égen ítéletnapig, hanem egyből zuhant vissza közénk, hogy igazságot tegyen, mert a meccs még döntetlenre állt, és valakinek nyernie kellett, és a labda pont felém szállt, legalább tíz percen keresztül, életem legnehezebb tíz perce volt ez, mert gondolataim az idővel ellentétben nem lassultak le, sőt, talán még sebesebben cikáztak, mint addig, egyetlen kérdést kerülgettek, mint az elektronok az atommagot, hogy mit teszek, ha megérkezik a labda, mert nyilvánvaló volt, hogy fejen talál, ha nem mozdulok, de belefejeljek-e, Gyulabá mondatát próbáltam

felidézni, mit is mondott, hogy ne fejeljek gurulva, vagy hogy ne guruljak fejelve, vagy azt mondta, ne fejeljek és ne is guruljak, nem emlékeztem pontosan, csak találgattam, mint a tudósok, akik képtelenek megállapítani az elektronok pontos helyét, csak annyit tudnak, hogy ekkor és ekkor ez és ez az elektron nagy valószínűséggel itt és itt lesz, így voltam én is Gyulabá mondatával, de egyik lehetséges választ sem találtam kielégítőnek, ahogy az elektronok is csak megközelítik a neutron, de nem csapódnak bele soha, fizikából ötös vagyok, ott mindenre tudom a választ, a foci az más, a pályán nem elég, ha elismétlem a tanultakat, mindig ki kell találni valami újat, mert nincs két ugyanolyan helyzet, és megoldóképletek sincsenek, csak kockáztatsz, aztán vagy bejön, vagy nem, apa szerint az élet is ilyen, ezért kell focira járnom, és amikor a labda már csak fél méterre volt a fejemtől, erre az egyedi, soha meg nem ismétlődő helyzetre is ki kellett találnom valamit, úgyhogy eldöntöttem, pontosan úgy teszek, ahogy anyu szokott hasonlóan kényes helyzetekben, mint amikor apának balesete volt, és a kórház várótermében ültünk tanácstalanul, és csak vártunk, vártunk, és akkor anyu becsukta a szemét, és hiába kérdeztem tőle bármit, nem válaszolt, teljesen kizárta a külvilágot, így ült két óráig, és egyszer csak jött az orvos a jó hírrel, hogy apa meg fog gyógyulni, anya ezt a csukott szemmel ülést imádságnak hívta, és mondta, hogy nem mindig jön be, de érdemes kipróbálni tanácstalan helyzetekben, és a labda már csak két centire volt a fejemtől, úgyhogy becsuktam a szemem, történjen, aminek történnie kell.

pont a fejem búbjára

Pont a fejem tetejére esett a zsuga, ha egy fatuskó állt volna a helyemen, arról is ugyanúgy pattant volna tovább, kívülről úgy tűnhetett, hogy szándékosan fejeltem bele, pedig csak álltam egy helyben, és imádkoztam, és a kapus pont a fejem búbjára rúgta. Kinyitottam a szemem, az idő felgyorsult, a labda pedig tökéletes ívben repült az eget bámuló Kálnoki homlokára, és odaragadt, mint fizikaórán a mágneshez a fémgolyó, és Kálnoki felállt, fején tartva a labdát, mint egy cirkuszi fóka. A védők tátott szájjal nézték, még sosem láttak ilyet, és Kálnoki a labdával együtt gond nélkül befutott a kapuba, aztán leült, és folytatta a bogarászást, egyik gólja után sem ünnepelt, miért nem ünnepelsz soha, kérdeztem tőle egyszer, miért ünnepelnék, kérdezett vissza, csak a dolgomat teszem, láttál-e már postást ujjongani, csak mert kézbesített egy levelet?

A bíró az ámulattól alig bírta a sípjába fújni, gól, üvöltötte Gyulabá, gól, gól, gól, mekkora zseni vagyok, hogy becseréltem ezt a gyereket, és mindenki, még a csapatkapitány is odafutott hozzám, kivéve persze Kálnokit, aki talán észre sem vette, hogy gólt szerzett, és társaim a karjukba kaptak, és feldobtak a levegőbe, olyan magasra, hogy egészen elmerültem a szikrázó, kék égben, és amikor visszanéztem, láttam, hogy a többiek épp úgy bámulnak, mint egy perccel azelőtt a labdát, épp úgy, mint Jézust az apostolok.

Birtalan Ferenc FÉLREOLVASÁSOM

pszichológiai magyarázatát nem vállalom
félek egészen máshova vinne az út
a *műrepülést* valami átváltoztatta *méllýé*
bár mostanában kevészer ajándékoz az álom
mi valaha sokszor engedett az égnek

gyerekkoromban mennyit röptem
pár karcsapás az égbe vitt
most vonatok autók törnek össze
visszavágták az angyal szárnyait

mint albatrosz kit matrózok röhögtek
vonszolom szárnyacsonkjaim
ég ura nem hagyhatom el a földet
ez a mélyrepülés mondogatom
de semmivel nem lesz semmi könnyebb

kép | Dezső Tamás, lensculture.com

Gajdácsi László NEM IS IGAZ, VAGY IGAZI

Bemondta a vezető, hogy a metró néhány percig várakozni kényszerül, kérte szíves türelmünket, mintha volna bármi egyebünk a föld, sőt a Duna alatt, és én előbb a Nőre néztem, aki édes kis ékszernek tűnt a fehér ruhájában, beszélő, nevető, most éppen riadt ékszernek, és biztosra vettem, hogy átizzadta a vékony anyagot, nedves a dereka ott, egészen lent, a fenekénél; aztán a Részeget bámultam együttérző megvetéssel, ahogy alkoholistá néz a másokra, pedig nem gondoltam, hogy alkohalista vagyok, éppen csak berúgtam, mert volt rá pénzem és időm, és otthon sem vár senki, ahogy ezt a szerencsétlent se várja senki, legalábbis ha szerencséje van annak a senkinek, és amíg belőlem minőségi italok párja száll, őt csak a kosz és a legolcsóbb szeszek szaga lengi körül, mint szürke fátyol a ronda mennyasszonyt a templomnak kinevezett disznóól küszöbén egy reménytelen vasárnap délután, ettől rögtön meg is sajnáltam, vele együtt magamat is, hiszen ő se úgy született erre a világra, hogy márpedig ilyen lesz, büdös-koszos zsákja egy léleknek, és rám is ez a sors vár, ha csak picit is megbillen valahol valami, mert tudtam, hogy hamarabb temetném magam sörösüveg-koporsóba egy panelrengeteg huzatos tisztásán, mintsem kimásznék egy akármilyen kis gödörből, még meg is rántottam a vállam, ahogy bámultam a Részeget, mintha nem érdekelné a sorsa, pedig pont annyira elkésérített az övé, mint a sajátom, és ettől égett a gyomrom, ezért vettem egy mély levegőt.

lassan fulladunk meg

Véget ért egy szám a fülemben, így meghallottam a csendet, amit ők ketten már percek óta hallgattak, legalábbis a Nő, mert a Részeg édesen aludt, mint egy kisbaba, pont úgy dudorodott az arca két oldala, csak a kisbabák nem borostásak, így inkább kikapcsoltam a zenét, ne cincogjon a fülhallgatóm mások fülébe, én is utálok, főleg a tiniknél – akiket felnőtteken fiataloknak kell hívni –, amikor mákdarálóban pattogó kavicsokat kell hallgatnom miattuk út közben, és szólni sem lehet, mert minél jobban felháborodom, annál öregebbnek érzem magam, pedig elképzelhetetlen, hogy úgy nézzek magamra, ahogy az ő korukban néztem volna a mostani önmagamra, teljes örület ez az egész, születéstől a halálig, semmi értelme semminek, a Részeget leütöm, gondoltam, a Nőt megerősökölöm, úgyse megy már innen sehova ez a rohadt metró, mindjárt beszakad az alagút, előtt minket a víz, és ha nincs szerencsénk, lassan fulladunk meg, de ha nem, ha egyszer elindul, akkor is mi van?, hiába érünk ki a felszínre, úgylis visszajövünk ide, csak nem ennyire mélyre, még ha akarjuk se, mert az drága, hát jobb, ha már most rózsákat szórnak a kocsik tetefére Isten minimálbéréért küszködő föld alatti szolgálói, szegények irigyelhetik azokat, akik csak bejönnek az egyik lyukon, kimennek a másikon, és nem a nyirkos földben várják az órát, hogy végre tényleg ez legyen az otthonuk.

Hallottam a szuszogásom, marhára idegesített. Attól is féltem, hogy kordul a gyomrom, vagy sörös szénsav furakszik előre a beleimben, méltatlankodó bugyogással, mert szégyelltem a testem valóságát a Nő előtt, miközben irigyeltem őt viaszbábu-sterilitásáért, hogy olyan nyugodtan ült velem szemben, támadhatatlanul, istenszerűen, mint általában azok az emberek, akik képesek, hogy első, második, de akár sokadik pillantásra is tökéletesnek tűnjenek, és ártatlan értetlenkedéssel nézzenek a romosabb, szennyesebb, emberibb, és ettől taszítóbb társaikra, hiszen ha nekik megy, ezeknek miért nem, ettől mérges lettem rá, de sok nőre nem lehet igazán haragudni, vagy azért, mert szépek, vagy mert szeretjük őket a külsejüktől függetlenül, de mindkét esetben remélünk valamit tőlük, és az ember szívesebben remél egy szerethető lénytől, mint egy undok féregtől, de ez már megint a szépség, hogy lehet ettől megszabadulni, megdöbbszemtem, talán valami bajom van, miért

akarok én megszabadulni a női szépségtől, annyit nem ittam, hogy megőrüljek, meg a papok is hogy csinálják, olyan nincs, hogy egyszer sem nyúltak hozzá, nőről nem is beszélve, aztán ha megbánják, és ezzel kész, akkor minek az egész, és éreztem, hogy kiszáradt a szám, nagyon meleg volt az álló metróban, csak nem lett valaki öngyilkos pár megállóval odébb, hogy az éjszaka közepén gyalogolnom kelljen.

torz nagyító

Biztos sokáig bámultam a Nőt, mert fel se pillantott, csak felállt és a metró elejébe sétált, ültek még ott páran, aztán bemondta a gép, hogy a Kossuth Lajos tér következik, a biztonság kedvéért angolul is, de azért maradtunk még a helyünkön. Hányingerem lett, mintha a lenyelt sör szellemként kísértene, megbosszulni magát, engem, az egész rohadt életet, az elsétált Nő feszes fiatalságát és az alvó Részeg csatakos, ájult álmát, főleg engem, hogy egy pillanatra majdnem megértettem mindkettőt, de semmire sem jutottam, mert torz nagyító a sörösüveg, az aljában elhal a nevetés, hiába erőltetem újra és újra.

A kocszi alatt kiengedett valahol a préslevegő, mint az álomba merült beleiből a szél, rántott rajtunk a metró, mielőtt elindult, én visszakapcsoltam a zenét, és már nem tűnt olyan fontosnak semmi, mert hiszen haladtunk

előre, hazafelé, és tudtam, hogy reggelre az egész, a könnyű lebegés, a suhanó, szabad gondolatok nevetségesek lesznek, nem is igaz, vagy igazi.

kép | Alekszej Kondakov

Szabó Attila VAKABLAK

Engem a repülés mindig érdekelt. Sokszor elképzelttem árnyékomat az utcaköveken, darabokra hullva az emberek hátán, megnyúlva a házfalakon, ahogy a sarki épületen egy pillanatra derékba török a testem. A pocsolyát kívántam a legjobban, ahogy átsuhanok felette, és árnyékom színnel, formával telik meg, egy pillanatra visszatükröződik benne az arcom, s fölötte a végtelen ég. Becsapódom az égbe. Mondom, hogy baromság. Véletlenül se legyek olyan, mint a többiek. Mért, te nem voltál 18? Nem akartál más lenni, mint a szürkék, a bambák, a gaudeámus igiturozó, pityergő Loliták? Jaj, de szépek vagyunk a nagy betűs élet kicsicsázott kapujában! Én nem átlépni akartam azt a baszott küszöböt, együtt a fenekemet csipkedő többiekkel, hanem átrepülni rajta, sugársebességgel. Meg is csináltam. Szarér nem tudtam megdöglenni. A szarér! Én már nem akartam elolvasni a *szörnyű tettemről* szóló szalagcímekeket, a faszom akarta. Mosolyogni akartam ezen az egészen, összezúzott fejjel, szám szélére ragadt agyvelődarábokkal. Én ezt nem akartam tudni már. Hogy utána mi lesz. Beszélgetni veled, nézni azt a szánakozó, és kétségbeejtően megértő fejedet. Na, végre rándult egyet a szemöldököd, öregem! Szánalmat látok rajtad. Mért? Mert szegény 18 karikás a lábát már nem mozgatja többé? De én tolószéken is repülni fogok, tudd meg, kisöreg, nem kell a szánakozásod. A megbánást pedig ne is keresd. Nincs bennem. A krapeket sajnálom, akire ráestem, kellett neki pont kilépni az ablak alá, fényképezni a kicsi lányát, ahogy a matrózbúzán csíkot húz a szétkenődött szemfesték, gratulálok! Megmentette az emberi élet becsületét, büszke lehet rá, a kis dugonicstitusz. Péter apja volt, tudom. Már zuhanás közben megismertem, láttam, amikor alám lép, oda, ahová a becsapódást terveztem. Petike meg most játszhatja a szentterézt az apja betegágya mellett. Még az is lehet, hogy jót tettem vele. Van kire hivatkoznia, hogy hol cseszte el az életét. Ennyi jótettet bevállalok. Őerte meg pláne! Mire vagy még kíváncsi? A repülésről szívesen beszélek. Sokáig terveztem. Gyerekkorom óta, kimondhatatlan vággyal. Ha apámék veszekedtek, gyakran kiültem az ablakba, és számoltam. Száznál ellököm magam. Gyáva voltam, nem mertem. 99-nél megálltam, és csak hallgattam őket, ahogy mondják mindig ugyanazt. Csak magamban suttogtam, hogy kilencvenkilenc, kilencvenkilenc, kilencvenkilenc... Tudtam, hogy megteszem egyszer.

Zsuppit szerettem, a kis pocok arcát, ő látott bennem spirituszt, ezt a szót használta, és mindig megnyalta a szája szélét, amikor kimondta, spiritusz, így, sípoló s-sel. Szerette a rajzaimat. Amikor megmutattam neki, percekig nem szólt, minden apró részletet megnézett, bólogatott, és ujjá végigvezette a levegőben a ceruzám elképzelt útját. Komoly volt ilyenkor, és beleizzadt, annyira akart segíteni, hogyan tovább. De valójában ő sem figyelt rám. Tavasszal mondtam neki: kiugrok ballagáson az ablakból. Jó téma, mosolygott zavarodottan, és Leonardóról beszél. Jó téma.

akár egy angyal

Nem akarok többet mondani. Tudnak mindent, nem? Érdekes vagyok, híres lettem, ez röhej! Hagyjanak engem békén! Menjen már! Mindig ebben a csuhában jár, kisapám? Vagy nem volt ideje átöltözni? Nem jön ám be, bár én is szeretem a feketét. Abban járok, csak ez becsapós, ez a sok gipsz, hogy mindenem fehér, akár egy angyalnak.

Azért, mert nem tudtam meghalni, azért még nem akarok élni! Ez nem a második életem, hiába mondják mosolyogva, ez ugyanaz a szaros elbaszás, mint ami volt. Nem változtam meg, ha fel tudok kelni, újra megpróbálom, mert ez maga volt a gyönyörűség. Ennyi. És ne nézzen ilyen szánakozó arccal, mindjárt megsajnálom, úgy sajnál. Hagyjon békén! Menjen a faszba! Vagy tudja, mit, ha segíteni akar, vigyen oda az ablakhoz. Hadd nézzek széjjel kicsit. Beszari alak, ne sóhajtozzon már.

kép | flickr.com